AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

STUDIUM JĘZYKÓW OBCYCH

AON wewn. 4505/93

JĘZYK POLSKI

Podręcznik dla obcokrajowców

Biblioteka Główna
Akademii Obrony Narodowej
S/2105
05-002105-040-0

60482

WARSZAWA 1993

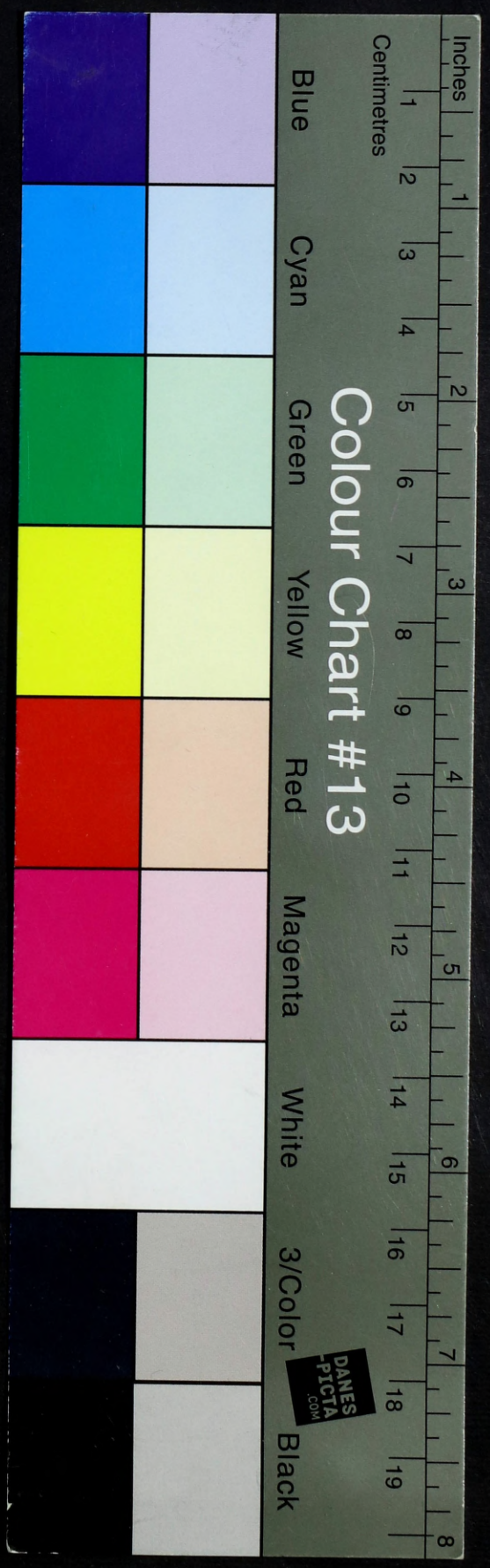

AKADEMIA OBRONY NARODOWEJ

STUDIUM JĘZYKÓW OBCYCH

AON wewn. 4505/93

BIBLIOTEKA GŁÓWNA - ARCHIWUM
Nr ewid. 60482
II
Akademii Obrony Narodowej

JĘZYK POLSKI

Podręcznik dla obcokrajowców

BIBLIOTEKA GŁÓWNA
Działu Zbiorów Dawnych Akademii
II S/C 2105

WARSZAWA 1993

Autorzy:

Ewa	FILIPOWICZ
Grażyna	JADCZĄK
Anna	JANKOWSKA
Teresa	KACZMAREK
Maria	KORDAS
Zofia	KORULCZYK

WSTĘP

W językoznawstwie polskim ciągle brakuje pełnego naukowego opisu współczesnego polskiego języka literackiego. Dlatego w podręcznikach różnych autorów znaleźć można wiele nieścisłości i niedokładności. Obcokrajowiec staje przed takim problemem bezradny.

Zespół Języka Polskiego SJO AON po wieloletnich doświadczeniach postanowił przyjść z pomocą swoim studentom. Powstał niniejszy podręcznik, który jest kompendium elementarnej wiedzy gramatycznej. Ze względu na praktyczny i uniwersalny charakter tego opracowania (przeznaczone jest dla obcokrajowców różnych narodowości uczących się języka polskiego) pominięto w nim interpretację historyczną. Komentarze ograniczono do minimum, podano wyłącznie zwięzłe reguły i terminy gramatyczne.

Aby ułatwić przyswajanie i zapamiętywanie, ujęto materiał tam, gdzie to było możliwe i celowe, w ramy tablic i schematów.

Każdy z działów (patrz: Spis treści) składa się z części teoretycznej i ćwiczeń, które stanowią formę powtórzenia materiału i utrwalenia go. Są to ćwiczenia o różnym stopniu trudności, ale nie przekraczającym możliwości przeciętnego studenta. Były one wielokrotnie wykorzystywane przez autorki podręcznika na zajęciach z cudzoziemcami.

Świadome niedostatków wynikających z utylitarnego charakteru tego podręcznika, oddajemy go z nadzieją, że w dużym stopniu pomoże studentom zmierzyć się z zawiłościami gramatyki języka polskiego.

Z E S P Ó Ł

F O N E T Y K A

Fonetyka /głosownia/ to nauka o dźwiękach mowy, akcencie i intonacji. W powstawaniu dźwięków biorą udział następujące narządy mowy: a/ płuca i tchawica, b/ krtań, c/ nasada, czyli jama gardłowa, ustna i nosowa. Strumień powietrza, wydychany z płuc, wypełnia jamy nasady, która pełni rolę rezonatora. Tam kształtują się poszczególne głoski dzięki ruchom narządów mowy w jamie ustnej. Proces ten nazywa się artykulacją.

I. GŁOSKI

Głoska - to najmniejszy, dający się wyodrębnić słuchowo, dźwięk mowy. Jako części wyrazów głoski pełnią funkcję odróżniającą, mianowicie różnicują ich znaczenie, choć same znaczenia nie mają. Dlatego, zmieniając głoskę lub liczbę głosek w wyrazie, możemy utworzyć wyrazy o innym znaczeniu, np: dom /budynek/, tom /część dzieła literackiego lub naukowego, oddzielnie opracowana/, ton /dźwięk/, tok /przebieg zdarzeń/, stok /zbocze góry/.

Litera - to graficzny znak głoski. Niektóre głoski oznaczamy za pomocą dwóch / trzech/ liter, np: głoskę "sz" zapisujemy za pomocą liter "s" i "z", "dzi" - za pomocą liter "d", "z", "i".

A oto jak zmodyfikowano 24 litery alfabetu łacińskiego, by oddać wszystkie polskie głoski:

głoska	transkr. fonet.	nazwa	głoska	transkr. fonet.	nazwa
A a	/a/	a	Ń ń	/ń/	eń
Ą ą	/ǫ/	ą	O o	/o/	o
B b	/b/	be	Ó ó	/u/	o kreskowane
C c	/c/	ce	P p	/p/	pe
Ch ch	/h/	ceha	R r	/r/	er
Cz cz	/č/	cze	Rz rz	/ž/	erzet
Ć ć	/ć/	cie	S s	/s/	es
D d	/d/	de	Sz sz	/š/	esz
Dz dz	/dz/	dze	Ś ś	/ś/	eś
Dź dź	/dź/	dzie	T t	/t/	te
Dż dż	/dž/	dże	U u	/u/	u
E e	/e/	e	W w	/v/	wu
Ę ę	/ę/	ę	Y y	/y/	Y igrek
F f	/f/	ef	Z z	/z/	zet
G g	/g/	ge	Ź ź	/ź/	ziet
H h	/h/	ha	Ż ż	/ž/	żet
I i	/i/	i			
J j	/j/	jot			
K k	/k/	ka			
L l	/l/	el			
Ł ł	/u̯/	eł			
M m	/m/	em			
N n	/n/	en			

Samogłoski i spółgłoski.

Głoski dzielimy na samogłoski i spółgłoski. W języku polskim jest osiem samogłosek : a, ą, ę, e, i, o, u, y.
Wszystkie pozostałe głoski to spółgłoski.

Samogłoski są otwarte /wymawiane przy znacznym otwarciu jamy ustnej/ i dźwięczne /przy ich wymawianiu wiązadła głosowe drgają/. Wśród spółgłosek występują zarówno dźwięczne, jak i bezdźwięczne:

spółgłoski dźwięczne	b	w	d	z	ź	ż	dz	dź	dż	g	m	n	ń	r	l	ł	j	
spółgłoski bezdźwięczne	p	f	t	s	ś	sz	c	ć	dz	k								ch/h

Głoski ustne i nosowe.

Głoski ustne powstają wtedy, gdy powietrze wychodzi jamą ustną, nosowe, gdy powietrze przechodzi przez nos.
Głoski nosowe : samogłoski ą, ę,
spółgłoski m, mi, n, ń.
Wszystkie pozostałe głoski są ustne.

Głoski twarde i miękkie.

Spółgłoski miękkie zaznaczamy kreseczką nad literą, np. "ś, ź, ć, ń, dź" lub przy pomocy litery "i".

spółgłoski twarde	p	b	f	w	m	s	z	c	dz	n	l	k	g	ch	t	d	sz	ż	cz	dż	r	ł	
spółgłoski miękkie	p´	b´	f´	w´	m´	ś	ź	ć	dź	ń	l´	k´	g´	ch´									j

Litera "i", jeśli występuje przed samogłoską, jest tylko znakiem miękkości poprzedzającej spółgłoski, np. miasto, ziemia /m i a-s-t-o, zi-e-mi-a/. W innym przypadku jest zarówno znakiem samogłoski, jak i znakiem miękkości, np. wicher, wąski, figa /w-i-ch-e-r, f-i-g-a/.

Każdą spółgłoskę można scharakteryzować biorąc pod uwagę:

1 - stopień zbliżenia narządów mowy
/zwarte: p, p', b, b', t, d, k, k', g, g',
szczelinowe: f, f', w, w', s, z, sz, ż, ś, ź, j, ch, ch',
zwarto-szczelinowe: c, dz, cz, dż, ć, dź,
półotwarte: m, m', n, n', ł, l, r/
2 - miejsce artykulacji
/wargowe: p, b, p', b', f, f', w, w', m, m',
przedniojęzykowe: t, d, s, z, c, dz, n, sz, ż, cz, dż, r, ł, l,
środkowojęzykowe: ś, ź, ć, dź, ń, j, k', g', ch',
tylnojęzykowe: k, g, ch/
3 - położenie środkowej części języka /spółgłoski miękkie i twarde/
4 - położenie podniebienia miękkiego /spółgłoski ustne i nosowe/
5 - układ wiązadeł głosowych /dźwięczne i bezdźwięczne/
np.: /Posługując się tymi kryteriami, głoskę "b" określimy jako: 1/zwartą, 2/wargową, 3/twardą, 4/ustną, 5/dźwięczną./

stopień zbliżenia narz.mowy \ miejsce artykulacji			wargowe		przednio językowe		środkowo językowe		tylno językowe	
			tw.	m.	tw.	m.	tw.	m.	tw.	m.
zwarte	dźwięczne		b	b'	d			g'	g	
	bezdźwięczne		p	p'	t			k'	k	
szczelinowe	dźwięczne		w	w'	z ż			ź j		
	bezdźwięczne		f	f'	s sz			ś ch	ch	
zwarto szczelinowe	dźwięczne				dż dz			dź		
	bezdźwięczne				c cz			ć		
półotwarte	dźwięczne	ustne			ł r l	l'				
		nosowe	m	m'	n			ń		

II. ROŻNICE MIĘDZY MOWĄ A PISMEM

1. Upodobnienia wewnątrzwyrazowe pod względem dźwięczności

Dwie sąsiadujące ze sobą spółgłoski wymawiamy przeważnie albo bezdźwięcznie, albo dźwięcznie, bez względu na pisownię.

Upodobnienie postępowe- głoski drugiej do pierwszej- np. krzywy /kszywy/, kwiat /kfiat/, świt /śfit/, przepaść /pszepaść/,

Upodobnienie wsteczne- głoski pierwszej do drugiej - np. rybka /rypka/, łódka /łutka/, zsypać /ssypać/, ławka /łafka/ .

Ze względu na rodzaj zmiany mówimy o udźwięcznieniu i ubezdźwięcznieniu

- wymowa bezdźwięczna - np. babka, książka, kwadrat - głoski "bk, żk, kw" wymawiamy jak "pk, szk, kf" - głoski dźwięczne "b, ż, w" uległy ubezdźwięcznieniu, czyli upodobniły się do głosek bezdźwięcznych znajdujących się w ich sąsiedztwie,
- wymowa dźwięczna - np. prośba, także - głoski "śb, kż" wymawiamy jak "źb, gż"- głoski bezdźwięczne "ś, k" uległy udźwięcznieniu, czyli upodobniły się do głosek dźwięcznych znajdujących się w ich sąsiedztwie.

Upodobnienia pod względem dźwięczności wewnątrzwyrazowe są martwe, ponieważ nastąpiły w odległej przeszłości i dziś już nie działają /wszyscy realizują je jednakowo/; upodonnienia żywe - nie występują wśród wewnątrzwyrazowych.

2. Utrata dźwięczności na końcu wyrazu

Wszystkie spółgłoski dźwięczne, które mają swoje bezdźwięczne odpowiedniki, na końcu wyrazu tracą dźwięczniść, np. chleb /chlep/, grzyb /grzyp/, wóz /wus/, lew /lef/, łódź /łuć/, przykład /pszykłat/, lód /lut/. Nie tracą jej głoski półotwarte: m, n, ń, r, l, ł, j, które nie wpływają też na dźwięczność innych głosek, znajdujących się w ich sąsiedztwie.

3. Międzywyrazowe upodobnienia spółgłosek pod względem dźwięczności

Między wyrazami zachodzą takie same procesy fonetyczne, jak wewnątrz wyrazu, np. możesz go /możeż go/ - udźwięcznienie wsteczne,

żywe, ponieważ zachodzi współcześnie i jest zależne od tempa mowy /może do niego dojść w szybkiej wymowie połączeń międzywyrazowych/; mów powoli /muf powoli/ - ubezdźwięcznienie wsteczne "w" upodobniło się do "p".

4. Uproszczenie grupy spółgłoskowej

W swobodnej wymowie może dojść do opuszczania spółgłosek w pewnych grupach spółgłoskowych. Mówimy wówczas o uproszczeniu grupy spółgłoskowej, np: "wsk" - krakowski /krakoski/, kościuszkowski /kościuszkoski/; liczebniki: sześćset /sześset, szejset/, pięćdziesiąt /pieńdziesiont/, piętnaście /pietnaście/, sześćdziesiąt /szeździesiont/, trzeba /czszeba/, jabłko /japko/, ziarnko /ziarko/.

5. Upodobnienia spółgłosek pod względem miejsca artykulacji

W zależności od staranności i tempa mowy może dojść do upodobnień spółgłosek pod względem miejsca artykulacji: /ździwić/ zamiast zdziwić - miękka "dź" przekazuje miękkość poprzedniej twardej, rozszerzyć /roszszeżyć/, sczesać /szczesać/. Upodobnienia wsteczne wewnątrzwyrazowe, np: /pojedyńcza/ i międzywyrazowe, np: teraz siadaj /teraś siadaj/ są żywe, ponieważ działają współcześnie.

Samogłoski nosowe - ą, ę - wymawiamy tylko przed spółgłoskami szczelinowymi /f, w, s, z, sz, ż, ś, ź/, "ą" słyszymy też na końcu wyrazu. Zazwyczaj wymawiamy nie "ę, ą", lecz "em, om, en, em, on, oń". Tak dzieje się przed spółgłoskami "p, b, t, d, dz, cz, ć, k, g, /np: "zomp, tromba, kont, pieść, ponczek, renka"/. Przed spółgłoskami "l, ł" wymawiamy "e", "o" /zaczeli, kszyknoł/, a na końcu wyrazów prawie "e" /ide, noge/.

III. SYLABA

Sylaba - to część wyrazu wymówiona przy nieprzerwanym oddechu. Ośrodkiem sylaby jest samogłoska. Sylaba może być otwarta /zakończona samogłoską, np: po-le/ lub zamknięta /zakończona spółgłoską, np: pod-ręcz-nik/. Sylabę może tworzyć samogłoska /o-ko, i-gła/. Wyjątek stanowią połączenia samogłoskowe "au", "eu" w wyrazach obcych, w których samogłoska "u" nie tworzy sylaby, np: au-to, au-tor.

IV. AKCENT

Akcent wyrazowy polega na mocniejszym wymówieniu jednej z sylab

w wyrazie /sylaba akcentowana/. W języku polskim akcent pada zazwyczaj na drugą sylabę od końca, np. wie-dzieć, po-wie-dzieć, od-po-wie-dzieć, pod-ło-ga, te-le-wi-zor, pra-ca, od-po-wie-dzialny. Wyjątki od tej zasady stanowią wyrazy, w których akcent pada na trzecią sylabę od końca np.:

- niektóre wyrazy obcego pochodzenia zakończone na -yka, -ika: /gra-ma-ty-ka, fi-zy-ka, lo-gi-ka, pa-ni-ka, re-pu-bli-ka, ma-te-ma-ty-ka/ oraz pre-zy-dent, u-ni-wer-sy-tet, Rzecz-pospo-li-ta
- liczebniki 400-900: czte-ry-sta, sie-dem set, o-siem-set, pię-ciu-set
- formy czasowników 1 i 2 os.l.mn. czasu przeszłego: wra-ca-liś-my, po-ma-ga-łyś-cie, czy-ta-liś-my, czy-ta-liś-cie
- liczba pojedyncza i trzecia osoba liczby mnogiej trybu przypuszczającego: czy-tał-bym, czy-tał-byś, czy-tał-by, czy-ta-li-by.

Wyrazy, w których akcent pada na czwartą sylabę od końca, są to formy pierwszej i drugiej osoby liczby mnogiej trybu przypuszczającego, np.:czy-ta-li-byś-my, czy-ta-li-byś-cie, cho-dzi-li-byś-cie, zro-bi-li-byś-my.

Wyrazy jednosylabowe mają samodzielny akcent albo też łączą się w całość akcentową z wyrazem poprzednim lub następnym /enklityki, proklityki/.

Akcent zdaniowy - polega na mocniejszym wymówieniu jednego z wyrazów. Na ogół pada na ostatni wyraz wypowiedzenia, chyba że chcemy zaakcentować jakiś inny wyraz, który uważamy za najważniejszy.

Są wyrazy, które nie mają własnego akcentu, lecz łączą się w całość akcentową z innymi /np. przyimki, spójniki, partykuła "nie", zaimki/. Wyrazy, mające własny akcent, mogą go tracić-przy szybkim mówieniu łącząc się w całość akcentową z wyrazem, na który pada akcent zdaniowy. Jest to tzw. zestrój akcentowy. /Nie bał się go. Czy wiesz, co to wszystko znaczy?/

V. INTONACJA

Intonacja polega na podniesieniu lub obniżeniu tonu przy wymawianiu wyrazów lub zdań. Dzięki intonacji wyróżniamy w mowie

wypowiedzenia oznajmujące, pytające i rozkazujące oraz pojedyncze i złożone. Za pomocą intonacji możemy również uwydatniać pewne wyrazy oraz wyrażać swój stosunek emocjonalny /radość, zdziwienie, gniew/. Różne rodzaje intonacji oznaczamy za pomocą znaku zapytania, wykrzyknika i kropki. Przy wypowiedzeniu oznajmującym intonacja lekko opada. Przy wypowiedzeniu rozkazującym intonacja opada mocniej niż przy oznajmującym. Przy wypowiedzeniu pytającym intonacja unosi się.

Ćwiczania artykulacyjne

1. ś si sia sie sio siu : sito, Zosia, się, siedzi, siedem
   sz szy sza sze szo szu : szyja, szal, szelest, szczaw
   ź zi zia zie zio ziu : zima, ziemia, zielony, zimny
   ż żyża że żo żu : żart, żona, żywy, żebrak
   rz rzy rza rzo rze : Rzym, rzadki, rzodkiewka, rzeka
   ć ci cia cie cio ciu : cisza, ciało, ciocia, ciecz
   cz czy cza cze czo czu : czysty, czapka, czekać, czoło
   dź dzi dza dzie dzio dziu : dzidziuś, dziadzio, dzień, dziura
   dż dży dża dże dżo dżu : dżdżysty, radża, dżez, dżin, dżudo
   drz drzy drza drze drzo drzu : drzazga, drzemka, drzwi, drzewo

2. błahy, błazen, błąd, błoto, płaszcz, płciowy, płótno, płaski, pływać, dłoń, długi, dłużyzna, długopis, tłok, tłusty, tłuścioch, tłumny, tłuc, młot, młody, młynek, młócić, złość, zły, złoty, złudzenie, głodny, głupi, głaz, głęboki, gładki, kłamać, kłosy, kły, chłodny, chłop, pił, mył, był, wył, zgiął, minął, wziął, zginął, zajął, stanął

3. szczapa, szczaw, szczątek, szczebel, Szczecin, szczegół, szczelny, szczery, szczęka, szczęście, szczypce, szczypiorek, szczur, szczupły, chrząszcz, chrabąszcz, leszcz, kleszcz, płaszcz, tłuszcz, barszcz, oszczerstwo, wszczynać, płaszczyć, barszczyk, deszczyk, szczypta, ścieg, ścieżka, ścięty, ścisk, ściele, siąpi, ściszyć, ściśle

4. Czekam na ciebie od godziny, już się zacząłem niecierpliwić. Wieczorem czytałem ciekawą książkę.

Czy ci czegoś potrzeba?
Zaczęła śmiać się cichym, dźwięcznym śmiechem.
Na ścianie wisiały trzy ściemniałe ze starości obrazy.
Nie bądź śmieszny, przecież na ciebie się nie obraziłem.
Musisz dziś pójść koniecznie do cioci Zosi.
Dzieci w lecie często jeżdżą na wycieczki z nauczycielem.
Szczęście, że cię nie zadusili w tym ścisku.
Wyczyść tę plamę.
Musisz się częściej ćwiczyć w wymowie.

5. Proszę przeczytać:
Idzie wąż wąską dróżką, nie porusza żadną nóżką.
Poruszałby, gdyby mógł, ale wąż nie ma nóg.
W Szczebrzeszynie chrząszcz brzmi w trzcinie.
Drabina z powyłamywanymi szczeblami.
W czasie suszy szosa sucha.
Król Karol kupił królowej Karolinie korale koloru koralowego.
Idzie Sasza suchą szosą do Szczecina.

Mistrz z Pyzdr w pstrej koszuli czule tuli się do Uli.
"I wespół w zespół, by żądz moc móc wzmóc." /Jeremi Przybora/.
W zięcia objęciach była do wzięcia.
Czy trzy cytrzystki grają na cytrze, czy druga gwiżdże, a trzecia łzy trze?
Czy rak trzyma szczypcami strzęp szczawiu, czy trzy części trzciny?
Suchą szosą Sasza szedł.
Tata to czyta cytaty Tacyta. Czy tata czyta cytaty Tacyta?
Na oleju lojalna Jola usmażyła schab dla Karola.
Odindywidualizowany język wyidealizowanej emancypantki.
Wyalienowany neandertalczyk usatysfakcjonował rozentuzjazmowanego paleoantropologa.

"Przez szczygła - rzekł strzyżyk - zjeść ziarnka nie mogę.
Jam głodny. Ze względu na jego zachłanność
Trzeć muszę swym dziobem o pustą podłogę,
Przekląwszy już przedtem mistrzyni staranność,
Co wszystkie wymiotła krzepiące kruszyny:
Piętnaście ziarn owsa, sześć źdźbeł koniczyny...
A stąd już nauka, by spieszyć do miski,

Ostrzegać, wyprzedzać, by pewne mieć zyski".

Trwożliwie brzmiał trzmiel w trzcinie. Chrząszcz pszczołę spotkał w szczelinie. Mdła pchła pchłę pchnęła w popiół. Nie pieprz Pietrze pieprzem wieprza, wtedy szynka będzie lepsza. Stół z powyłamywanymi nogami. Dżdżystym rankiem gżegżółki i piegże zbierały dżdżownice.

Ćwiczenia

1. Następujące wyrazy podziel na sylaby: bez-bron-ny, au-to-bus,

ponadczasowy	popływam	przejadę	bezdomny
telewizyjny	domeczek	przedszkole	rozbić
bezcelowy	konny	lekkoduch	automatyka
Europejczyk	pogoda	siostra	kot
ptak	zapalniczka	woda	laska

2. Napisz, jakie zjawiska fonetyczne zaszły w następujących wyrazach:

podszewka	krzak .....
prośba	bluzka .....
rów	jakże .....
snop żyta	weź przykład .....

3. W następujących wyrazach zaznacz upodobnienia spółgłosek i nazwij je:

ławka	łyżka	kwiat
krzew	obcy	podkowa
mróz	urząd	łódka
świt	drzewko	walizka
kózka	kwiat	przepaść

4. Podane wyrazy podziel na sylaby i nazwij ich rodzaj /otwarte?, zamknięte?/

"Szkoła dlatego jest bardzo podobną do teatru, że tu i tam bez podpowiadania daleko się nie zajedzie."

5. Podane wyrazy podziel pisemnie na sylaby, litery, głoski, samogłoski i spółgłoski:

nauczycielstwo, rozszczepić, wiosenny, Warszawa, agrafka

Wzór: czaszka

cza-szka /sylaby/

c-z-a-s-z-k-a /litery/

cz-a-sz-k-a /głoski/

a, cz-sz-k /samogłoski i spółgłoski/

6. Podaj po dwa przykłady wyrazów, w których:
   - liczba liter równa jest liczbie głosek, np.:wazon, dom
   - liczba liter jest większa niż liczba głosek kasza, krzyk

7. Wyróżnij poszczególne głoski i wpisz do tabeli:
   śnić, liść, dąb, wąż, wędrówka, zięba, matka, przecinek, dzień, słońce.

miękkie	twarde	ustne	nosowe	dźwięczne	bezdźwięczne

8. Podziel wyrazy na sylaby, podkreśl sylabę akcentowaną:
   - idziemy, podwodny, przedpotopowy, rozsławić, słowo, panika
   - 300, 300, 500, 500, 700, 800, 900
   - nieśli, nieśliśmy, nieślibyśmy, rysowali, rysowaliby, rysowalibyście
   - zaśpiewałbym, odpowiedziałaby, przyszłabym, nauczylibyście się
   - nauka, oficer, kapitan, podoficer, muzyka, taktyka, technika
   - gramatyce, retoryce, logice, matematyce, muzyce, mechanice
   - wiedzieć, dowiedzieć się, odpowiedzieć, odpowiedzialność
   - prezydent, republika, rzeczpospolita, uniwersytet, ogółem, okolica
   - szkoła, przedszkole, przedszkolanka, wypożyczyć, wypożyczalnia

9. Podane zdania przeczytaj kilka razy tak, aby wyrażały: pytanie, zdziwienie, prośbę, rozkaz, radość. Jakich znaków interpunkcyjnych użyjesz?

   Przyjdziesz do mnie jutro.

   Powiesz mi prawdę.

10. Przeczytaj głośno. /W których wyrazach może dojść do uproszczeń grup spółgłoskowych?/

rozstąpić się, rzeszowski, urzędnik, odstąpić, rzemieślnik,

pięćdziesiątka, pierwszy, sześćset, sześćdziesięcioletni.

11. Wskaż upodobnienia.

kawka	krawcowa	brzózka	wędka
kładka	krówka	dróżka	rozsypać
mózg	liczba	gałązka	jakby
obsadka	obowiązki	łóżko	czworobok
przewieźć	środkowy	zabawka	otwarty

12. Wskaż upodobnienia.

kosz żyta	krzyk głośny	krzyk słyszałem
brat Doroty	głos znajomy	głos syna
róg domu	róg chaty	żołnierz czuwa
	jak dobrze	

13. Przeczytaj; wskaż różnice między mową a pismem.

bez ciebie, bez czucia, kos śpiewa, mróz ścisnął, przed czasem przez zimę, teraz siadaj, teraz szybko, las szumi

- bezsilny, rozcierać, rozczulić się, rozciąć, sczesać, zsiąść

gruda - grudka	trawa - trawka
ława - ławka	trąba - trąbka

14. Proszę wskazać upodobnienia.

np. babka "b-p" /wsteczne/

grubszy		chrzan	przed
brzydki	wódka	chwała	kwas
wtorek	zawsze	liczba	także
walizka /walizce/		idźcie	radźcie
buźka /buźce/		jedzcie	posadzka

15. Uproszczenia.

mógł /muk/	poślizgnąć się	pomyślny
poszedł	porządny	garnka
pomysł	srebrny	mężczyzna

16. Podkreśl sylaby akcentowane: np. <u>nie</u> mam, <u>dla</u> nas, <u>byli</u>śmy...

eksperyment	turystyka	nie był
siedemset	grafika	za nim
muzyka	minimum	u mnie
dla was	na wsi	do pracy

w ogóle narkotyki dajże mi spokój

17. Policz głoski i litery w następujących wyrazach:

	głoski	litery
granica	.....	.....
cichy	.....	.....
dziecko	.....	.....
szerokie	.....	.....
zamieszanie	.....	.....
przerzedzić	.....	.....

18. W której grupie zapisano wyrazy zawierające tylko spółgłoski ustne?

a/ most, mieszać, nasz, koń

b/ klasa, zeszyt, pióro, ławka

19. W którym rzędzie zapisano wyrazy ze spółgłoskami miękkimi?

a/ ławka, droga, stoi, okno, samochód

b/ zimno, śnieg, koń, mieć, list

20. W jaki sposób za pomocą liter polskiego alfabetu można zapisać inaczej słowo "chrzęst" tak, żeby nowy zapis czytało się tak samo. Można to zrobić na ponad 50 sposobów. Proszę podać 10 wariantów. /np: chszęst, chżęst, hrzęst, chrzęsd, chszęsd, hżęsd, chrzęzd/.

21. Przeczytaj głośno wiersz, uwzględniając znaki interpunkcyjne, pamiętając o intonacji i zmianach modulacji głosu.

OKULARY J. Tuwim

Biega, krzyczy pan Hilary:
"Gdzie są moje okulary?"
Szuka w spodniach i surducie,
W prawym bucie, w lewym bucie.
Wszystko w szafach poprzewracał,
Maca szlafrok, palto maca.
"Skandal! - krzyczy - nie do wiary!
Ktoś mi ukradł okulary!"

Pod kanapą, na kanapie,
Wszędzie szuka, parska, sapie!
  Szpera w piecu i w kominie,
  W mysiej dziurze i w pianinie.
Już podłogę chce odrywać,
Już policję zaczął wzywać.
  Nagle - zerknął do lusterka...
  Nie chce wierzyć... Znowu zerka.
Znalazł! Są! Okazało się,
Że je ma na własnym nosie.

22. Kilkakrotnie przeczytaj wyraźnie i głośno poniższe sylaby, najpierw pomału, potem coraz szybciej.

pe - be- be - pe	ba - bu - bo - be - bi
te - de - de - te	wa - fa - wu - fu - fa
ke - ge - ga - ka	wo - fo - wi - fi
pa - la - ga	bo - zo - go

23. Wskaż grupy spółgłoskowe /wewnątrzwyrazowe i międzywyrazowe/ a następnie każdy przykład wyraźnie odczytaj.

- cierń, rżysko, rdest, Dniestr, blichtr, szturm, zwrot, liść, zgiełk, wzgląd, ssawka, czczość, bezzwłocznie
- pan Nowak, las sosnowy, mistrz słowa, wór ryżu, głos zza drzwi, odtąd dotąd, wzdłuż rzeki, nie mógł, lecz jadł, nie marszcz czoła, chcesz szczęścia, drzewo na wietrze, trzy strzały, weź siatkę

24. Podaj liczbę głosek i liter w poniższych wyrazach:

szczęściarz	dziedziczka	szlachcic
przenośnia	szerszeń	czardasz
marzenia	dzieciątko	dzwoneczek
sprzeniewierzenie -	..... głosek,	..... liter

25. Wskaż różnice między pisownią a wymową:

"Rozglądał się uważnie, ale wokół widział tylko lód pocięty ciemnymi kanałami. Gdzieniegdzie stada morsów i fok wylegiwały się w promieniach wiosennego słońca. Nagle uczuł, że lotnik chwyta go za ramię. - To oni! - krzyknął z radością."

26. Na które wyrazy w podanym fragmencie tekstu pada akcent zdaniowy? W jaki sposób autor zaznaczył, że są ome akcentowane?

W średniowieczu dzieła o treści historycznej zwano k r o n i k a m i i włączano do epiki. /.../

Zgodnie z ówczesną konwencją dziejopisarską kronikom nadawano u k ł a d c h r o n o l o g i c z n y, a cechowały je ponadto: b r a k k r y t y c y z m u przy wykorzystywaniu zapisek i ustnych informacji, s k ł o n n o ś ć d o f i k c j i, polegająca na wprowadzaniu nieautentycznych mów, listów, pieśni czy opowieści oraz swobodnym uzupełnianiu źródłowych danych, i d y d a k t y z m, tj. moralizowanie oraz pouczanie, a także p a n e g i r y z m, czyli przesadne wychwalanie.

K. Krajewski

27. Na które wyrazy w podanym fragmencie pada akcent zdaniowy? Uzasadnij swoje stanowisko.

Historia była prosta. Kazimierz Deczyński
poszedł bić się w powstaniu. Na biwakach siadał
po stronie ognia chłopskiej, sołdackiej, gdzie w gęby
smród i dym szczypie. Ponoć był cherlawy,
ale bagnetem robił głęboko nad podziw...

E. Bryll

28. Z podanego tekstu wypisz wyrazy nie akcentowane. Jakimi częściami mowy są te wyrazy? Ile sylab liczy każdy z nich?

A Nel pobiegła natychmiast do namiotu i wróciwszy z podołkiem pełnym dzikich fig poczęła mu rzucać po kilka na raz, on zaś wyszukiwał je w trawie starannie i wkładał jedną za drugą do paszczy.

H. Sienkiewicz

29. W podanym tekście wskaż wyrazy akcentowane i nie akcentowane. Wypisz grupy wyrazów tworzących zestroje akcentowe i podkreśl w nich sylaby akcentowane.

Staś postanowił przenieść się na wskazaną przez Lindego górę i zamiar ten przeprowadził wkrótce po uwolnieniu Kinga. Zdrowie Nel nie stało już na zawadzie, gdyż miała się stanowczo lepiej.

Wybrawszy więc pogodny ranek, wyruszyli na południe. Nie bali się już teraz zbłądzić, gdyż chłopiec odziedziczył po Lindem wśród

mnóstwa rozmaitych przedmiotów kompas i wyborną lunetę, przez którą łatwo było dojrzeć odległe nawet miejscowości.

H. Sienkiewicz

30. Rzeczowniki z akcentem na trzeciej sylabie od końca. Przeczytaj.

fizyka	antybiotyki	rzeczpolpolita
specyfika	muzycy	turystyka
matematyka	epoka	Afryka
logika	okolica	Ameryka
opera	repertuar	balistyka
biblioteka	analiza	beletrystyka
uniwersytet	minimum	retoryka
technicy	maksimum	panika
akustyka	mechanicy	elektronika
egzotyka	kosmetyki	szczegóły
kronika	komitet	osiemset
fantastyka	fabryka	dziewięćset
technika	polityka	pięciuset
politechnika	polemika	prezydent
statystyka	polonistyka	krytyka
profilaktyka	dynamika	praktyka
diagnostyka	energetyka	
akrobatyka	symbolika	
gimnastyka	klinika	
gramatyka	muzyka	

31. Przeczytaj:

a/ waż wasz każ kasz róż rusz ważka igraszka
ścieżka mieszka łyżka myszka muszka uszka wróżka
szczep strzęp szczęka szczeka strzecha strzelnica
szczenię strzemię szczygła strzegła strzała

b/ manna madonna rynna sutanna dzienny dzwonnik zwolennik
cenny imienny dzwonnica konnica okiennica mennica zakonnica
Mekka miękka lekko jakkolwiek
willa idylla lasso Jagiełło arras netto brutto getto
świeccy greccy niemieccy

32. Wpisz odpowiednie znaki spółgłosek miękkich /ś, si, ź, zi, ć, ci, dzi/.

a/ Jaki -liczny kot! O, to gro-ny ry-. -edzi na gałę- i czyha na ło-a. Ale ło- u-ekł, wyczuł ry-a.

b/ Jaka -liczna -my! To nie -my. To motyl -enny - pa- królowej. Nie łap pa-a, nie -cigaj go!

c/ A tam le- nietoperz. Łowi w lo-e -my. Pę- nisko, uno- się w górę, wywija ko-ołki. Jaki -liczny wieczór. Jak -cho, jak pięknie l-ni zło-sty księżyc.

R Z E C Z O W N I K

Są to nazwy istot żywych, przedmiotów, ich uogólnień /zwierzęta, miasta/, nazwy pojęć /idea, miłość, entuzjazm/, cech /zieleń, pracowitość/, nazwy czynności /czytanie, bieg, bieganie/. Odmieniają się przez przypadki, liczby i rodzaje /rodzaj gramatyczny poznajemy po tym, czy rzeczownik zgadza się z zaimkiem "ten, ta, to"/. R. gramatyczny może nie zgadzać się z rodzajem naturalnym: "chłopisko" jest r. nijakiego, "dziewczątko" także, babsztyl - męskiego. Są rzeczowniki używane w dwóch rodzajach: ten i ta kaleka, gaduła, niemowa, sierota. Jest pan inżynier i pani inżynier, pan doktor i pani doktor, pan profesor i pani profesor.

Są rzeczowniki, które mają tylko liczbę pojedynczą: młodzież, uroda, litość, cisza;

są rzeczowniki, które mają tylko liczbę mnogą: dzieje, drzwi, obcęgi, sanie, drożdże, grabie, konopie, spodnie, wakacje, gody, koszary, wici, kajdany, nożyce, okulary, skrzypce, widły, urodziny, imieniny, zaręczyny, plecy, usta, wrota, żarna, bakalie, aktualia, personalia, dożynki.

W funkcji rzeczownika występują niektóre przymiotniki: leśniczy, gajowy, pancerny, wojski, woźny, ranny, trwała /ondulacja/, myśliwy, budowniczy, obłąkany, przełożony, podwładny.

UWAGA! W dopełniaczu l. poj. : karabina - karabinu, krawata - - krawatu, tapczana - tapczanu.

Tylko jeden rzecz. r. żeńskiego ma w dopełniaczu l. mn. końcówkę -ów: nuda - nudy - nudów /umrzeć z nudów/.

Porównaj dopełniacze l. poj.: typu - typa, geniuszu - - geniusza, golfu - golfa, gniewu - gniewa, proszku - - proszka, Waszyngtonu - Waszyngtona.

Porównaj: Kaszub - Kaszubów.

"nerwy" w dopełniaczu l. mn. : nerwów /nie:nerw/. To wszystko z nerwów!

UWAGA! Mianownik l. mnogiej - formy równoległe:

postaci II postacie
grunty II grunta
koszty II koszta
alimenty II alimenta
dni II dnie

Rodzaj żeński - grupa I

ć dź j ń ś ź p̓ b̓ m̓ f̓ w̓ l

1. M.	-a	-e
2. D.	-i	- ø, -ii, -ji
3. C.	-i	-om
4. B.	-ę	-jak M.
5. N.	-ą	-ami
6. Mc	-i	-ach
7. W.	-o, -u	-jak M.

Przykłady:

dywizja, produkcja, inauguracja, chemia, nadzieja, akcja, ambicja, argumentacja, amunicja, akrobacja, zbrodnia, agorafobia /lęk przed powietrzem, przeciągiem, wiatrem, ruchem w powietrzu/, ewakuacja, bibliografia, rekrutacja, anomalia /te anomalie/, linia, amnestia, epidemia, anemia, kapitulacja, depresja, kolekcja, kolacja, kompania itd.

M.	armi - a	armi - e
D.	armi - i	armi - i
C.	armi - i	armi - om
B.	armi - ę	jak M.
N.	armi - ą	armi - ami
Mc	armi - i	armi - ach
W.	armi - o!	armi - e!

Rodzaj żeński - grupa II

c cz dz dż rz sz ż

1. M.	-a	-e
2. D.	-y	-ø
3. C.	-y	-om
4. B.	-ę	-e
5. N.	-ą	-ami
6. Mc	-y	-ach
7. W.	-o	jak M.

Przykłady:

głowica, różnica, ładownica, kotwica, gąsienica, nędza, owca / owiec /, błyskawica, bocznica, bratanica, siostrzenica itd.

UWAGA! W dopełniaczu temat bywa rozszerzony elementem -/i/e-: owiec.

M. haubic - a	haubic - e
D. haubic - y	haubic
C. haubic - y	haubic - om
B. haubic - ę	haubic - e
N. haubic - ą	haubic - ami
Mc haubic - y	haubic - ach
W. haubic - o	haubic - e

Rodzaj żeński - grupa III

k g ch

1. M.	-a	-i, -y	/w l. mn.: -ki, -gi, -chy/
2. D.	-y, -i	-ø[x]	
3. C.	-e	-om	/k=c, ch=sz, g=dz w l. poj./
4. B.	-ę	jak M.	
5. N.	-ą	-ami	
6. Mc	-e	-ach	/k=c, ch=sz, g=dz w l. poj./
7. W.	-o	jak M.	

x - często temat rozszerza się o -e-: matek.

Przykłady:

marynarka, akustyka, alkoholiczka, apteka, atletyka, awionetka, balistyka, książka, biblioteka, ranga, obrączka, polityka, blacha, taktyka, potęga, Amerykanka, Angielka, Polka, Rosjanka, Czeszka, kelnerka, technika, nauczycielka, Polska, flaga, droga, fabryka, matka, beczka, gimnastyka, blondynka, bohaterka, cecha, Chinka, mucha, ręka /!/, wiewiórka.

M. walk - a	walk - i
D. walk - i	walk
C. walc - e	walk - om
B. walk - ę	walk - i
N. walk - ą	walk - ami
Mc walc - e	walk - ach
W. walk - o	walk - i

Rodzaj żeński - grupa IV

b d f ł m n p r s t w z

1. M.	-a	-y
2. D.	-y	-ø[x]
3. C.	-e	-om[xx]
4. B.	-ę	jak M.
5. N.	-ą	-ami
6. Mc	-e	-ach
7. W.	-o	jak M.

x- bywa rozszerzony elementem -/i/e-: bitew;
xx- w l. poj, w C. i Mc zmiękczyć temat : ł - l, r - rz, d - dzi.

Przykłady:

piechota, Europa, caryca Katarzyna, siła, sprawa, klasa, brama, flota, literatura, lektura, afera, bandera, mapa, ambasada, gazeta, analiza, architektura, arena, armata, aura, blizna /-źnie/, blokada, cenzura, temperatura.

M. bitw - a	bitw - y
D. bitw - y	bitew
C. bitwi - e	bitw - om
B. bitw - ę	bitw - y
N. bitw - ą	bitw - ami
Mc bitwi - e	bitw - ach
W. bitw - o	bitw - y

Rodzaj żeński - grupa V

ć dź j ń ś ź; l;
p b m w - p' b' m' w': krew - krwi, brew - brwi,
marchew - marchwi

1. M.	-ø	-e, -i[x]
2. D.	-i	-i
3. C.	-i	-om
4. B.	-ø	jak M.
5. N.	-ą	-ami
6. Mc	-i	-ach
7. W.	-i	jak M.

x - rzeczowniki zakończone na -ość zawsze tu mają -i.

Przykłady:
broń, radość, baśń, bezczelność, wieś, wieść, oś, ość,
kość, skroń, boleść, łódź /Łódź/, jasność, kolej, kolejność,
płeć, ciekawość, celowość, czujność, gotowość, złość,
starość, przyjaźń, zuchwałość, odpowiedź, przykrość, przyjemność,
wiadomość, szerokość, wysokość, długość, postać, zręczność,
sprawność, liczebność, śmierć, wolność, rzeczywistość.

M. możliwość	możliwośc - i
D. możliwośc - i	możliwośc - i
C. możliwośc - i	możliwości - om
B. możliwość	możliwość
N. możliwości - ą	możliwości - ami
Mc możliwośc - i	możliwości - ach
W. możliwośc - i	możliwośc - i

Rodzaj żeński - grupa VI

c cz dz dż rz sz ż

1. M.	- ø	-e
2. D.	-y	-y
3. C.	-y	-om
4. B.	-ø	jak M.
5. N.	-ą	-ami
6. Mc	-y	-ach
7. W.	-y	jak M.

Przykłady:

młodzież, uprząż, rzecz, moc, noc, północ, rozpacz, mysz, odzież, po/twarz/.

M. rubież	rubież - e
D. rubież - y	rubież - y
C. rubież - y	rubież - om
B.rubież	rubież - e
N. rubież - y	rubież - ami
Mc rubież - y	rubież - ach
W. rubież - y	rubież - e

Rodzaj nijaki - grupa I

ć dź j ń ś ź p' b' m' w' ; c cz dz dż rz sz ż ; l

1. M.	-e, -o	-a
2. D.	-a	-ø, -i -y
3. C.	-u	-om
4. B.	-jak M.	jak M.
5. N.	-em	-ami
6. Mc	-u	-ach
7. W.	-jak M.	-jak M.

Przykłady:

bezdroże, bezludzie, bezrobocie, natarcie, zbocze, uzbrojenie, zagrożenie, skażenie, przejście, promieniowanie, urządzenie, natężenie, maskowanie, odznaczenie, wodowanie, ugrupowanie, zgrupowanie, osiągnięcie, mianowanie, przedsięwzięcie, doskonalenie, szkolenie, doświadczenie, pole, jajo, wyposażenie, zaopatrzenie, zabezpieczenie, powietrze, urzutowanie, stulecie, zebranie, więzienie, włamanie, zgorszenie, oburzenie, napięcie.

M. ćwiczeni - e	ćwiczeni - a
D. ćwiczeni - a	ćwiczeń
C. ćwiczeni - u	ćwiczeni - om
B. ćwiczeni - e	ćwiczeni - a
N. ćwiczeni - em	ćwiczeni - ami
Mc ćwiczeni - u	ćwiczeni - ach
W. ćwiczeni - e	ćwiczeni - a

Rodzaj nijaki - grupa II

k g ch

1. M.	-o	-a
2. D.	-a	-ø[xx]
3. C.	-u	-om
4. B.	-jak M.	-jak M.
5. N.	-em[x]	-ami
6. Mc	-u	-ach
7. W.	-jak M.	-jak M.

x - po k, g - -i-em; xx - temat bywa poszerzony o -e-.

Przykłady :

lotnisko, stoisko, stanowisko, dziecko /dzieci/ niewiniątko, biurko, zrzutowisko, echo, ucho, uszko, łóżko, boisko, mleko, kółko, żółtko.

M. wojsk - o	wojsk - a
D. wojsk - a	wojsk
C. wojsk - u	wojsk - om
B. wojsk - o	wojsk - a
N. wojski - em	wojsk - ami
Mc wojsk - u	wojsk - ach
W. wojsk - o	wojsk - a

Rodzaj nijaki - grupa III

b d f ł m n p r s t w z

1. M.	-o	-a
2. D.	-a	-$\emptyset^{xx}$
3. C.	-u	-om
4. B.	-jak M.	-jak M.
5. N.	-em	-ami
6. Mc	-e^{x}	-ach
7. W.	-jak M.	-jak M.

x - zmiękczyć temat! xx - temat może być poszerzony o -/i/e-.

Przykłady:

dowództwo, bagno, berło, bezpieczeństwo, paliwo, pióro, biuro, święto, piekło, miano, państwo, tempo, ogniwo, miasto /w mieście/, braterstwo, gniazdo, hasło, jezioro, kasyno, kierownictwo.

M. dział - o	dział - a
D. dział - a	dział
C. dział - u	dział - om
B. jak M.	dział - a
N. dział - em	dział - ami
Mc dział - e	dział - ach
W. dział - o	dział - a

Rodzaj nijaki - grupa IV

-ę, -ęcia

1. M.	-ę	-ęta
2. D.	-ęcia	-ąt
3. C.	-ęciu	-ętom
4. B.	-jak M.	-jak M.
5. N.	-ęciem	-ętami
6. Mc	-ęciu	-ętach
7. W.	-jak M.	-jak M.

Przykłady:

niemowlę, kurczę, cielę, jagnię, prosię, bydlę, dziecię, dziewczę, /pół/diablę, koźlę.

W przysłowiach:

Pokorne cielę dwie matki ssie.
Nie pamięta wół, jak cielęciem był.
Dobrali się, jak gęś z prosięciem.

M. zwierz - ę	zwierzęt - a
D. zwierz - ęcia	zwierząt
C. zwierz - ęciu	zwierzęt - om
B. zwierz - ę	zwierzęt - a
N. zwierz - ęciem	zwierzęt - ami
Mc zwierz - ęciu	zwierzęt - ach
W. zwierz - ę	zwierzęt - a

Rodzaj nijaki - grupa V

-ę, -enia

1. M.	-ę	-ona
2. D.	-enia	-on
3. C.	-eniu	-onom
4. B.	-jak M.	-jak M.
5. N.	-eniem	-onami
6. Mc	-eniu	-onach
7. W.	-jak M.	-jak M.

Przykłady:

strzemię, siemię, plemię, ramię, brzemię, wymię, znamię.

M. imi - ę	imion - a
D. imi - enia	imion
C. imi - eniu	imion - om
B. imi - ę	imion - a
N. imi - eniem	imion - ami
Mc imi - eniu	imion - ach
W. imi - ę	imion - a

Rodzaj nijaki - grupa VI

	-um	
1. M.	-um	-a
2. D.	-um	-ów
3. C.	-um	-om
4. B.	-um	-jak M.
5. N.	-um	-ami
6. Mc	-um	-ach
7. W.	-um	-jak M.

Przykłady:

absolutorium, akwarium, alpinarium, akcesorium, aluminium, sympozjum, plenum, liceum, muzeum, kryterium, obserwatorium, audytorium, archiwum, apogeum, ambulatorium, stypendium, kolokwium, technikum, stadium, kuratorium, krematorium, laboratorium, mauzoleum, preludium, honorarium, prezydium.

M. terytorium	terytori - a
D. - " -	terytori - ów
C. - " -	terytori - om
B. - " -	terytori - a
N. - " -	terytori - ami
Mc - " -	terytori - a

Rodzaj męski - grupa I

Rzaczowniki zakończone w mianowniku l. poj. na spółgłoski miękkie i na : p b m w - wymieniające się w przypadkach zależnych na miękkie /karp - karpia, paw - pawia, jastrząb - - jastrzębia/ oraz na "l".

1. M.	-ø	os. -e, -owie nos. -e
2. D.	żyw. -a nżyw. -a, -u	-i, -ów
3. C.	-owi	-om
4. B.	żyw. -jak w D. nżyw. -jak w M.	os. -jak w D. nos. -jak w M.
5. N.	-em	-ami
6. Mc	-u	-ach
7. W.	-jak Mc	-jak M.

Przykłady:

bój /spotkaniowy/, futbol, śledź, struś, łoś, lej, obywatel, konwój, pień, sierpień, dzień, lokal, /a-, nie-/ pokój, handel, płomień, kraj, król /-i, -ów/, skraj, ogień, spektakl, złodziej /-i, -ów/, uczeń.

UWAGA! N. l. mn. : /nie-/ przyjaciółmi, gośćmi, ludźmi, liśćmi.

Prawdziwych przyjaciół poznajemy w biedzie.

M. obywatel	obywatel - e
apel	apel - e
D. obywatel - a	obywateli
apel - u	apeli
C. obywatel - owi	obywatel - om
apol - owi	apel - om
B. obywatel - a	obywatel - i
apel	apel - e
N. obywatel - em	obywatel - ami
apel - em	apel - ami
Mc obywatel - u	obywatel - ach
apel - u	apel - ach
W. obywatel - u	obywatel - e
apel - u	apel - e

UWAGA! Tematy oboczne: przyjaciel II przyjaciół

Rodzaj męski - grupa II

c dz dż cz sz ż rz

1. M.	-ø	os. -e, -y, -owie nos. -e
2. D.	żyw. -a nżyw. -a, -u	-y, -ów
3. C.	-owi /-u/	-om
4. B.	żyw. -jak D. nżyw. -jak M.	os. -jak D. nos. -jak M.
5. N.	-em	-ami
6. Mc	-u	-ach
7. W.	-e, -u	-jak M.

Przykłady:

śmigłowiec, stróż, kołnierz, wąż /węże/, piec, chłopiec, /prze/marsz, budulec, kanciarz, plac, pałac, dworzec /dworce/, finisz, miesiąc /miesięcy/, obcokrajowiec, cudzoziemiec, pieniądz /pieniędzmi; -żny/, towarzysz, mecz /meczów/, /radio/słuchacz, sojusz, ślizgacz, młodzieniec, Niemiec, szewc /bez butów chodzi; pije jak szewc/, deszcz.

UWAGA! Panu Bogu świeczkę, a diabłu ogarek.

Celownik z "u": Panu /panu/
Bogu
diabłu
psu
kotu
bratu
ojcu lwu
chłopu księdzu
chłopcu księciu

M. żołnierz	żołnierz - e
D. żołnierz - a	żołnierz - y
C. żołnierz - owi	żołnierz - om
B. żołnierz - a	żołnierz - y
N. żołnierz - em	żołnierz - ami
Mc żołnierz - u	żołnierz - ach
W. żołnierz - u	żołnierz - e

M. ksiądz, książe	księża, książęta
D. księdza, księcia	księży, książąt
C. księdzu, księciu	księżom, książętom
B. księdza, księcia	księży, książąt
N. księdzem, księciem	księżami, książętami
Mc księdzu, księciu	księżach, książętach
W. książe! książę!	księża, książęta

Rodzaj męski - grupa III

k g ch

1. M.	-ø	os. -y, -i, -owie nos. -i, -y
2. D.	żyw. -a nżyw. -a, -u	-ów
3. C.	-owi	-om
4. B.	żyw. -jak D. nżyw. -jak M.	os. -jak D. nos. -jak M.
5. N.	-em	-ami
6. Mc	-u	-ach
7. W.	-jak Mc	-jak M.

UWAGA! W narzędniku l. poj. po "k, g" - temat + "i".

Przykłady:

przyczółek, blok, pociąg, przeciąg, kontr/atak/, skok, bieg, pomnik, przeciwnik, czynnik, filolog, Norweg /-dzy/, Anglik, Słowak, Czech, Japończyk, rzecznik, wilk, obowiązek, środek, robotnik, Polak, ruch, dziennik, pościg, Włoch /Włosi, we Włoszech, we Włochach, o Włochach, o Włoszech/, piątek, pułkownik, związek /taktyczny/, Chińczyk.

M.	lotnik	lotnic - y
D.	lotnik - a	lotnik - ów
C.	lotnik - owi	lotnik - om
B.	lotnik - a	lotnik - ów
N.	lotniki - em	lotnik - ami
Mc	lotnik - u	lotnik - ach
W.	lotnik - u	lotnic - y

Rodzaj męski - grupa IV

b d f ł m n p r s t w z

1. M.	-ø	os. -i, -y -owie nos. -y
2. D.	żyw. -a nżyw. -a, -u	-ów
3. C.	-owi /u/	-om
4. B.	żyw. -jak D. nżyw. -jak M.	os. -jak D. nos. -jak M.
5. N.	-em	-ami /braćmi/
6. Mc	-e	-ach
7. W.	-e /synu!/	-jak M.

UWAGA! Zmiękczać miejscownik i wołacz!
Płot - płoty; pilot - piloci;
traktor - traktory; dyrektor - dyrektorzy.

Przykłady:

stan /osobowy, zdrowia/, skład, aparat, wariant, budżet, pluton, kompas, sąsiad - o sąsiedzie, chłop, ceremoniał, czas, sztandar, absolwent, okręt, order, pododdział, oficer, pilot, nawigator, instruktor, student, węzeł, rejon, szef, step, kuzyn, wirtuoz, kapelan, manewr.

M. samolot	samolot - y
D. samolot - u	samolot - ów
C. samolot - owi	samolot - om
B. samolot	samolot - y
N. samolot - em	samolot - ami
Mc samoloci - e	samolot - ach
W. samoloci - e	samolot - y

Rodzaj męski - grupa V

-anin

1. M.	-anin	-anie /-ø -in- /
2. D.	-anina	-an, -anów
3. C.	-aninowi	-anom
4. B.	-jak D.	-jak D.
5. N.	-aninem	-anami
6. Mc	-aninie	-anach
7. W.	-jak Mc	-jak M.

Przykłady:

mieszczanin, wegetarianin, grubianin, dominikanin, Rosjanin, prażanin itd., ziemianin, Marsjanin, republikanin, Afrykanin, Meksykanin.

M. Amerykanin	Amerakani - e
D. Amerykanin - a	Amerykan - ów
C. Amerykanin - owi	Amerykan - om
B. Amerykanin - a	Amerykan - ów
N. Amerykanin - em	Amerykan - ami
Mc Amerykanini - e	Amerykan - ach
W. Amerykanini - e	Amerykani - e

UWAGA! W dopełniaczu l. poj. r. męskiego rzeczowniki żywotne kończą się na -a z wyjątkiem: wołu.

. O DOPEŁNIACZU

Dopełniacz jest chyba najbardziej skomplikowanym przypadkiem w naszej gramatyce. Nie sposób wtłoczyć go w szufladki reguł. Jest "bal" /kloc/ - "bala" i "bal" /zabawa/ - "balu". W liczbie mnogiej podobnie: "bali" /kloców/ i "balów" /zabaw/. Jest "szafir" /kamień szlachetny/ - "szafira" i "szafir" /kolor/ - "szafiru". Mamy "dwór" - "dworu", ale jest "fora ze dwora"; "dąb" - "dębu", ale "stawać dęba"; "wóz" - "wozu", ale: "przyszła koza do woza".

Forma dopełniaczowa w funkcji biernika pojawia się w polszczyźnie bardzo często. Mówimy: grać w brydża, w tenisa; tańczymy mazura, kujawiaka - tak, jak byśmy "widzieli Mazura" czy "Kujawiaka" /człowieka/. Ale również "gramy walca, fokstrota, wydajemy dolara, rubla, szylinga, zapalamy papierosa", podczas gdy w tych wszystkich przykładach forma biernika jest w zasadzie identyczna z formą mianownika. Powiemy np: trener uznał /kogo? co?/ tenis za najważniejszy; przyjęto rubel jako podstawę przeliczania, znaleziony papieros przesłano do laboratorium. Trudno o ścisłe rozgraniczenie, kiedy użyjemy dopełniacza, a kiedy biernika. Mówimy np: daj mi bułkę /całą/, ale: daj mi bułki /jeśli prosimy o kawałek/, jednak bez zahamowań powiemy: pożycz mi ołówka czy noża /na chwilę/. To jest właśnie forma dopełniacza cząstkowego, który tak się rozzuchwalił, że ogarnął nawet przedmioty w całości.

Z końcówkami dopełniacza l. mnogiej też nie jest lekko. Mówimy: jest niewielu królów, ale: święto Trzech Króli. A jak utworzyć formę dopełniacza l. mnogiej od wyrazu "matuchna"? Słuchałem muzyki, płynącej spod palcy czy spod palców...?

Dopełniacz l. mnogiej rzeczowników męskich, kończących się na spółgłoski stwardniałe /a więc historycznie miękkie: sz, ż, rz, dz, c, cz/ nie ma ściśle ustalonych końcówek. Mówimy: koszy - koszów, wieńców - wieńcy, słuchaczów - słuchaczy, mieczów - mieczy /tylko: meczów/ itd. Która z tych końcówek zyskuje przewagę, trudno określić. Szober uznawał oboczności "palców" - "palcy", Doroszewski stwierdza, że forma z końcówką -ów jest przeważająca. Irena Ba-

jerowa uważa za jeden z żywych procesów właśnie szerzenie się form dopełniacza na - i /-y/.

O kwestiach związanych z kulturą języka powinno się dyskutować w sposób kulturalny. Wyrokowanie, co jest błędem, a co nie jest, w wypadkach wątpliwych pozostawić językoznawcom. Należy sobie życzyć pięć "korcy" /albo: korców/ tolerancji i serii "masaży" /albo: masażów/ w celu zwiększenia elastyczności.

O D M I A N A N A Z W I S K I I M I O N

I. DEKLINACJA MĘSKA

Nazwiska i imiona zakończone w mianowniku na spółgłoskę : Nowak, Mickiewicz, Morawiec odmieniają się jak zakończone na te same spółgłoski rzeczowniki osobowe rodzaju męskiego /gracz, krawiec/, ale, w odróżnieniu od rzeczowników pospolitych - wołacz liczby poj. równa się mianownikowi w nazwiskach, a imiona mają wołacz zgodny z regularną odmianą.

A więc: panie Nowak, obywatelu Mickiewicz,
towarzyszu Morawiec;
ale: panie Jurku, Wojciechu.

W liczbie mnogiej nazwiska i imiona w M. -owie, w D. -ów. Tak samo, jeśli brzmią jak wyrazy pospolite, czyli:

żacy - żaków	Żakowie - Żaków
gracze - graczy	Graczowie - Graczów
kowale - kowali	Kowalowie - Kowalów

Tak samo odmieniają się nazwiska obce zakończone na spółgłoski:

Bunin, Byron, Błok.

Nazwiska franc. które w wymowie nie mają spółgłoski, odmieniają się tak samo: Joliot - Joliota
Cachin /Kaszę/ - Cachina.

II. DEKLINACJA MIESZANA

Tu należą nazwiska i imiona polskie i obce zakończone w M. liczby poj. na -a : Lasota, Soplica.

W liczbie poj. odmieniają się wg deklinacji żeńskiej, w liczbie mnogiej - jak nazwiska należące do deklinacji męskiej. W liczbie poj. mają - z reguły- formę Mianownika : panie Lasota, obywatelu Kalinka.

Jeśli nazwisk tych używamy bez imienia i bez dodatku: panie, ob., tow., możliwy jest Wołacz na -o:

"Soplico! rzekł, odwieczny wrogu mej rodziny"

Imiona mają wołacz -o: Kubo!

III. DEKLINACJA PRZYMIOTNIKOWA

" -ski", " -cki": Kowalski, Lewandowski, Wiśniewski, Domański, Branicki i przymiotniki pospolite używane jako nazwisko:Bury, mają odmianę przymiotnikową w obu liczbach /jak: niski - niscy/. Podobnie - imiona na -i/-y/ i nazwiska obce na -i, -y: Rakowscy, Batory, Mussolini, Antoni.

W liczbie mnogiej - najczęściej mają końcówkę -owie: Antoniowie, Batorowie /Antonich, Batorych, Antonim, Batorym/;

na -e: Goethe, Linde. Mają odmianę przymiotnikową, ale bez Narzędnika i Miejscownika w liczbie poj. oraz mnogiej.

W N. i Mc w oiczbie poj. oraz mn. mają końcówki rzeczownikowe: /Linde, Lindego, Lindemu, ale:
Lindem, Lindowie, Lindów/.

IV. NAZWISKA NIEODMIENNE

Są to niektóre obce, najczęściej francuskie: Dubois, Mirabeau.

V. OSOBLIWOSCI W ODMIANIE NAZWISK MĘSKICH

Nazwiska i imiona na -o odmieniają się różnie. Polskie imiona zdrobniałe: Stasio, Jasio, Franio, Kazio i imiona i nazwiska włoskie: Tasso, Leonardo, Boccacio - mają - oprócz M. l. poj. odmianę wg rodzaju męskiego.

Nazwiska polskie i ukraińskie: Fredro, Matejko, Szewczenko odmieniają się wg deklinacji mieszanej: Fredry, Fredrze... Fredrowie, Fredrów... Inne nazwiska obce: Hugo, Szabo, Ionesco są najczęściej nieodmienne.

Imiona łacińskie na -o odmieniają się jak rzeczowniki męskie, ale mają - oprócz mianownika liczby poj. - temat rozszerzony o "-n-": Cycero - Cycerona, Cyceronów.

VI. NAZWISKA ZŁOŻONE

Jeśli człon pierwszy jest zakończony na spółgłoskę, a samodzielnie nie występuje, to jest nieodmienny: Nałęcz-Dybowski, Nałęcz-Dybowskiego.

Odmienny jest człon pierwszy, jeśli występuje samodzielnie: Boy-Żeleński, Boya-Żeleńskiego, a także, jeśli człon pierwszy ma postać imienia: Witold-Jóźwiak, Witolda-Jóźwiaka.

Jeśli człon pierwszy zakończony jest na samogłoskę, różnie: Zguba-Siedlecki, Zguby-Siedleckiego // Zguba-Siedleckiego, Zguba-Siedleckiemu // Zgubie-Siedleckiemu.

UWAGA! Oboczności:

e II ø : sen - snu
dzień - dniu
ę II ą : dąb - dębu
ó II o : róg - rogu
a II e : las - lesie
o II e : anioł - aniele.

OSOBLIWOSCI

Część rzeczowników wykazuje w swej odmianie odchylenia od norm powszechnie panujących. Np. rok - lata; człowiek - ludzie. Następuje tu całkowita zmiana tematu. Osobliwości w odmianie rzeczowników wynikają ze zmian deklinacji w trakcie historycznego rozwoju języka. Z tych uwarunkowań wynika odmiana wyrazów: brat - bracia; ksiądz - księża. Rzeczowniki obce na -ans, np. kwadrans, bilans, zamiast końcówki "-y" mają w M., B. i W. "-e", a więc: kwadranse, bilanse.

Rzeczowmik "pani" w bierniku l. poj. zamiast końcówki "-ę" ma "-ą": kocham panią, ale: widzę gospodynię, ziemię, lekcję, sprzedawczynię.

Rzeczowniki żeńskie zakończone na "-a" w formach pieszczotliwych mają w wołaczu l. poj. "-u": babciu! mamusiu! Stasiu! Kasiu! Piotrusiu!

Osobliwa jest również odmiana wyrazu "ręka" w l. mn.:

M. ręce
D. rąk
C. rękom
B. ręce
N. rękami, rękoma
Mc. rękach
W. ręce

UWAGA! W l. poj. miejscownik: w ręce, w ręku.

Rzeczowniki męskie, mające formę przymiotników /leśniczy/ odmieniają się jak przymiotniki.

Z połączenia różnych deklinacji składa się tzw. odmiana mieszana.

M.	starosta	starostowie
D.	starosty	starostów
C.	staroście	starostom

B. starostę	starostów
N. starostą	starostami
Mc staroście	starostach
W. starosto	starostowie

W l. poj. rzeczowniki na "-a" odmieniają się więc wg deklinacji żeńskiej. Przykłady: artylerzysta, ateista, alpinista, aferzysta, morderca, hokeista, monarcha, artysta, kierowca, twórca, czołgista, kolega, afrykanista, komunista, abstrakcjonista, sługa, atleta, poeta, mężczyzna /jak: blizna/, analfabeta, specjalista, altruista, egoista, doradca, bandyta, anglista, antyfeminista, archiwista.

Z historii języka wynika również nietypowa odmiana wyrazów "oko" i "ucho" w l. mnogiej.

M. oczy	uszy
D. oczu, oczów	uszy, uszów
C. oczom	uszom
B. oczy	uszy
N. oczami, oczyma	uszami, uszyma
Mc oczach	uszach
W. oczy	uszy

Gdy chodzi o "oka tłuszczu", "oka w siatce" i "uchy dzbana", "ucha torby", "ucha garnka", używamy form: oka, ucha.

Istnieje również niewielka grupa rzeczowników nieodmiennych, zwłaszcza wiele obcych imion własnych i nazwisk, które nie odpowiadają polskiemu systemowi gramatycznemu. Przykłady: Hugo, Mirabeau, Defoe, Poe;
Burgas, Karakas, Lacjum, Besançon, Toledo, Tokio, Honolulu, Palermo, Pernambuko, Ohio, Bari, Baku;
jury, menu, puree, resumé.

Państwo	
M. państw - o polskie	państwo młodzi, Jadczakowie
D. państw - a polskiego	państwa młodych, Jadczaków
C. państw - u polskiemu	państwu młodym, Jadczakom
B. państw - o polskie	państwa młodych, Jadczaków
N. państw - em polskim	państwem młodymi, Jadczakami
Mc państwi - e polskim	państwu młodych, Jadczakach
W. państw - o polskie	państwo młodzi, Jadczakowie

Państwo Kowalscy wyjechali, szanowni państwo zechcą mi wybaczyć, nasi państwo są chorzy.

Ćwiczenia

1. Podane zdania uzupełnij właściwymi formami rzeczowników podanych w nawiasach. Na czym polega osobliwość odmiany tych rzeczowników?

Nie wierzę własnym ..... i ..... /oko - ucho/.
Rybak reperuje zerwane ..... sieci /oko - l. mn./.
..... miej zawsze otwarte /oko - l. mn./.
Napraw ..... przy garnkach /ucho - l. mn./.
Codziennie myj ..... i ..... /oko, ucho - l. mn./.

Mój ojciec mieszkał we Wrocławiu pięć ..... /rok/.
Za 2 ..... będę miał nowy samochód /rok/.
Wolę mieszkać za miastem, bo tam mniej ..... /człowiek/.
Spotkałem w Polsce wielu sympatycznych ..... /człowiek, przyjaciel/.

2. Wybierz rzeczowniki i określ ich rodzaj:
las, wiele, tłum, spawanie, dwa, błyskawica, warkot, szybko, popłoch, stanowczy, kiedy.

3. Zmień rzeczowmiki oznaczające czynność na czasowniki i odwrotnie:

czytanie książki -	mnożyć ułamki - .....
spalanie węgla -	śpiewać piosenkę - .....
kupno samochodu -	rozlać mleko - .....
malowanie mieszkania -	pchać wózek - .....

4. Zmień rzecz. na przymiotniki wg wzoru:
Zieleń łąki harmonizowała z błękitem rzeki.
Zielona łąka harmonizowała z błękitną rzeką.

Świeżość powietrza i wilgoć traw cieszyły wędrujących ku rzece chłopców. Ciepło promieni słońca nie wysuszyło jeszcze kropel rosy, które iskrzyły się na zieleni liści, na szorstkości kory wierzb nadrzecznych i na złocistości piasku.

4. Utwórz rzeczowniki:

przylatywać - przylot
podróżować - ...
odjeżdżać - ...
odlatywać - ...
jechać - ...
przejeżdżać - ...
przesiadać się - ...
przyjeżdżać - ...

5. Napisz poniższe zdania w liczbie mnogiej:

1. Mój przyjaciel jest wypoczęty po urlopie.
2. Ten urzędnik jest przejęty tym, że dostał medal.
3. Ten mężczyzna został właśnie zwolniony z pracy.
4. Mój kolega jest zawsze uśmiechnięty.
5. Chłopiec był bity przez rodziców.
6. Cel został osiągnięty.
7. Klucz został wzięty przez sprzątaczkę.
8. Dziecko zostało umyte.
9. Płaszcz był stary i podarty.
10. Trunek został już wypity.

6. Poniższym zdaniom nadaj formę przeczącą:

1. Lubię nowoczesne malarstwo.
2. Posiadam duże mieszkanie.
3. Otwieram to okno.
4. Przetłumaczymy ten akapit.
5. Przepraszam za spóźnienie.
6. Pokazuję znajomej nasze miasto.
7. Robię ćwiczenie na lektorat.
8. Pytam o twoje zdanie.
9. Biorę teraz nowe lekarstwo.

7. Poniższym zdaniom nadaj formę twierdzącą:

1. Nie dam koledze biletu do teatru.
2. Nie biorę ze sobą tego aparatu.
3. Nie postawię na stole wazonu z kwiatami.
4. Nie kupuję papieru listowego.
5. Nie pamiętam tego materiału.
6. Nie tłumaczę tekstu literackiego.

7. Nie zdaję jeszcze ostatniego egzaminu.
8. Nie zabieram tego podręcznika.

8. Zmień liczbę pojedynczą na mnogą:

a/ 1. To jest mój ulubiony pisarz.
2. W tej gazecie reportaże sportowe pisze dobry dziennikarz.
3. W galerii wystawia swoje rzeźby młody rzeźbiarz.
4. Granicę państwa przekroczył obcy żołnierz.
5. Młody gospodarz przywitał mnie serdecznie.
6. Badacz, siedzący przy aparacie, wstał na nasz widok.
7. To jest doświadczony nauczyciel.
8. Przyjechał mój najlepszy przyjaciel.
9. Taki miły gość przyszedł.

b/ 1. W przedpokoju wisiał czyjś płaszcz.
2. Tego lata padał silny deszcz.
3. W niedzielę ulica miasta była pusta i cicha.
4. Nasz kraj jest członkiem ONZ.
5. Ten pieniądz ma wartość historyczną.
6. Najlepszy szpital znajduje się w stolicy.
7. Miła chwila mija szybko.
8. Nasza organizacja liczy wielu członków.
9. Ostatnia twoja decyzja była zupełnie nieoczekiwana.
10. Opinia społeczeństwa decyduje o wszystkim.

9. Zmień liczbę pojedynczą na mnogą:

1. Na konferencji znajduje się minister.
2. Do sali szedł nasz profesor.
3. Ten inżynier pracuje w naszej fabryce.
4. Oficer szedł przed żołnierzami.
5. Ten widz był zachwycony przedstawieniem.
6. Tamten pan to chyba mój znajomy.
7. Najstarszy uczeń zdaje teraz maturę.
8. Już starożytny filozof zajmował się tym zagadnieniem.
9. Mój dziadek mieszka na wsi.
10. Mój syn jest jeszcze mały.

11. Jego wnuk chodzi już do szkoły.
12. Ojciec i dzieci spacerują po parku.

10. Zmień liczbę pojedynczą na mnogą:

1. Możliwość otrzymania stypendium jest nieduża.
2. Nadeszła już odpowiedź na naszą ankietę.
3. Korzyść z pobytu za granicą jest ogromna.
4. Przykrość i przyjemność następują zwykle jedna po drugiej.
5. Jedna część referatu jest już gotowa.
6. Wieś leżała nad brzegiem Wisły.
7. Główna postać tej powieści jest doskonale scharakteryzowana.
8. Noc była zimna.
9. Na stole leżała jedna marchew.

11. Zmień na liczbę mnogą:

a/ Rozmawiał z nami jakiś urzędnik.
Nasz słynny matematyk pracuje właśnie nad tym zagadnieniem.
Ten człowiek to wykwalifikowany robotnik.
Czytelnik proszony jest o zachowanie ciszy.
Tamten pracownik naszego biura ma w tym miesiącu urlop.
W konferencji brał udział wybitny polski fizyk.
Nasz kierownik organizuje często zebrania.
W operze Moniuszki śpiewa mój ulubiony śpiewak.
To był mój najlepszy kolega.
Mojego przyjaciela operował doskonały chirurg.

b/ Główny ośrodek przemysłowy znajduje się na południu Polski.
Podstawowy wniosek z naszej dyskusji jest następujący.
Warunek, który mi postawiłeś, jest nie do przyjęcia.
Do portu wpłynął statek pasażerski.
Ostatni wypadek drogowy zmusza do zastanowienia.
Biblioteka publiczna nie wypożycza książek do domu.
W najnowszym filmie gra znana polska aktorka.
Najważniejsza fabryka tekstylna znajduje się w Łodzi.
Ta droga prowadziła na północ.
Następny pociąg odchodzi w nocy.

12. Zmienić podane zdania tak, żeby połączenia "dużo" itp. + rzeczownik w dopełniaczu zastąpić mianownikami liczby mnogiej.

1. Dużo ludzi znajdowało się na placu.
2. Mało uczonych pracowało nad tym zagadnieniem.
3. Niewielu z tych malarzy wystawiało swoje prace w galerii.
4. Wielu mężczyzn było bez marynarek i kapeluszy.
5. Niedużo studentów było na wczorajszym wykładzie.
6. Kilku pracowników prosiło o urlop w lipcu.
7. Kilkunastu inżynierów elektroników wyjedzie do pracy za granicą.
8. Kilkudziesięciu rolników będzie na tegorocznym zjeździe.
9. Pięciu dziennikarzy będzie pisało na ten temat.
10. Dwudziestu pięciu robotników pracowało w tym zakładzie.
11. Trzydziestu jeden ludzi czekało na badanie lekarskie.
12. Kilkuset żołnierzy było na ćwiczeniach wojskowych.

13. Dlaczego wyrazy: przypadek, bal, muł mają oboczne formy dopełniacza l. p. -

1/ przypadka - .....ku
2/ bala - .....u
3/ muła - .....łu
4/. Waszyngtona - .....u
5/. zamka - .....u
6/. proszka - .....u

Na przykład:

1. kategorii gramatycznej - wydarzenia
2. kloca - zabawy
3. zwierzęcia - szlamu

14. Wyrazy umieszczone w nawiasie postaw w bierniku l. pojedynczej:

1. Mogę zjeść /zupa pomidorowa/.
2. Czytam /dzisiejsza gazeta/.
3. Gram /nowa piosenka/.
4. Dostałem /duża paczka/ z domu.
5. Kończę czytać /recenzja teatralna/.
6. Niosę /ciężka walizka/.
7. Oddaję /zwracam/ /przeczytana książka/.
8. Piję /gorąca kawa/.
9. Słyszę /jakaś muzyka/.
10. Studiuję /historia sztuki/.

11. Widzę /ta młoda kobieta/.
12. Rozumiem /dzisiejsza młodzież/.

15. Postaw rzeczowniki w liczbie pojedynczej:

1. Widziałem już te rzeźby.
2. Jadłem już pomidory.
3. Rozumiem wasze problemy.
4. Oglądałem nowe samochody.
5. Załatwiłem dziś ważne sprawy.
6. Zauważyłem u nich duże zmiany.
7. Spotkałem już gdzieś te kobiety.
8. Przedstawiłem im swoje siostry.
9. Kupiłem dziś nowe znaczki.
10. Widziałem w sklepie ładne zegarki.
11. Obejrzałem w bibliotece piękne albumy.
12. Przyniosłem ci pomarańcze.
13. Zgubiłem swoje klucze od mieszkania.
14. Mam w tym tygodniu dwie konferencje.
15. Dostałem dopiero dwie prace pisemne.

16. Postaw wyrazy umieszczone w nawiasie w celowniku l. pojedynczej:

1. Marek dał /przyjaciel/ książkę.
2. Urzędnik zdał relację /kierownik/ z tego, co zrobił.
3. Sekretarz przypomniał /dyrektor/ tę sprawę.
4. Żona zrobiła /mąż/ kolację.
5. Student pokazał /profesor/ swoją pracę magisterską.
6. Syn złożył /ojciec/ życzenia.
7. Włodek załatwił /brat/ dobrą pracę.
8. Joasia dała /pies/ jeść.
9. Chłopak rzucił /kot/ kawałek mięsa.
10. Jurek pokazał /chłopiec/ samochód.
11. Przecież okazał /pan/ dużo przyjaźni.
12. Ojciec kupił /dziecko/ zabawkę.
13. Mój brat przedstawiał już /państwo/ swojego syna.

17. Postaw wyrazy umieszczone w nawiasie w celowniku l. pojedynczej:

1. Paweł zawsze mówił /dziewczyna/ prawdę.
2. Andrzej pisał /swoja matka/ wszystko, co myślał.
3. Marek pokazał /kolega/ swój dom.
4. Piotr kupił /ta kobieta/ piękny prezent.
5. Profesor załatwił /swoja studentka/ stypendium.
6. Dyrektor polecił /nasza sekretarka/ to zrobić.
7. Filip pokazał/urzędniczka/ swój dowód osobisty.
8. Uczeń podał /nauczycielka/ swój zeszyt.
9. Kelner podał /pani/ kawę.
10. Paweł czytał głośno /swoja babcia/ gazetę.
11. Zosia dała /swoja ciocia/ czekoladki.
12. Dziecko przyniosło /swoja mamusia/ kwiaty.

18. Podaj odpowiednie znaczeniem rzeczowniki odsłowne

1. ..... jest szkodliwe.
2. ..... jest potrzebne.
3. ..... jest niepotrzebne.
4. ..... jest możliwe.
5. ..... jest konieczne.
6. ..... jest łatwe.
7. ..... jest trudne.

19. Zastąpić odpowiednikami rodzaju żeńskiego:

1. Tutejsi nauczyciele są w tej chwili na zebraniu.
2. Tamci urzędnicy zajmują się sprawami finansowymi.
3. Wszyscy sekretarze zespołów naukowych przygotowują sprawozdania z pracy.
4. Zmęczeni robotnicy odpoczywali po pracy.
5. Weseli uczniowie biegali po boisku szkolnym.
6. Młodzi Polacy interesują się handlem.
7. Starsi mężczyźni często chorują na serce.
8. Ci chłopcy ubierają się modnie.

20. Zmień liczbę pojedynczą na mnogą:

1. W tym teatrze gra dobry aktor.
2. Na zebraniu był redaktor naczelny czasopisma.
3. To jest znany polski autor powieści historycznych.
4. Dyrektor tej fabryki brał udział w konferencji.
5. Ten film reżyserował nasz młody reżyser.
6. Potrzebny jest dobry organizator.
7. Doktor nie dał choremu żadnych lekarstw.
8. Taki stary zegar, a jeszcze chodzi.
9. Nie podoba mi się współczesny utwór muzyczny.

21. Zmień liczbę pojedynczą na mnogą:

1. Mały chłopiec uczy się rysować.
2. Polski naukowiec opracował nową metodę badania krwi.
3. Ten rzemieślnik to dobry fachowiec.
4. Mój wykładowca jest ze mnie zadowolony.
5. Na zawodach medal zdobył polski sportowiec.
6. Twórca tego projektu dostał nagrodę.
7. To prawdziwy znawca sztuki renesansu.
8. Na naszej uczelni wykłada młody naukowiec.
9. Dziś występuje ulubieniec naszej publiczności - słynny śpiewak.
10. Każdy mieszkaniec naszego miasta interesuje się jego rozbudową.
11. Gdzie leży widelec?

22. Proszę utworzyć zdania stosując odpowiednie formy podanych wyrazów.

1. Oficer pomagać młody kolega, stara kobieta i małe dziecko.
2. Kapitan widzieć ładna koleżanka, stary kolega i duże zwierzę.
3. Pułkownik słuchać wysoki kolega, miła kobieta, grzeczne dziecko.
4. On interesować się sport, a szczególnie lekkoatletyka, pływanie, tenis.
5. Ty mieć stary samochód, nowa żona i duże dziecko.

6. On uczyć się trudne słowa, polska gramatyka, długi wiersz.
7. My dziękować mały brat, stary człowiek, ruda kelnerka.
8. W sklepie brakować świeży chleb, tłuste mleko, smaczna kiełbasa.
9. Kolega słuchać stare radio, wesoła muzyka, ciekawy koncert.
10. Dziecko bawi się duże auto, kolorowa piłka, metalowy pojazd.
11. On jechać żółta taksówka, nowoczesne metro, pociąg pospieszny.
12. Córka nie pamiętać trudna lekcja, polskie słowo, długi wyraz.
13. Ja nie znać ostatni temat, stara lekarka, nowe słowo.
14. Nauczyciel chwalić pilny uczeń, systematyczna uczennica, student.
15. Syn szukać polska gazeta, czysty zeszyt, ciekawa książka.
16. Żona słuchać długie przemówienie, smutna piosenka, nudny wykład.
17. Dziewczynka ufać kochana matka, dobry ojciec, miła babcia.
18. Wnuczek życzyć stara babcia i stary dziadek dużo zdrowie.
19. W pokój być wiele różne przedmioty i piękne kwiaty.
20. On mieć dużo pieniądze i kilka piękne domy.

23. Dobierz prawidłowo przykłady:

a/ ci młodzi - dęby, chłopcy, druhy, druhny, strzelcy, psy, nauczyciele
b/ te młode - żacy, chłopaki, sosny, szewcy, panny, ludzie

24. Przepisz stosując liczbę pojedynczą:

a/ te stare stoły - ten stary .....
ci starzy wrogowie - .....
te stare grody - .....
b/ te żółte rogi
te żółte łodzie
te żółte czółna
c/ ci duzi chłopcy
te duże panny
te duże dzieci

25. Zamień liczbę pojedynczą na mnogą:

a/ 1. Starszy człowiek stał przy oknie.
2. Dyskutował z nim nieznajomy Francuz.
3. Młody student rozpoczął staż.
4. Na rogu ulicy stoi policjant.
5. Ten współczesny poeta jest autorem interesujących wierszy.
6. Polski architekt otrzymał nagrodę na międzynarodowym konkursie.
7. Nasz sąsiad jest bardzo uczynny.
8. Przyjechał do nas wybitny specjalista od budowy tego typu maszyn.
9. Ten uczeń zdał już egzamin.

b/ 1. Obecny rząd stara się zreformować gospodarkę.
2. Najważniejszy problem nie jest jeszcze rozwiązany.
3. Nasza rozmowa dotyczyła rozwoju kultury.
4. Mały kot siedział na oknie.
5. Cena mięsa na rynku światowym poszła w górę.
6. Nasz plan musi ulec zmianie.
7. Ten naród walczy o swoją niepodległość.
8. Tamta pani to moja dobra znajoma.
9. Tamten przedmiot jest zrobiony z drzewa.

26. Jak zmienią się przypadki, jeśli postawi się "nie" przed czasownikiem?

będę miał buty i sweter - nie będę miał .....
będę miał łyżwy i narty - nie będę miał .....

27. Przeczytaj tekst. Z wybranego fragmentu wypisz rzeczowniki, określ ich przypadek i rodzaj, postaw w mianowniku l. poj., określ temat i podaj, do której grupy deklinacyjnej rzeczownik należy? Co jest interesującego w odmianie?

Siły powietrzne świata - P o l s k a

Pierwsi lotnicy wojskowi narodowości polskiej zostali wykształceni przez armię rosyjską. Szkolenie to odbywali Polacy służący w armii zaborczej już od 1910 r., a odbywało się ono na terenie Francji, dokąd armia rosyjska wysyłała począ-

tkowo wszystkich swoich lotników w celach szkoleniowych. Nieco później, ale jeszcze przed wybuchem I wojny światowej, obywatele narodowości polskiej pełnili służbę w lotnictwie austriackim.

Pierwsze oficjalne próby sformowania rdzennie polskiego lotnictwa wojskowego datują się na lata 1916 - 1917, gdy podejmowano wysiłki, aby stworzyć polską eskadrę lotniczą przy Legionach Polskich walczących w ramach armii arstriackiej. Nieufność władz zaborczych spowodowała jednak, iż przeszkolono tylko kilku oficerów polskich, którym jednak nie zezwolono na stworzenie odrębnej narodowościowo jednostki lotniczej.

Nieco większym, acz krótkotrwałym, sukcesem zakończyła się próba stworzenia polskiej jednostki lotniczej w zaborze rosyjskim. Powstała ona w 1917 r. przy Korpusie gen. Józefa Dowbór- - Muśnickiego i składała się ze zdobycznego sprzętu lotniczego byłej armii carskiej. Jednostka ta, o nazwie I Polski Oddział Awiacyjny, została niebawem rozbrojona przez armię niemiecką. Podobny los spotkał inne próby tworzenia w armiach zaborczych polskich oddziałów lotniczych.

Powodzeniem zakończyła się natomiast próba utworzenia polskiego lotnictwa wojskowego we Francji w ramach Armii Polskiej gen. Hallera. Latem 1918 do armii tej zaczęli napływać piloci, obserwatorzy i technicy lotniczy nie tylko z armii zaborczych, ale także z samej Francji, Kanady i USA. Polskim ośrodkiem szkolenia lotniczego we Francji było Dijon, gdzie w ujednolicony sposób przeszkolono 88 polskich pilotów, 3 obserwatorów, 2 oficerów technicznych oraz 110 mechaników płatowcowych i silnikowych. Zespół ten osiągnął gotowość operacyjną 23 marca 1919, a do Polski przyleciał w czerwcu 1919, aby natychmiast zostać skierowanym na front wojny polsko - ukraińskiej.

Tymczasem na rdzennych ziemiach polskich lotnictwo wojskowe zaistniało formalnie wcześniej, bo już w 1918, gdy po zdobyciu w październiku i listopadzie tego roku znacznej liczby samolotów postanowiono powołać Dowództwo Wojsk Lotniczych /DWL/. Powstało ono 21 grudnia 1918, datę tę - wzorem in. światowych sił powietrznych - można uznać za oficjalny początek działalności polskich Wojsk Lotniczych /WL/.

Choć za dzień uzyskania przez Polskę niepodległości uznaje się 11 listopada 1918, to jednak niezależne, jednorodne narodowościowo i ujęte w pierwsze ramy organizacyjne polskie lotnictwo wojskowe przeprowadziło swoją pierwszą akcję bojową na rzecz niepodległego państwa 5 listopada 1918. Dokonano wtedy bombardowania trzymanych przez Ukraińców linii kolejowych i stacji.

WL brały bardzo aktywny udział w kampaniach polsko - sowieckich lat 1918 - 1920, wykonując w tym czasie 4942 loty bojowe. Po zakończeniu wojny polsko - sowieckiej WL poddano reorganizacji. Liczyły one wtedy 20 eskadr, w których znajdowało się zaledwie 67 zdatnych do lotu samolotów oraz 231 lotników.

W latach dwudziestych podjęto działania w celu ujednolicenia sprzętu lotniczego WL wykorzystując znaczne kredyty od rządu Francji na zakup wyposażenia wojskowego. Uważano, że najpotrzebniejszym wyposażeniem WL będą głównie samoloty obserwacyjne. Do tego poglądu dostosowano zarówno zakupy samolotów, jak i zamówienia w rodzącym się polskim przemyśle lotniczym.

Lata 1925 - 1929 to okres kolejnej modernizacji i rozbudowy WL połączony jednocześnie z rozbudową infrastruktury lotniskowej. Organizacyjnie jednak WL nadal nie były odrębnym rodzajem wojsk i podlegały armii lądowej, w której interesy lotnictwa reprezentowało jego dowództwo pn. Departamentu Aeronautyki.

W latach trzydziestych rozpoczęto w WL wymianę przestarzałego sprzętu francuskiego na korzyść konstruowanych samolotów polskich. Druga połowa lat trzydziestych przyniosła ze sobą po raz pierwszy światłą myśl o radykalnej przebudowie WL, ich rozwoju ilościowym i jakościowym oraz organizacyjnym. Po raz pierwszy w swojej historii WL miały stać się formacją silną i nowoczesną, wyposażoną w 688 nowoczesnych samolotów bojowych pierwszej linii, wyprodukowanych w Polsce, Francji i Wielkiej Brytanii. Gigantyczny plan reorganizacji i modernizacji WL miał zakończyć się w 1942 i przynieść lotnictwu pełną niezależność od wojsk lądowych wraz z nową nazwą według norm światowych - nazwę Polskich Sił Powietrznych /PSP. Wszystkie te

zamierzenia przerwał wybuch 1 września 1939 II wojny światowej.

W wojnie obronnej Polski w 1939 WL reprezentowały siłę ok. 470 samolotpw bojowych - z liczby tej 345 samolotów utracono w warunkach bojowych. W kampanii wrześniowej poległo 61 lotników polskich. Ok. 10 000 żołnierzy WL internowano w Rumunii i na Węgrzech, a ok. 3000 na Łotwie i w ZSRR.

15 października 1939 na wspólnej polsko - francusko - brytyjskiej konferencji postanowiono o odrodzeniu Polskich Sił Powietrznych we Francji. W przededniu niemieckiego ataku na Francję PSP liczyły 8351 żołnierzy sił powietrznych oraz etatowo 4 dywizjony myśliwskie, 2 rozpoznawcze i 1 bombowy. W dużej mierze, ze względu na różny stopień organizacji poszczególnych jednostek, był to jednak stan teoretyczny. W kampanii francuskiej wzięło udział 150 polskich pilotów, z których 13 zginęło. PSP we Francji zniszczyły 58 samolotów niemieckich.

5 sierpnia 1940 rząd RP zawarł porozumienie z rządem brytyjskim o tworzeniu PSP w Wielkiej Brytanii. W październiku 1940 PSP liczyły 8154 żołnierzy, by w maju 1945 osiągnąć liczbę 14 351 żołnierzy sił powietrznych. Na terenie Wielkiej Brytanii utworzono łącznie 7 dziennych dywizjonów myśliwskich PSP, 1 myśliwski nocny, 2 myśliwsko - rozpoznawcze, 4 bombowe i 1 dywizjom współpracy z artylerią.

W latach II wojny świat. /począwszy od sierpnia 1943/ w ramach tzw. Ludowego Lotnictwa Polskiego tworzonego na Wschodzie sformowano lub podporządkowano pod polskie dowództwo naczelne 4 pułki lotnictwa myśliwskiego, 4 lotnictwa bombowego, 4 lotnictwa szturmowego, 1 pułk lotnictwa sanitarnego, 1 lotnictwa transportowego, 1 lotnictwa łącznikowego, 1 pułk rozpoznania i korygowania ognia oraz 1 pułk zapasowy. Pułki te znajdowały się pod całkowitą kontrolą władz sowieckich, dowodzone były przez oficerów Armii Czerwonej i w olbrzymiej większości kontynuowały tradycje sowieckich pułków lotniczych. W bezpośrednich działaniach bojowych zdążyło wziąć udział tylko 6 pułków, w tym 3 zaledwie od Operacji Berlińskiej.

Według oficjalnych danych lotnicy polscy zestrzelili podczas II wojny świat. 999 samolotów nieprzyjacielskich, z której to liczby 163 zestrzelenia przypadają na kampanię wrześniową, 58 na kampanię francuską, 768 jest udziałem lotników wal-

czących w PSP na Zachodzie, a 10 to wojenny wkład Ludowego Lotnictwa Polskiego /LLP/.

Po zakończeniu II wojny świat. lotnictwo polskie tworzono na wzór radzieckiej struktury organizacyjnej lotnictwa i w oparciu o sprzęt tej samej produkcji.

W dziedzinie nazewnictwa polskiego lotnictwa wojskowego lata budowy socjalizmu w Polsce przynosiły ze sobą częste zmiany i światowy rekord w pretensjonalności, wydłużaniu i komplikowaniu tego, co na całym świecie jest rozumiane pod jednym trafnym sformułowaniem "sił powietrznych". Jeśli chodzi o siłę lotnictwa polskiego to najliczniejsze było ono w okresie "zimnej wojny", gdy liczyło ok. 800 samolotów bojowych i ok. 30 000 żołnierzy.

Konferencja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie przyznała Polsce prawo posiadania 460 samolotów bojowych i 130 śmigłowców bojowych. Stan ten w przyszłości ma zostać osiągnięty przez zakupy nowoczesnych samolotów oraz uruchomienie licencyjnej produkcji śnigłowców bojowych.

Nie istnieją już żadne przeszkody natury politycznej na drodze do zakupu przez Polskę nowoczesnych samolotów bojowych. Prowadzi się na ten temat gruntowne analizy, a semolotami, które były lub są w tych analizach uwzględniane, są: SAAB JAS 39 Gripen, AMD-BA Mirage 2000C /DA RDI/ oraz General Dynamics F-16C. W obecnej chwili najbliższy realizacji wydaje się być kontakt z USA na zakup przez Polskę 12 myśliwców F-16C, do czego walnie przyczynia się konkurencyjna cena samolotów amerykańskich, 12 F-16C jest tańsza od 12 Mirage'y 2000C o ok. 230 mln.USD. Prawdopodobieństwo sfinalizowania kontraktu na zakup przez Polskę F-16OC jest tym większe, że również Czecho-Słowacja jest bliska zakupu samolotów tego typu, a jak wiadomo między sojuszniczymi armiami Polski, Czecho-Słowacji i Węgier ma dojść do znacznej unifikacji sprzętu wojskowego.

Przeobrażeniom i wymianie sprzętu na zachodni będzie ulegało również lotnictwo transportowe. Od roku 2000 gwałtownie zacznie maleć liczba samolotów PZL An- 2TD. Resurs dla An-ów-26 i Ił-ów-14 dobiegnie końca w 1993, natomiast dla jedynego An-a-12 w roku 2000.

Ogólnie rzecz ujmując, polskie lotnictwo wojskowe do końca stulecia ma szansę po raz pierwszy w swojej historii zbliżyć się swoją nowoczesnością do standartów światowych, a nie wschodnio-europejskich. Wielkim niedostatkiem tego zbliżenia jest brak w Polsce rozbudowanego przemysłu awionicznego i wypływające z tego uzależnienie od zakupu gotowych zachodnich samolotów, w których cena awioniki dochodzi do 65% ceny samolotu.

C Z A S O W N I K

Czasownik to część mowy, która oznacza czynności lub stany osób lub rzeczy, np:

Dziecko bawi się piłką.

Śnieg topnieje.

Odmiana czasownika przez osoby, liczby, rodzaje, czasy, strony, tryby to koniugacja.

I. CZAS TERAŹNIEJSZY

W gramatyce języka polskiego wyróżniamy:

1/ czasy: teraźniejszy
przeszły
przyszły /prosty i złożony/

2/ tryby: oznajmujący
rozkazujący
przypuszczający /warunkowy/

3/ strony: czynna
bierna
zwrotna

W gramatyce języka polskiego podstawę podziału czasowników na koniugacje stanowią formy 1 i 2 osoby liczby pojedynczej czasu teraźniejszego tworzone za pomocą właściwych im końcówek.

Poza tym podziałem znajduje się odmiana nieregularnego czasownika "być".

1. W czasie teraźniejszym:

liczba pojedyncza		liczba mnoga	
ja jestem		my jesteśmy	
ty jesteś		wy jesteście	
on		oni	
ona	jest		są
ono		one	

2. W czasie przeszłym:

liczba pojedyncza			liczba mnoga	
r. męski	r. żeński	r. nijaki	r. męskoos.	r. niemęskoos.
ja byłem	byłam	-	my byliśmy	byłyśmy
ty byłeś	byłaś	-	wy byliście	byłyście
on		-	oni byli	-
ona był	była	-		one były
ono		było		

3. W czasie przyszłym:

ja będę	my będziemy
ty będziesz	wy będziecie
on, ona, ono będzie	oni, one będą

II. KATEGORIE RODZAJU

W liczbie pojedynczej czasowniki występują w rodzaju męskim, żeńskim i nijakim, zaś w liczbie mnogiej - r. męskoosobowym i r. niemęskoosobowym.

III. KONIUGACJA I

Do I koniugacji należą czasowniki zakończone w czasie teraźniejszym jak następuje:

1. pojedyncza		1. mnoga	
ja	-ę	my	-emy
ty	-esz	wy	-ecie
on, ona, ono	-e	oni, one	-ą

Ze względu na końcową spółgłoskę czasu teraźniejszego rozróżniamy twardy i miękki typ odmiany.

Typ	Należą do niego	Przykłady 1 i 2 os 1. poj.
twardy	czasowniki, w których temat 2 os. 1. poj. w czasie	móc, mogę, możesz, piec, piekę, pieczesz

	teraźniejszym na spółgłoskę twardą	płynąć, płynę, płyniesz
miękki	a/ czasowniki, których temat czasu teraźniejszego kończy się na spółgłoskę miękką	pić, piją, pijesz, budować, buduję, myć, myje, myjesz
	b/ czasowniki zakończone w temacie czasu teraźniejszego na spółgłoskę stwardniałą	skakać, skaczę, skaczesz, chcieć, chcę, chcesz, pisać, piszę, piszesz

Odmiana twarda /przykłady/:

ja mogę	my możemy
ty możesz	wy możecie
on ona może ono	oni one mogą

Odmiana miękka:

ja piję	my pijemy	ja chcę	my chcemy
ty pijesz	wy pijecie	ty chcesz	wy chcecie
on ona pije ono	oni one piją	on ona chce ono	oni one chcą

Wymiana samogłosek i spółgłosek w temacie czasowników twardotematowych:

1. Wymiana samogłosek:
   - o : e płotę : pleciesz
   - ´o : ´e /io : ie/ biorę : bierzesz
2. Wymiana spółgłosek:
   - m : m´/mi/ dmą : dmiesz
   - w : w´/wi/ rwę : rwiesz
   - t : c´/ci/ plotę : pleciesz
   - d : dzi wiodę : wiedziesz

r : rz	biorę	: bierzesz
s : s'/si/	niosę	: niesiesz
z : z'/zi/	wiozę	: wieziesz
n : n'/ni/	płynę	: płyniesz

Przykłady:

ja niosę	biorę	my niesiemy	bierzemy
ty niesiesz	bierzesz	wy niesiecie	bierzecie
on ona niesie ono	bierze	oni one niosą	biorą

Czasowniki I koniugacji z przyrostkami -wa-, -ywa, -owa-, np: rysować, pisywać w formach czasu teraźniejszego mają przyrostek -uj-.

ja rysuję	pisuję	my rysujemy	pisujemy
ty rysujesz	pisujesz	wy rysujecie	pisujecie
on ona rysuje ono	pisuje	oni one rysują	pisują

IV. KONIUGACJA II

Do koniugacji II należą czasowniki zakończone następująco:

ja - ę		my - imy lub	- ymy
ty - isz lub	- ysz	wy - icie lub	- ycie
on ona - i lub ono	- y	oni one	- ą

Wymiana spółgłosek w temacie czasowników II koniugacji:

W tematach czasowników II koniugacji w czasie teraźniejszym nie występują wymiany samogłosek. Tematy te kończą się bowiem na spółgłoskę miękką lub stwardniałą.

Spółgłoski miękkie nie ulegają wymianie.

Wymieniają się tylko spółgłoski stwardniałe z miękkimi.

l : li	palę	: palisz
ł : ći	lecę	: lecisz
dz : dzi	chodzę	: chodzisz
sz : si	gaszę	: gasisz

ż : zi wożę : wozisz
dż : dzi jeżdżę : jeździsz

WYJĄTKI:
ważyć, ważę, ważysz
srożyć, srożę, srożysz
suszyć, suszę, suszysz
głuszyć, głuszę, głuszysz

Oboczności nie dotyczą tematów 1 os. l. poj. i 3 os. l. mn., które mają zawsze tę samą spółgłoskę w temacie, np:
jeżdżę, jeździsz, jeżdżą

V. KONIUGACJA III

W III koniugacji nie występują oboczności samogłoskowe i spółgłoskowe.

Czasowniki mają następujące końcówki osobowe:

ja	- am	my	- amy
ty	- asz	wy	- acie
on ona	- a	oni one	- ają
ono			

Przykłady:

czytać, mieć

ja czytam	mam	my czytamy	mamy
ty czytasz	masz	wy czytacie	macie
on ona czyta ono	ma	oni one czytają	mają

VI. KONIUGACJA IV

Czasowniki IV koniugacji mają następujące końcówki osobowe:

ja	- em	my	- emy
ty	- esz	wy	- ecie
on ona	- e	oni one	- ejąˊ / - ą
ono			

Przykłady:

umieć, rozumieć, śmieć

ja	umiem	rozumiem	śmiem	my umiemy	rozumiemy	śmiemy
ty	umiesz	rozumiesz	śmiesz	wy umiecie	rozumiecie	śmiecie
on ona	umie	rozumie	śmie	oni one	umieją	rozumieją	śmieją
ono						

wiedzieć, jeść

ja wiem	jem	my wiemy	jemy
ty wiesz	jesz	wy wiecie	jecie
on ona wie	je	oni one	wiedzą	jedzą
ono			

UWAGA!
Czasowniki "wiedzieć", "jeść" mają w czasie teraźniejszym dwa tematy wie- i wiedz- /je- i jedz-/. Temat rozszerzony o -dz- występuje tylko w 3 os. l. mn.

VII. CZAS PRZESZŁY

Formy czasu przeszłego składają się z 3 części:
1/ tematu, 2/ cząsteczki -ł-, -li-, -ły-, 3/ końcówki osobowej.

czytać

ja czyta - ł - am , czyta - ł - em
ty czyta - ł - aś , czyta - ł - eś
on czyta - ł
ona czyta - ł - a
ono czyta - ł - o

my czyta - li - śmy , czyta - ły - śmy
wy czyta - li - ście, czyta - ły - ście
oni czyta - li
one czyta - ły

Wymiana samogłosek w tematach czasu przeszłego:

Jeżeli temat bezokolicznika jest zakończony na -e lub -ą, to w formach czasu przeszłego zachodzi wymiana:

'e : 'a i ą : ę

np: chcieć, chciałem, chcieli
wziąć, wziąłem, wzięli

UWAGA!
Połączenia -ął-, -eł-, -ęl- wymawia się -oł-, -eł-, -el-.
W czasownikach o temacie bezokolicznika zakończonym na -e-, samogłoska -e- zachowuje się tylko w liczbie mnogiej w formie męskoosobowej. We wszystkich pozostałych formach -e- przechodzi w -a-, np:

ja miałem , miałam — my mieliśmy , miałyśmy
ty miałeś , miałaś — wy mieliście , miałyście

on miał — oni mieli
ona miała
ono miało — one miały

W czasownikach o temacie bezokolicznika zakończonym na -ą-, samogłoska ta zachowuje się tylko w formach liczby pojedynczej rodzaju męskiego. W pozostałych formach ulega wymianie na -ę-, które zawsze wymienia sie jak -e-, a więc nie nosowo.

Przykład:

ja zacząłem , zaczęłam — my zaczęliśmy , zaczęłyśmy
ty zacząłeś , zaczęłaś — wy zaczęliście , zaczęłyście

on zaczął — oni zaczęli
ona zaczęła
ono zaczęło — one zaczęły

Ruchomość końcówek czasu przeszłego:

Końcówki czasu przeszłego są ruchome, to znaczy, że mogą występować w wypowiedzeniach niezależnie od czasownika. Choć obie formy są gramatycznie poprawne, należy pamiętać, że oddzielanie końcówek jest właściwe dla stylu potocznego.

1. Gdzie byłaś? — Gdzieś była?
2. Daleko chodziłaś? — Dalekoś chodziła?
3. Czemu tam poszliście? — Czemuście tam poszli?

VIII.CZASY PRZYSZŁE W JĘZYKU POLSKIM

W języku polskim występują dwa czasy przyszłe:
a/ czas przyszły prosty
b/ czas przyszły złożony

Ad.a/ Czas przyszły prosty mają tylko czasowniki dokonane; tworzy się go za pomocą końcówek czasu teraźniejszego.

Przykład:

przeczytać

ja przeczyt - am	my przeczyt - amy
ty przeczyt - asz	wy przeczyt - acie
on ona przeczyt - a ono	oni przeczyt - ają one

Ad.b/ Czas przyszły złożony ma dwie formy.

Forma z bezokolicznikiem	Forma z 3 os. l. poj. lub l. mn. czasu przeszłego
ja będę pisać	ja będę pisał, będę pisała
ty będziesz pisać	ty będziesz pisał, będziesz pisała
on ona będzie pisać ono	on będzie pisał ona będzie pisała ono będzie pisało
my będziemy pisać	my będziemy pisali, będziemy pisały
wy będziecie pisać	wy będziecie pisali, będziecie pisały
oni one będą pisać	oni będą pisali one będą pisały

Choć obydwie formy czasu przyszłego złożonego są poprawne, w praktyce częściej używa się form utworzonych za pomocą 3 os. l. poj. lub mn. czasu przeszłego.

IX. TRYBY

W języku polskim wyróżniamy trzy tryby:

a/ oznajmujący /orzekający/, który informuje o czynności we wszystkich trzech czasach;

b/ rozkazujący, w którym mówiący żąda wykonania czynności;

c/ przypuszczający /warunkowy/, w którym mówimy o czynności możliwej lub nierzeczywistej.

Tryb rozkazujący:

Tworzy się ten tryb od tematu czasu teraźniejszego.

Przykład:

mówić

ja -
ty mów!
on
ona niech mówi!
ono

my mów - my!
wy mów - cie!
oni
one
niech mówią!

Czasowniki I koniugacji, mające w czasie teraźniejszym dwie oboczne postaci tematu, tworzą tryb rozkazujący od tematu 2 os. l. poj., np:

nieść niosę : niesiesz nieś!
jechać jadę : jedziesz jedź!

Czasowniki III i IV koniugacji tworzą tryb rozkazujący od tematu 3 os. l. mn.

III czytać czytają czytaj!
IV umieć umieją umiej!

Jeżeli temat czasu teraźniejszego kończy się na zbieg spółgłosek, dodaje się w trybie rozkazującym końcówkę: -ij lub -yj.

rwać, rw -, rwij
drzeć, drz -, drzyj

Tryb przypuszczający /warunkowy/:

Tworzy się go na podstawie 3 os. l. poj. i mn. czasu przeszłego przez dodanie przyrostka -by- i końcówek osobowych /w 3 osobie l. poj. i mn. brak końcówek/.

Przykład:

ja pisał - by - m
ty pisał - by - ś
on pisał - by
ona pisała - by
ono pisało - by

pisała - by - m
pisała - by - ś

my pisali - by - śmy
wy pisali - by - ście
oni pisali - by
one pisały - by

pisały - by - śmy
pisały - by - ście

UWAGA!
Przyrostek -by- wraz z końcówkami jest ruchomy.
Można powiedzieć:
Poszłabyś zaraz? albo Zaraz byś poszła?
Czy poszlibyście jutro do kina? albo Czybyście poszli jutro do kina?

X. IMIESŁOWY

W języku polskim występują imiesłowy odmienne, czyli przymiotnikowe oraz nieodmienne, czyli przysłówkowe.

Imiesłowy przymiotnikowe:

Imiesłów czynny		Imiesłów bierny	
Przyrostek	Przykłady	Przyrostek	Przykłady
-ący, -a, -e	piszący, -a, -e	1/ -ny, -a, -e	pisany, -a, -e
	myjący, -a, -e	2/ -ty, -a, -e	myty, -a, -e
	robiący, -a, -e	3/ -ony, -a, -e	robiony, -a, -e
		4/ -ęty, -a, -e	zamknięty, -a, -e

Imiesłowy przysłówkowe:

Imiesłów współczesny		Imiesłów uprzedni	
Przyrostek	Przykłady	Przyrostek	Przykłady
-ąc	niosąc	1/ -łszy	zaniósłszy
	myjąc	2/ -wszy	umywszy

UWAGA!

a. Imiesłów przysłówkowy współczesny tworzy się tylko od tematu 3 os. l. mn. czasu teraźniejszego czasowników niedokonanych:

niosą : niosąc
myją : myjąc

b. Imiesłów przysłówkowy uprzedni tworzy się od tematu 3 os. l. poj. r. m. czasu przeszłego czasowników dokonanych:

zaniós - ł : zaniósłszy
umy - ł : umywszy

Końcówkę -wszy dodajemy, jeżeli temat czasowników kończy się na samogłoskę, -łszy, jeżeli kończy się na spółgłoskę.

Imiesłów przysłówkowy uprzedni jest dziś formą rzadko używaną w języku mówionym.

XI. STRONY

Są trzy strony czasownika:

a/ czynna, w której czasownik nazywa czyjąś własną czynność lub stan, np: chodzę, piszę, leżący;

b/ bierna, w której czasownik nazywa czyjś stan spowodowany cudzą czynnością, np: jestem chwalony;

c/ zwrotną, w której czasownik nazywa czynność, przechodzącą na jej wykonawcę, np: myć się, bronić się.

Użycie strony biernej:

Strony biernej używa się w języku polskim rzadko. Konstrukcja strony biernej składa się z osobowej formy czasowników być lub zostać i imiesłowu przymiotnikowego biernego.

Przykład:

Jestem czesany przez fryzjera.

Z reguły czasownika być używamy w formach czasu przeszłego, strony biernej przy czasownikach niedokonanych, zaś czasownika zostać przy czasownikach dokonanych.

Przykład:

Utwór ten nie był jeszcze wykonywany w Polsce.

Utwór ten został wykonany po raz pierwszy w Polsce.

W konstrukcjach strony biernej sprawcę czynności wyraża się za pomocą rzeczownika w bierniku z przyimkiem przez, np:

Książka została napisana przez specjalistę.

Autobus został potrącony przez pociąg.

Czasowniki, które tworzą stronę bierną nazywamy przechodnimi. Czasowniki nieprzechodnie nie tworzą strony biernej.

Strona zwrotna:

Formy strony zwrotnej są złożone z odnośnej formy strony czyn-

nej i zaimka się, np: obracam się, ucz się. Istnieją jednak czasowniki, które mają formę strony zwrotnej, ale znaczenie strony czynnej, np: śmieję się, albo biernej, np: dom buduje się, książka czyta się.

XII. ASPEKT CZASOWNIKÓW

Jedną z osobliwości języków słowiańskich, a więc i języka polskiego, stanowią tzw. aspekty czasowników.
W języku polskim są dwa aspekty:

a/ niedokonany, np: mówić, pisać;

b/ dokonany, np: przemówić, napisać.

Czasowniki dokonane

oznaczają czynności zakończone, doprowadzone do końca w przeszłości lub mające być zakończone, doprowadzone do końca w przyszłości.

Niektóre czasowniki dokonane sygnalizują nie tylko to, że oznaczona przez nie czynność jest dokonana ale również to, że została wykonana jeden raz lub za jednym zamachem.

Przykład:

Robotnik jechał wózkiem.

Mężczyzna pchnął energicznie wózek.

Czasowniki niedokonane

oznaczają trwanie danej czynności /w przeszłości, teraźniejszości i przyszłości/.

Czytałem list.

Czytam list.

Będę czytał list.

Niektóre czasowniki niedokonane sygnalizują jednocześnie, że czynność przez nie wyrażana była, jest lub będzie wykonywana wielokrotnie, czyli wiele razy.

Przykład:

Kiwał mu zawsze głową na znak, że się zgadza.

W zeszłym roku stale spóźniałeś się na zebrania.

Tworzenie czasowników dokonanych i niedokonanych

1. Czasowniki dokonane tworzy się najczęściej od czasowników niedokonanych za pomocą przedrostków.

prze	- czytać:	przeczytać,	pisać:	przepisać
na	- uczyć:	nauczyć,	pisać:	napisać
wy	- iść:	wyjść,		
za	- brać:	zabrać,		
po	- biec:	pobiec,		
od	- bić:	odbić,		
do	- biec:	dobiec,		
z	- robić:	zrobić,		
przy	- jechać:	przyjechać.		

2. Czasowniki niedokonane tworzy się często od czasowników dokonanych za pomocą przyrostków /sufiksów/:

-a-, -wa-, -ywa-, -iwa.

dk.	objaśnić	-	ndk.	objaśni - a - ć
				da - wa - ć
	pokazać	-		pokaz - ywa - ć
	przytaknąć	-		przytak - iwa - ć

W czasownikach niedokonanych tworzonych za pomocą przyrostka -a- od czasowników dokonanych występują wymiany samogłosek i spółgłosek.

Przykład:

wrócić :	wracać	ó:a	ć:c
skoczyć :	skakać	o:a	cz:k
puścić :	puszczać	ś:sz	ć:cz

3. Niektóre czasowniki niedokonane tworzą formy dokonane za pomocą przyrostka -ną- dodawanego do tematu.

ndk.	dmuch - a - ć	dk.	dmuch - ną - ć
	gwizd - a - ć		gwizd - ną - ć

4. Niektóre czasowniki tworzą formy dokonane i niedokonane od różnych rdzeni.

Czasownik niedokonany	Temat	Czasownik dokonany	Temat
1/ oglądać	ogląd -	obejrzeć	obejrz -
2/ brać	br -	wziąć	wzi -
3/ widzieć	widzi -	zobaczyć	zobacz -

Nieosobowe formy czasownika

Oprócz grupy form osobowych czasownika wyróżniamy w języku polskim formy nieosobowe. Należą do nich:

1/ bezokoliczniki, np: pisać, liczyć, piec, biec;

2/ imiesłowy przysłówkowe i przymiotnikowe;

3/ formy zakończone na -no lub -to, np: zrobiono lub zamknięto. Form zakończonych na -no lub -to używa się w zdaniach bezpodmiotowych.

Przykład:

Nie powiedziano mi o tej uroczystości.

Dzisiaj zamknięto sklep wcześniej.

XIII. WAŻNIEJSZE OSOBLIWOSCI W ODMIANIE CZASOWNIKÓW

1. Czasownik "być".

Osobliwością odmiany tego czasownika są różne tematy:

a/ w czasie teraźniejszym : jest, a w 3 os. l. mn. : s-;

b/ w czasie przyszłym : będ-, będzi-;

c/ w czasie przeszłym i w bezokoliczniku : by-.

2. Czasownik "iść".

Osobliwością odmiany tego czasownika jest jego temat w czasie przeszłym; szed-, sz-,np: szedłem, szedłeś ... r. męski, szłam, szłaś ... r. żeński.

3. Czasowniki z przyrostkiem: -ną.

Jest wiele czasowników, które w bezokoliczniku kończą się na: -nąć, np: krzyknąć, dźwignąć.

W czasie przeszłym przyrostek -ną nie zawsze występuje. Nie mają gą czasowniki: legnąć, rosnąć, przelęknąć się, ulęknąć się.

Czas przeszły tych czasowników brzmi:
ległem, ległeś, legł; rosłem, rosłeś, rósł ...
przeląkłem się, przeląkłeś się /w r. żeńskim przelękłam się/.

Pozostałe czasowniki z przyrostkiem -nąć- albo go mają z reguły, np: minąłem, stanąłem, albo poprawne są formy czasu przeszłego z -nąć- i bez -nąć-, np: zniknąłem i znikłem.

Należy pamiętać, że jedynie poprawne są następujące formy: ciągnąłem, ciągnęli; dmuchnąłem, dmuchnęli; dźwignąłem, dźwignęli; krzyknąłem, krzyknęli; odemknąłem, odemknęli /i pokrewne/; poślizgnąłem, poślizgnęli się; rżnąłem, rżnęli; szarpnąłem, szarpnęli; szepnąłem, szepnęli.

4. Czasowniki "mleć" i "pleć".

Czas teraźniejszy: mielę, mielesz, miele — I koniugacja
pielę, pielesz, piele

Czas przeszły:

ja mełłem, pełłem	my mełliśmy, pełliśmy
ty mełłeś, pełłeś	mełłyśmy, pełłyśmy
on mełł, pełł	wy mełliście, pełliście
ona mełła, pełła	mełłyście, pełłyście
ono mełło, pełło	oni mełli, pełli
	one mełły, pełły

Tryb rozkazujący: miel, mielcie, piel, pielcie.
Imiesłów bierny: mielony, pielony.

5. Czasowniki "trzeć", "wrzeć".

Czas teraźniejszy: trę, trzesz ... trą,
wrę, wrzesz ... wrą .
Czas przeszły: tarł, tarli /dziś wrzał, wrzeliśmy/.
Tryb rozkazujący: trzyj, trzyjcie.

Ćwiczenia:

1. W podanych zdaniach w miejsce kropek wstaw odpowiednią formę czasownika "być" w czasie teraźniejszym.
Ja ..... w Warszawie.

Gdzie ty ..... zameldowany?
Kto to .....?
My ..... w Polsce.
Z kim wy tutaj .....?
Oni ..... w domu.
Gdzie pan teraz .....?
To ..... drzwi.

2. Wstaw w miejsce kropek odpowiednią formę czasownika "mieć" w czasie teraźniejszym.

Pan ..... dobre pióro.
Czy pani ..... zeszyt?
Kiedy /wy/ ..... czas?
My ..... dobry słownik.
Ona ..... mój ołówek.
Oni ..... duży pokój.

3. Użyj w podanych zdaniach odpowiednich form czasu teraźniejszego:

Co ty /pić/: wodę sodową, czy oranżadę?
Ile razy na tydzień /wy/ /myć/ swojego psa?
Jak często Zosia /chodzić/ do kina?
O czym oni /rozmawiać/?
Lektor /objaśniać/ nowe słówka.
Alkohol /szkodzić/ każdemu.
Widzę, że coś tam /płynąć/.
Jak /wy/ /sądzić/: czy uda nam się ta wycieczka?

4. Czy od wszystkich podanych niżej czasowników można utworzyć formy strony czynnej, biernej, zwrotnej?

handlować, wzbogacić, zapomnieć, powiązać, powtórzyć, mieć, wyrabiać, wyrosnąć, prosić, krzyczeć, zgłupieć, leżeć, chować, szlochać, czekać.

5. Które z podanych czasowników są dokonane, a które niedokonane?
przybyć, wyglądać, patrzeć, łamać, przyjść, przeobrazić się,

przybywać, spojrzeć, wydeptać, wyjrzeć, wrzeć, iść, okryć, schylać się, leżeć, położyć się.

6. Podać formy dokonane odpowiadające następującym czasownikom niedokonanym:
potrząsał, ciągał, nabierał, golił, zauważał, zbliżał się, mijała, spoglądała, śpieszyła, zawodziło, zalatywało, spoczywało, wywierało.

7. Podać formy niedokonane odpowiadające następującym czasownikom dokonanym:
wyprostował się, stuknął, rozejrzał się, padł, rozmówiła się, nazwała, odprowadziła, wyszła, narzuciła, wysłuchano, narwano, odmówiono, odstąpiono.

8. Utworzyć formy 1. osoby czasu teraźniejszego od następujących czasowników:
a/ wiedzieć, nudzić, ciągnąć, wychylać się, pomagać, przejmować się, traktować, spotykać, pytać, mijać;
b/ wiedzieć, powiedzieć, obudzić, zakrzątnąć się, wychylić się, pomóc, zająć się, przystanąć, odpracować, ulepszyć, zapytać.

9. Utworzyć formy czasu przeszłego od następujących czasowników:
pójść, odpowiedzieć, zdziwić się, zamilknąć, wyszeptać, pomyśleć, usiąść, wytoczyć, złapać, zaplątać, iść, odpowiadać, dziwić się, zanikać, szeptać, myśleć, siadać, toczyć, pląsać.

10. Od których z podanych czasowników można utworzyć imiesłowy przymiotnikowe czynne?
pociągnąć - pociągać; mijać - minąć; sięgnąć - sięgać;
ozdobić - ozdabiać; odrzucić - odrzucać;
przymknąć - przymykać; snuć - rozsnuć;
gmatwać - pogmatwać; znikać - zniknąć;
pojawiać się - pojawić się.

11. Wypisać w osobnych rubrykach te czasowniki, od których można utworzyć imiesłów przysłówkowy na -ąc i na -szy.

bywać, okazać się, chrzęścić, jadać, lubić, wspiąć się, chodzić, przetykać, pokazywać, przygarnąć, wędrować, przeżyć.

Które z tych czasowników są dokonane, a które niedokonane?

12. Od których z wymienionych czasowników można utworzyć imiesłowy przymiotnikowe bierne?

jeść, tańczyć, uważać, uciekać, gonić, zacząć, zjeżdżać, przynieść, liczyć, przyjechać, złożyć, zrobić, przeszkodzić, witać, uszczęśliwiać, krzątać się.

Które z czasowników są przechodnie, które nieprzechodnie?

13. Odmienić przez osoby i liczby w czasie teraźniejszym trybu orzekającego czasowniki "łapię", "skaczę", "rwę", "ginę", "rysuję". Do której koniugacji one należą?
Jakie oboczności tematowe występują w ich odmianie?

14. Odmienić przez osoby i liczby w czasie teraźniejszym czasowniki "cierpię", "mówię", "ganię", "wrócę", "chodzę", "noszę", "łażę", "męczę", "służę", "jeżdżę".
Do której koniugacji należą te czasowniki?
Wypisać z form ich odmiany oboczności głoskowe.

15. Odmienić przez osoby i liczby w czasie teraźniejszym następujące czasowniki:

pamiętam	umiem
pływam	rozumiem
nazywam	odpowiem

Do której koniugacji należą te czasowniki?
W których formach osobowych temat ich ulega zmianie?

16. Podać po 5 przykładów imiesłowów przysłówkowych,
Od którego tematu czasownikowego tworzymy imiesłowy współczesne, a od którego uprzednie?

17. Od podanych niżej czasowników utworzyć formy trybu rozkazującego w liczbie pojedynczej i mnogiej.

pomóc, skakać, kazać, ciągnąć, płynąć, ominąć, krzyknąć, bronić, poruszyć, czytać, umieć.

18. Przekształcić bezokoliczniki podane w nawiasach na formy osobowe czasu przeszłego.

Księżyc /świecić/ jasno i cienie idących /sunąć/ przodem, /prześlizgiwać się/ między sztachetami ogrodzeń, /ginąć/ pod gałęziami drzew. Chłopcy /dojść/ do sadu i dwie dwójki z obu stron /zacząć/ robotę. /Pracować/ szybko, w milczeniu, malarskie pędzle /migać/ w ich rękach, czasem tylko /chlapnąć/ wapno. /Zaszeleścić/ odpadający kawałek kory z bielonych pni.

19. Przekształcić bezokoliczniki na formy osobowe w trzech trybach. Określ tryb przekształconych czasowników.

/Pożyczyć/ mi tę książkę na kilka dni. Pobyt na świeżym powietrzu /dodać/ im sił. Gdybym miał czas, chętnie /pójść/ z tobą. Gdybym miał pieniądze, /kupić/ sobie ten sprzęt. Nie /marnować/ tak czasu bez celu. /Skończyć/ nareszcie tę pracę!

20. Utwórz formy 2 os. l. poj. trybu rozkazującego podanych czasowników.

1/ jeść, zjeść, pić, wypić, leżeć, poleżeć, zaczynać, zacząć, uczyć się, nauczyć się,
2/ przyjmować, przyjąć, kłaść się, podawać, podać, jechać, pojechać, wierzyć, uwierzyć.

21. Przekształć tryb przypuszczający w poniższych zdaniach na tryb rozkazujący.

a. Poszedłbyś do kina.
b. Zagrałbyś na fortepianie.
c. Umylibyście sobie ręce.
d. Powiedziałbyś wszystko,co wiesz.

e. Zostalibyście tu jeszcze chwilę.
f. Jechałbyś już do Krakowa.

22. Rozpoznaj czasowniki w trybie przypuszczającym. Podkreśl w nich sylaby akcentowane. Przekształć tekst zmieniając miejsca ruchomych zakończeń trybu przypuszczającego.

W tym roku chętnie pojechalibyśmy w góry. Wycieczki w Tatry organizowalibyśmy z przewodnikiem. W przyszłym roku wybralibyśmy się nad morze. Przyjemnie byłoby pływać w morzu i opalać się na piaszczystej plaży.

23. Zastosuj czasowniki podane w nawiasach we właściwych formach trybu przypuszczającego.

1. Czy /zgodzić się/ na taką propozycję? /Pożyczyć/ mi to do jutra? /Porozmawiać/ na ten temat?

2. Gdybyś miał czas, /pójść/ razem. Tylko wy /móc/ mu pomóc. Bez waszej pomocy nie /osiągnąć/ takich wyników.

24. Każde zdanie zbuduj dwukrotnie, przekształcając bezokolicznik na formę osobową - raz w stronie czynnej, drugi raz w stronie biernej.

Dzisiaj lekcje /skrócić/. Prace /wykonać/ starannie. Sprzęt /naprawić/ w terminie. /Obniżyć/ jakość wyrobu. /Podjąć/ zobowiązanie. Plan /wykonać/.

25. Wyróżnij czasowniki przechodnie:

hałasuje, huczy, kłóci się, tchórzy, wierzy, leci, karze, rządzi, buduje, porządkuje, rzeźbi, waży.

26. Wyróżnij czasowniki nieprzechodnie:

żyć, myśleć, leżeć, spać, być, iść, osiągnąć, dokonać, zrobić, wziąć, zbić, zdać.

Uzupełnij stwierdzenie: "Czasowniki nieprzechodnie nie tworzą strony ..."

27. Podziel podane czasowniki - w zależności od strony, w której występują - na trzy grupy.

czeszę się, widzę, jestem zmartwiony, była zachwycona, zostałem zauważony, myje się, jest myty, jestem uczesany, czeszę się, zauważyłem, spostrzegłem, wycieram się, wyciera, jest wytarty, obejrzała się, została obejrzana, obejrzała.

28. Pogrupuj podane czasowniki na formy: 1/nieodmienne, 2/odmieniające się przez osoby, 3/odmieniające się przez przypadki.

wróżyć, stworzywszy, próżnować, próżnując, próżnujący, kłócący się, próbowany, spróbowawszy, próbując, rozróżnia, próbuje, kłóci się, wróży, góruje, górując, króluje, królować, królując, królujący, stróżując, wyróżniony, żółknący, zażółcony, wyrównany, równać.

29. Dostosuj czasowniki podane w nawiasach do ich funkcji składniowych:

1. Szli ścieżką /wieść/ do źródła. Widzieli /pluskać/ w rzece ryby. Patrzyli na /majaczyć/ na horyzoncie szczyty gór. Z żalem żegnali ptaki /odlatywać/ do ciepłych krajów. Nagle rozległy się /ogłuszać/ grzmoty. Musieli się schronić przed /nadciągać/ burzą.

2. Cicho szumiał /osnuć/ mgłą las. Skrajem lasu szli /strudzić/ i /obciążyć/ bagażem wędrowcy. Zatrzymali się na /porosnąć/ mchem polanie. Suszyli przy ognisku /zmoknąć/ odzież.

30. Dostosuj czasowniki podane w nawiasach do ich funkcji składniowych:

1. /Wracać/ do domu, spotkałem znajomych. /Wyjmować/ klucze, dostrzegłem list w skrzynce. /Przewidywać/ trudności, zmie-

niłem plany.

2. /Przeczytać/ książkę, odniósł ją do biblioteki. /Wrócić/ do domu, umył ręce. /Zjeść/ kolację, pozmywał naczynia. /Obejrzeć/ film, wyłączył telewizor.

31. Zastąp wyróżnione czasowniki imiesłowami przysłówkowymi:

Stał i milczał. Szedł i kulał, Siedział i czytał. Kiedy skończył, wstał. Gdy wyjrzał przez okno, zawołał psa. Otworzył drzwi i ujrzał niezwykły widok.

32.Czasowniki podane w nawiasach zastosuj w odpowiednich formach czasu przeszłego.

Autobus /odejść/ mi przed noda. /Odejść/ mi chęci do snu. Pozbawiona deszczu ziemia /schnąć/ coraz bardziej. Ręcznik /schnąć/ na słońcu. Młynarz /mleć/ zboże na mąkę. Baba /mleć/ językiem jak najęta. Kobieta starannie /pleć/ grządki w ogródku. Oni /drzeć/ ze sobą koty. Mama /trzeć/ ziemniaki na placki.

33. Przekształcić wybrane zdania składowe na imiesłowowe równoważniki zdań.

Jechali na obóz harcerski i rozmawiali o dalszych planach wakacyjnych. Gdy przybyli na miejsce rozbili namioty. Odetchnęli z ulgą, kiedy znaleźli się pod namiotami. Ponieważ poczuli głód, zaczęli przygotowywać posiłek. Jedli kolację i omawiali przygotowania do jutrzejszej wycieczki.

34. Napisz podane ćwiczenia w czasie przyszłym.

Chciałem w tym roku spędzić urlop nad morzem. Załatwiłem sobie jeszcze w kwietniu miejsce w jednym z pensjonatów w Łebie na cały lipiec. Byłem bardzo zmęczony, więc chciałem cały miesiąc spokojnie odpoczywać. Przyjechałem do Łeby pierwszego lipca, zamieszkałem w moim pensjonacie. Pokój miałem na pierwszym piętrze z widokiem na morze. Śniadania i kolacje jadłem na miejscu, na obiady chodziłem do miejscowej restauracji. Wstawałem późno i zaraz po śniadaniu szedłem na plażę, kładłem się na piasku i do południa leżałem na brzegu. Kąpałem się dwa

razy na dzień, rano i wieczorem. Pojechałem ze dwa razy na krótkie wycieczki w najbliższe okolice Łeby, obejrzałem oczywiście ruchome piaski. Spotkałem w Łebie swoich znajomych, którzy tam przyjeżdżają co rok. Wybrałem się z nimi na dancing, parę razy grałem w brydża. Wróciłem do Warszawy w końcu lipca.

35. Dołącz do podanych słów odpowiednią formę męskoosobową lub rzeczową czasownika:

1. Byli, były
   dwaj ludzie ....., dwa stoły .....,
   dwie dziewczyny .....
2. Szli, szły
   dwie kobiety i mały chłopczyk .....,
   studentki .....
3. Weszli, weszły
   dwa psy ....., dziewczęta ....., zdający .....,
4. Mieli, miały
   moi rodzice ..... dom, twoje siostry ..... czas,
   nasi bracia .....
5. Leżeli, leżały
   słoniki ....., chłopcy ....., zwierzęta .....
6. Widzieli, widziały
   wasi koledzy ....., wasze znajome .....,
   wasi znajomi .....
7. Wiedzieli, wiedziały
   urzędnicy ....., urzędniczki ....., robotnice .....
8. Usiedli, usiadły
   ci ludzie ....., ci państwo ....., te osoby .....
9. Wzięli, wzięły
   te panie ..... parasole, ci panowie ..... płaszcze
   twoje dzieci ..... piłkę
10. Odpoczęli, odpoczęły
    psy ....., robotnicy ....., konie ..... .

11. Przynieśli, przyniosły
studenci ..... książki, uczennica ..... zeszyty,
koledzy ..... słowniki

12. Mogli, mogły
państwa ..... współpracować, kraje ..... się rozwijać,
rządy ..... podpisać umowy, ministrowie ..... się spotykać.

36. Zamień podane zdania według wzoru:
W lesie żyje niewiele zwierząt. - W lesie będzie żyło niewiele zwierząt.

1. W książce jest niewiele ćwiczeń.
2. W sklepie jest dużo piór.
3. W lodówce jest kilka jajek.
4. W tym kraju jest wiele miast.
5. W pokoju stoi małe krzesło.
6. Na półce leży parę czasopism.
7. Na wieszaku wisi palto.
8. W domu jest kilka okien.

37. Wstaw odpowiednią formę czasowników: móc, umieć, potrafić.

1. Nie ..... przetłumaczyć tego artykułu, nie mam czasu.
2. Jan nie ..... zarobić na utrzymanie.
3. Ona nie ..... uczyć w szkole, bo nie ..... dać sobie rady z dziećmi.
4. Nie ..... tego wiersza, nie nauczyłem się go.
5. Anna ..... mówi po angielsku.
6. Jan ..... czasem wrócić do domu nad ranem.
7. Nie ..... dziś być u ciebie, muszę być na konferencji i nie ..... powiedzieć, o której ona się skończy.

38. Wstaw odpowiednio czasowniki: chcę, pragnę, mam ochotę, mam zamiar.

1. ..... pić.
2. ..... zjeść coś bardzo smacznego.
3. Bardzo ..... go zobaczyć.

4. ..... dziś długo pracować.
5. ..... się nauczyć języka polskiego.
6. ..... tylko spokoju.
7. Nudzę się trochę i ..... gdzieś pójść potańczyć.
8. Po skończeniu studiów ..... pracować w fabryce.

39. Wstaw do podanych zdań 1 os. l. poj. czasowników zdołać, zdążyć, potrafić, być w stanie.

1. Nie ..... już napisać ćwiczenia, zaraz będzie lekcja.
2. Nie ..... zrozumieć, dlaczego poszedłeś na matematykę, chociaż interesujesz się medycyną.
3. Nie ..... chyba podnieść tej paczki, jest za ciężka.
4. Niestety, nie ..... sam reperować samochodu.
5. Jest już za pięć druga, nie ..... zjeść obiadu przed seminarium.
6. Nie ..... zainteresować się tą książką, jest dla mnie zbyt nudna.

40. Wstaw do podanych zdań czasowniki zrobić, zrobić się, w formie czasu przeszłego:

1. Przed wieczorem ..... piękna pogoda.
2. Maria ..... obiad i podała nam.
3. Kuzyn ..... nam przyjemność swoim przyjazdem.
4. Mój syn ..... ostatnio zupełnie niemożliwy.
5. Droga ..... wąska i niewygodna.

41. Do podanych zdań wstaw czasowniki: stać, stać się, zostać.

1. Jan ..... kierownikiem poczty.
2. Jan ..... na ulicy przed sklepem.
3. Poszliśmy do kina, a Jan ..... w domu.
4. Jerzy ..... ostatnio bardzo znanym lekarzem.
5. Sytuacja ..... trudna.
6. Polska ..... krajem uprzemysłowionym.

42. W następujących zdaniach zamień formę 1 os. l. poj. na formę 3 os. l. poj.

1. Tłumaczę tekst, dyskutuję o nim i pamiętam go.
2. Mówię po polsku, powtarzam materiał i zdaję egzamin.
3. Zaczynam pracę wcześnie, pracuję długo i kończę pracę późno.
4. Znam tego człowieka, lubię go i często myślę o nim.
5. Nie rozmawiam z nimi, milczę i chcę iść do lasu.
6. Robię herbatę, siadam i piję ją.
7. Słyszę muzykę, idę do sali, siadam i słucham muzyki.
8. Kupuję gazetę, otwieram ją, staję i czytam.
9. Mieszkam teraz w Warszawie, studiuję ekonomię i uczę się polskiego.
10. Dzwonię do profesora, pytam o niego i dziękuję za stypendium.
11. Lubię piwo, kupuję je często, otwieram butelkę i piję.
12. Myślę o tym zagadnieniu, czytam literaturę i piszę pracę.
13. Mogę na nią czekać, ale nie chcę, wolę pójść do domu.
14. Oglądam fotografie, patrzę na jedną z nich i pokazuję ją koledze.
15. Jadę samochodem, staję przed sklepem, wchodzę do sklepu i kupuję owoce.
16. Kładę się późno spać, śpię długo, wstaję o ósmej.
17. Składam mu życzenia, życzę mu zdrowia i daję prezent.
18. Chcę mu pomóc, każę mu przyjść i pokażę mu, co ma robić.

43. W następujących zdaniach proszę zmienić formę 2 os. l. poj. na formę 1 os. l. poj.:

1. Biegniesz drogą.
2. Ciągniesz za sobą wózek.
3. Krzykniesz, jeżeli będzie bolało.
4. Odejmiesz trzy od pięciu.
5. Miniesz ten dom.
6. Odpoczniesz od pracy.
7. Osiągniesz dobre wyniki w pracy.
8. Płyniesz łódką po rzece.
9. Pragniesz spokoju.
10. Przyjmiesz interesanta.

11. Staniesz przed wystawą sklepu.
12. Wyciągniesz rękę do niego.
13. Wstaniesz z krzesła.
14. Wyjmiesz książki z teczki.
15. Weźmiesz kredę do ręki.
16. Zaczniesz się już uczyć.
17. Zamkniesz okno.
18. Zajmiesz się tą sprawą.
19. Zdejmiesz płaszcz.
20. Zostaniesz tu jeszcze trochę.

44. Dokończ podane zdania:

1. Biorę ze sobą płaszcz, mąż bierze kurtkę, a wy co .....?
2. Ubiorę się ciepło, Piotr ubierze się jak zwykle, a ty jak ...?
3. Zabiorę ze sobą syna, Jan bierze ze sobą córkę, a one kogo...?
4. Niosę teczkę, ojciec niesie walizkę, a ona co .....?
5. Wiozę z wycieczki kwiaty, kolega wiezie owoce, a wy co .....?
6. Przyniosę czekoladki, Kazik przyniesie ciastka, a wy co ...?
7. Przywiozę dzieciom zabawki, wuj przywiezie cukierki, a oni co .....?

45. W następujących zdaniach zamień 1 os. l. mn. na 1 os. l. poj.

1. Jeździmy do pracy autobusem.
2. Chodzimy często do kina.
3. Podchodzimy do profesora, żeby go o coś zapytać.
4. Odchodzimy od tablicy.
5. Prowadzimy badania naukowe.
6. Sądzimy, że Jan nie ma racji.
7. Przychodzimy tu zawsze rano.
8. Schodzimy ze schodów.
9. Siedzimy na ławce w parku.
10. Twierdzimy, że tak należy zrobić to zadanie.
11. Wchodzimy po schodach na górę.
12. Widzimy dobrze bez okularów.
13. Wychodzimy wcześnie z domu.
14. Zwiedzimy wszystkie zabytki Krakowa.

46. W podanych zdaniach zamień l. poj. na l. mn.

1. Mogę to zrobić.
2. Malarz może chyba jutro przyjść do nas.
3. Kolega pomoże ci to załatwić.
4. Pomogę ci w pracy.
5. On nas chyba spostrzeże.

47. Wpisz w odpowiedniej formie podane w nawiasach rzeczowniki i czasowniki w formie czasu przeszłego .

1. W hotelu /mieszkać/ trzydziestu /cudzoziemiec/.
2. Wielu /reporter//interesować się/ tą sprawą.
3. Nad moim referatem /dyskutować/ dziesięciu /dyskutant/.
4. Organizacją wycieczek /zajmować się/ piętnastu /pracownik/.
5. W warsztacie samochodowym /pracować/ siedmiu /mechanik/.
6. W tej orkiestrze /grać/ wielu /dobry muzyk/.
7. W domu /palić się/ tylko kilka /lampa/.
8. /Zostać/ tylko pięć /ciastko/.
9. W sali /być/ jeszcze wolnych kilkanaście /krzesła/.
10. W sklepie /sprzedawać/ owoce siedem /sprzedawczyni/.
11. Organizacją zabawy szkolnej /zająć się/ osiem /pani/.

48. Z podanych wyrazów ułożyć 6 sensownych zdań.

wszystkie psy		bo brakło prądu
jakieś draby		merdając ogonami
maszyny		na rozkaz oficera
wasi chłopcy	stanęli	przed kinem
żołnierze	stanęły	koło cukierni
koleżanki		do zawodów

49. Wskaż, które z podanych zwrotów z imiesłowami są poprawne, a które błędne.

1. Jedząc pospiesznie zupę, poparzyłem sobie wargi.
2. A że wychodząc było ciasno, ktoś ukradł mi portfel.
3. Jadąc na pole, zerwała się burza.
4. Właściciel dom wyremontował, zadłużając się po uszy.
5. Pisząc ćwiczenia muszę się zastanowić.

6. Wychodząc z domu nadciągnęły chmury.
7. Pójdziemy do kina słysząc o dobrym filmie.

50. Wpisz czasowniki podane w nawiasach w odpowiedniej formie czasu teraźniejszego i przeszłego.

Klient /pytać/ sprzedawcę o cenę towaru.
Dzieci /grać/ w piłkę na podwórku .
Ja /śpiewać/ w chórze szkolnym.
Czy ty /umieć/ grać w szachy?
My /iść/ na wycieczkę w góry, a wy /płynąć/ łódką.

51. Zbuduj zdania z podanych elementów, stosując je we właściwej formie:

czekam	na	bułki
idę	do	teatr
kupuję	po	kolacja
wracam		autobus
		dom
		hotel
		szynka

52. Uzupełnij dialog brakującymi czasownikami: czekać , gotować , podawać , przygotować , robić .

1. Co robi pan Jan?
2. ..... na śniadanie?
3. Kto ..... śniadanie?
4. Pani Ewa.
5. Co pani Ewa ..... na śniadanie.
6. Kawę z mlekiem, bułki z masłem i jajecznicą.
7. Co teraz robi pani Ewa?
8. ..... stół obrusem i ..... kawę. Kawa jest smaczna.
9. Czy pani Ewa ..... też obiady?
10. Tak, pani Ewa jest dobrą gospodynią.
11. Co pani Ewa ..... na kolację?
12. ..... kanapki z masłem i szynką, ... herbatę i owoce.

53. Utwórz formę 3 os. l. poj. czasu przeszłego według wzoru:
włożyć okulary - doktor włożył okulary

zbadać - doktor .....,
przychodzić - pani .....,
pocić się - żaba .....,
unikać wilgoci - pan .....,
kąpać się - dziecko .....,
siadać - uczeń .....,
omijać kałuże - staruszka .....,
wracać - żona .....,
chuchać - siostra .....,
dmuchać - brat ..... .

54. Uzupełnij zdania wybranym czasownikiem dokonanym lub niedokonanym.

Zawsze ..... do ciebie rano i dzisiaj też ..... /dzwonić - - zadzwonić/. Zwykle dzień ..... dobrze, a wczoraj ..... pechowo /zaczynać się - zacząć się/. Nigdy nie ..... listów, ale wczoraj ..... /pisać - napisać/. Nigdy nie ..... co oni mówią, ale dzisiaj ..... /słyszeć - usłyszeć/.

55. Uzupełnij dialog, stosując podane w ramkach czasowniki w odpowiedniej formie czasu przeszłego.

a. Romku, jak ..... wolne popołudnie?
b. .....

spędzić;
dużo czytać i odpoczywać;
pisać listy; spotkać się z Jurkiem;
być z Ewą na spacerze; pojechać
za miasto.

56. Proszę uzupełnić tekst:

Pani Marta ..... /skończyć - ukończyć/ studia w Warszawie. Od /10 lat/ jest magistrem farmacji. ..... /otrzymywać - otrzymać/ dyplom z wyróżnieniem. Pani Marta /przygotowywać - przygotować/ i /sprzedać - sprzedawać/ doskonałe lekarstwa. Jeśli chory /zażywać - zażyć/ je regularnie, to choroba minie bardzo szybko, a jeśli nieregularnie, to chory może wyzdrowieć dopiero ..... miesiąc lub /2 miesiące/.

57. Uzupełnij zdania według wzoru:
o. Mąż już wyjechał. o. Mężowie już wyjechali. Żony spotkały się bez mężow.

1. Syn spał wieczorem. 1/. ..... wieczorem. Matki /spacerować/ bez ..... .

2. Pasażer czekał na przystanku. 2/. ..... na przystanku. Autobusy /pojechać bez/...

3. Uczeń zachorował. 3/. ..... . W klasie nie było ..... .

58. Które związki składniowe wymienionych czasowników uważamy za poprawne? Ułóż z nimi zdania.

dostać co? - czego?
kupić " "
pożyczyć " "
używać " "
wspominać co? - o czym
zapadać w co? - na co?

59. Postaw w liczbie mnogiej:

1. Jestem umówiony ze znajomą na wieczór.
2. Zostałem przedstawiony tym państwu.
3. Zostałem postawiony w trudnej sytuacji.
4. Jestem pozostawiony sam sobie.
5. Jestem zaproszony na przyjęcie do ambasady.
6. Jestem zaskoczony twoją decyzją.
7. Jestem zmęczony tymi niepowodzeniami.
8. Jestem nauczony porządku.
9. Jestem zaliczony do grupy osób najsłabiej znających język polski.

60. Jakie imiesłowy można utworzyć od czasowników: śpiewać, grać, a jakie od czasowników: zaśpiewać, zagrać? Proszę użyć ich w zdaniu.

61. Zbuduj zdania w czasie przyszłym zawierające 3 osobę l. poj. lub mn. czasowników: płynąć, przepłynąć, uczyć się, nauczyć się, topić się, utopić się, myśleć, pomyśleć.

62. Zamień według wzoru: Chciałabym coś zjeść. - Chcielibyśmy coś zjeść.

1. Czy mógłbym dostać coś na obiad?
2. Czy mógłbym zamówić rybę?
3. Czy nie dostałbym u państwa świeżego mleka?
4. Zjadłem coś smacznego.
5. Wypiłbym coś mocniejszego.
6. Wziąłbym na deser lody.
7. Chętnie bym tam się przeszedł.

63. W podanych zdaniach zamień według wzoru stronę czynną na bierną. Opuść te zdania, w których tej zmiany dokonać nie można.

Przykład: Lekarz bada chorego. - Chory jest badany przez lekarza.

Kasjerka sprzedaje bilety.
Szyszki spadają z drzew.
Pielęgniarka sprawnie zrobiła zastrzyk.
Wysoki dąb rósł na skraju lasu.
Ludzie uciekali przed deszczem do domów.
Matejko namalował "Bitwę pod Grunwaldem".

64. Przepisz, uzupełniając przez wpisanie w wolne miejsca czasownika dokonanego, bądź niedokonanego.

czasownik dokonany	czasownik niedokonany
uprać	.....
wykopał	.....
.....	liczyliśmy
zawoła	.....
.....	będę śpiewać
.....	sypały

65. Dopisz brakujące formy liczby mnogiej podanych czasowników:

on umie - oni umieją
on wie - oni .....
on weźmie - oni .....
on wziął, ona wzięła - oni ....., one .....
on szepnął, ona szepnęła - oni ....., one .....

on zląkł się, ona zlękła się - oni ....., one ..... .

66. Podane zdania przekształcić według wzoru na konstrukcje bezosobowe, używając form czasownika z zaimkiem "się".

Przykład:
Został tu wybudowany dom.
Wybudowało się tu dom.

Te drzwi niedawno zostały pomalowane.
Znaleziomo trochę książek.
Każdy wynik był punktowany.
Światło bywa gaszone o dziesiątej.
Rabaty zostały obsadzone kwiatami.

67. Uzupełnij zdania według podanego niżej przykładu:

Przykład:
Jak ja wiem, to i oni wiedzą.

Jak ja coś rozumiem, to i oni ..... .
Jak ja dam, to i oni ..... .
Jak ja pchnę robotę, to i oni ..... .
Jak ja coś przyjmę, to i oni ..... .
Jak ja o czymś szepnę, to i oni ..... .
Jak ja się przeląkłem, to i oni ..... .

68. Zamień formę 2 osoby 1. mn. na formę 3 osoby 1. mn.

1. Idziecie na spacer.
2. Jedziecie pociągiem.
3. Jecie obiad.
4. Dojdziecie tylko do tego drzewa.
5. Kładziecie książki na stole.
6. Obejdziecie wszystkie sale na tym piętrze.
7. Obejdzie się bez mojej pomocy.
8. Podejdźcie do kolegów.
9. Przejdziecie na drugą stronę ulicy.
10. Przyjdziecie do nas.
11. Przyjedziecie autobusem o czwartej.

12. Usiądziecie na tapczanie.
13. Wejdźcie do tamtego pokoju.
14. Wsiądźcie do tramwaju.
15. Wyjdziecie z domu wcześnie.
16. Wyjedziecie w tym kierunku.
17. Wysiądziecie z tramwaju przy Królewskiej.
18. Zejdziecie na dół.
19. Znajdziecie profesora na parterze.

69. Wypisać z podanego tekstu imiesłowy przymiotnikowe czynne i bierne.

O zupełnym już mroku dojeżdżamy do Pruszkowa. Pociąg dalej nie idzie. Wysiadamy. Sporo czasu trwało przepuszczanie ludzi przez bramki, gdzie milicja legitymowała mężczyzn. Część podróżnych, zmęczona i zniecierpliwiona poszła po prostu na przełaj rozgrodzonymi bokami. I my wychodzimy wreszcie na miasto. Ciemno, choć oko wykol. Nogi co chwila potykają się o jakieś "kocie łby" bruku lub zapadają w chlupiące po ponownej odwilży bajora błota. Ciemność ta jest gwarna i tłumna, ulice roją się od przechodniów, których większość stanowią wędrowcy, na zapytanie o drogę odpowiadający: "ja nietutejszy". Mrok nocy rozwidniają co pewien czas race i sztuczne ognie, wylatujące w niebo z różnych stron. Oznacza to, jak mnie ktoś w ciemności objaśnia, manifestację z powodu wyzwolenia.

70. Do przykładów w grupie B wpisać odpowiednie czasowniki spośród użytych w przykładach grupy A:

A. 1. Pani Fijałkowska składała wizyty pożegnalne.
2. Tak mi żal budzić dziecko ze snu!
3. Dyrektor, witając się z kierownikiem, objął go i serdecznie uściskał.
4. Dlaczego milczysz uporczywie, nabrałeś wody w usta?
5. Muszę mu to oględnie powiedzieć, wypatruję tylko stosownej chwili.
6. Idziemy do opery, dostałem właśnie bilety ulgowe.
7. Wpadło ci coś do oka, muszę wywinąć powiekę, żeby to

usunąć.

8. Kolega zachorował i muszę go jutro zastąpić w pracy.

B. 1. Przemoczyłem nogi i ..... kataru.
2. Chciałem wejść cichaczem, ale portier ..... mi drogę.
3. Dziewczyna ..... oczy, ale chłopca wciąż jeszcze nia było widać.
4. Od nowego roku kolega ..... kierownictwo zakładu.
5. Nie będą się z wami dłużej sprzeczać ..... broń.
6. Zula swoim zachowaniem ..... niechęć otoczenia.
7. Żartujecie sobie ze mnie, nie dam się ..... .
8. Spadając ze schodów ..... koziołka.

71. Proszę wpisać czasownik dokonany lub niedokonany w odpowiednim czasie:

1/ czyta - przeczytać
Wczoraj mąż ..... ciekawą książkę. Żona też ją ..... . Mąż już ją ....., więc dziś on jej nie ....., ani jutro nie ..... . Żona jeszcze jej nie ....., więc ona ..... ją dziś i ..... ją jutro - aż ją ..... . Potem oboje ..... nową książkę. Oni zawsze dużo ..... . Oni już ..... dużo książek i wiele ich jeszcze ..... .

2/ pisać - napisać
Teraz student ..... trudne ćwiczenie. On .....
je już wczoraj i jeszcze ..... jutro. On .....
je dopiero pojutrze. Studentka też ..... ćwiczenie
przez trzy dni, ona już je ..... .

3/ oglądać - obejrzeć
Wczoraj ja ..... ładny film, ale nie ..... go do
końca, bo ..... później mecz na drugim programie.

72. Proszę dopisać czasowniki:

..... gazetę, ... ręce, ... buty,
..... włosy, ... herbatę, ... mundur,
..... śniadanie, ... tablice, ... papierosa,

..... ćwiczenia, ... po polsku, ... do autobusu,
..... z tramwaju, ... TV, ... radia,
..... na krześle, ... z sali, ... na baczność,
..... na korytarzu, ... na zajęciach, ... na stole,
..... pokój, ... piosenkę, ... na gitarze.

głośno .....
cicho .....
dobrze .....
wysoko .....
ładnie .....

dużo .....
mało .....
źle .....
nisko .....
brzydko .....

/iść/

Ja ..... szybko. Ty też ..... szybko.
On ..... wolno. Ona też ..... powoli.
My ..... do stołówki. Wy ..... do sali,
a oni ..... do bufetu.

73. Proszę utworzyć tryb rozkazujący od czasowników:

1/ pisać - .....
mówić - .....
powiedzieć - .....
jechać - .....
palić - .....
pić - .....

czytać - .....
pytać - .....
uczyć - .....
stać - .....
jeść - .....
iść - .....

2/ martwić się - .....
objaśnić - .....
pomóc - .....
karać - .....
bronić się - .....

ciągnąć - .....
przekonywać - .....
skakać - .....
kazać - .....
umieć - .....

3/ ogolić się - .....
być - .....
klęknąć - .....
spojrzeć - .....
zdjąć - .....

posłodzić - .....
posolić - .....
kląć - .....
dopełnić - .....

74. Proszę wpisać czasowniki w czasie przeszłym:

/wsiadać/	Ja	do autobusu.
/wsiąść/	Ty	do tramwaju.
/wychodzić/	On	z sali.
/wyjść/	My	z pokoju.
/wysiąść/	Wy	z pociągu.
/pojechać/	Ona	samochodem.
/iść/	Oni	na zajęcia.
/kupować/	Ona	chleb.
/kupić/	On	bilet.
/pójść/	One	do kina.

75. Proszę utworzyć tryb rozkazujący i przypuszczający:

1. Jechały do domu, ...
.....
2. Czytali książkę, ...
.....
3. Szedł do pracy, ...
.....
4. Kupiłeś chleb, ...
.....
5. Pomożecie koledze, ...
.....
6. Służymy krajowi, ...
.....
7. Uważasz na zajęciach, ...
.....
8. Poszukamy numeru w książce, ...
.....
9. Czekamy na generała, ...
.....
10. Byliście punktualni, ...
.....
11. Dacie mu spokój, ...
.....
12. Pisze list, ...

.....

13. Skończyliście już pisać, ...

.....

14. Walczą o pokój świata, ...

.....

76. Proszę utworzyć bezokoliczniki:

prosili .....,	szliśmy .....,	myślałem .....,
jadę .....,	pijemy .....,	jedliście .....,
mogłem .....,	muszę .....,	chcecie .....,
salutuję .....,	mówię .....,	rozkazujemy .....,
daję .....,	rozumiałem .....,	daję .....,
dziękujesz .....,	mamy .....,	czyszczę .....,
siedział .....,	cieszę się .....,	studiujesz .....,
widzę .....,	znają .....,	robimy .....,
kupuje .....,	uczę .....,	wchodzę .....,
oglądają .....,	piszemy .....,	pójdę .....,

77. Proszę utworzyć czasowniki dokonane:

1/ uczyć się	robić .....
widzieć	oglądać .....
kupować	siadać .....
zaczynać	strzelać .....
ubierać się	wchodzić .....
iść	pisać .....
czytać	stać .....
wracać	mówić .....
jechać	myć .....
czesać	czyścić .....
2/ zauważył	nabierał .....
krzyczał	ciągnął .....
zbliżała się	spoglądała .....
mijała	spoczywało .....
zawodziło	wspierało się ....

78. Czasownikom ujętym w nawias nadaj formę czasu przeszłego, a podkreślinym - teraźniejszego.

Dwaj chłopcy /chcieć/ przejść przez jezdnię. /Palić się/ czerwone światło. Bronek /czekać/ na zmianę świateł, a Paweł /chcieć/ wejść na pasy. Później na przejściu /czytać/ książkę. /Iść/ pod prąd, lewą stroną pasów. Po chwili /leżeć/ na ziemi, bo z naprzeciwka /iść/ jakiś pan równie zamyślony. Bronek /być/ już na drugiej stronie, a Paweł /zawiązywać/ sobie sznurowadło. Dookoła niego /pędzić/ samochody. Wszystko to /obserwować/ milicjantka ze służby ruchu. Nie /wahać się/ ani chwili. Oto podnosić rękę, wstrzymywać ruch. Podchodzić do chłopca, wyprowadzić go na chodnik. Oczarowany Paweł tak /oglądać się/ za nią, że aż /wpaść/ na latarnię.

P R Z Y M I O T N I K

Przymiotnik jest częścią mowy, określającą cechy przedmiotów, istot czy pojęć - a więc mówi nam : "jaki?", "jaka?", "jakie?" jest coś lub ktoś.

Przymiotniki odmieniają się przez przypadki, liczby i rodzaje. Dopasowują się do określonego rzeczownika pod względem przypadku i liczby, ale mają inne końcówki. W zdaniu pełnią rolę przydawki albo orzecznika.

Przykład: murowany dom
biały śnieg — przydawka
dobry człowiek

dom jest murowany
śnieg jest biały — orzecznik
człowiek jest dobry

Deklinację przymiotnikową najłatwiej poznać po końcówkach dopełniacza liczby pojedynczej:

- ego, - ej

dobry znak	dobra nowina	dobre imię
dobrego znaku	dobrej nowiny	dobrego imienia

Niektóre przymiotniki usamodzielniły się, tworząc rzeczowniki określające:

- nazwiska /np. Kowalski, Nowakowa/;
- nazwy zawodów i funkcji /np. chorąży, dźwigowy/;
- nazwy miejscowości /np. Zakopane, Krużlowa, Limanowa/.

Rzeczowniki te odmieniają się jak przymiotniki, bo kiedyś nimi były.

Wyjątek stanowią nazwiska żeńskie zakończone na - ówna.

Przykład:	Borkówna	Borkowa
	Borkówny	Borkowej

W liczbie pojedynczej mamy 3 rodzaje przymiotnika, odpowiadające trzem rodzajom gramatycznam rzeczownika:

rodzaj męski	rodzaj żeński	rodzaj nijaki
mądry pies	mądra kotka	mądre zwierzę

W liczbie mnogiej są tylko 2 rodzaje:

rodzaj męskoosobowy	rodzaj niemęskoosobowy
dobrzy nauczyciele	dobre nauczycielki
	dobre narzędzia
	dobre konie

Przymiotniki stopniują się:

a/ regularnie-

stopień równy:	wysoki	mądry
stopień wyższy:	wyższy	mądrzejszy
stopień najwyższy:	najwyższy	najmądrzejszy

b/ przez dodanie przysłówka-

mokry	płaski	
bardziej mokry	bardziej płaski	/opisowe/
najbardziej mokry	najbardziej płaski	

c/ nieregularnie-

dobry	zły	lepszy niż ... /M./
lepszy	gorszy	lepszy od ... /D./
najlepszy	najgorszy	

Przymiotniki oznaczające materiał, z którego coś zostało zrobione, nie stopniują się.

Przykład: drewniany krzyż
żelazny most
złoty pierścionek

Przeczenie "nie" z przymiotnikami pisze się razem, np. niezły, niedługi. /Wyjątki: przeciwstawienie, np. nie dobry, lecz zły; w stopniu wyższym i najwyższym, np. nie gorszy, nie najgorszy/.

Przymiotniki złożone pisze się:

a/ razem, jeśli pierwszy człon określa drugi, np. bladoniebieski, szybkostrzelny;

b/ z łącznikiem, jeśli człony są równorzędne, np. biało-czerwony, północno-wschodni;

c/ osobno, jeśli pierwszy człon jest przysłówkiem, np. lekko strawny, czysto pszenny.

UWAGA! Dłuższe i krótsze formy przymiotnika:

np. wesoły - wesół
zdrowy - zdrów

Ćwiczenia

1. Podaj odpowiedniki żeńskie:

najwybitniejsi kompozytorzy, najsławniejsi aktorzy,
najlepsi śpiewacy, najpoważniejsi pisarze,
najznakomitsi malarze, najzwyczajniejsi mężczyźni,
najodpowiedniejsi pracownicy.

2. Wpisz odpowiednie stopnie podanych przymiotników:

1/ aktualny: coraz ....., wśród nich ....., ... od
2/ regularny: znacznie ....., o wiele ....., ... z nich
3/ obiektywny: nieco ....., mało ....., niewiele ..... .

3. Dodaj po jednym przymiotniku w odpowiednim stopniu:

coraz ....., o wiele bardziej ....., znacznie .....,
trochę ....., niewiele ....., spomiędzy wszystkich .....,
mało co ....., wśród nich ....., ... z nich,
znacznie mniej ..... , nieco ..... .

4. Podaj różnicę w znaczeniu i użyj w zdaniach:

ciemny, ciemnawy, ciemniejszy;
głupi, głupszy, głupawy, głupiutki;

5. Który z podanych przymiotników oznacza słabszy stopień tej samej cechy?

ładny - niebrzydki, mądry - niegłupi, mały - nieduży,

6. Użyj w zdaniach:

prześliczny, przemiły, przepiękny.

7. Wpisz odpowiednio stopień wyższy albo najwyższy przymiotnika:

1/ milszy, najmilszy
Wiosna jest ..... od jesieni.
2/ ładniejszy, najładniejszy
Maria jest ..... ze wszystkich sióstr.
3/ dłuższy, najdłuższy
Musisz napisać do niej ..... list niż ten.
4/ ciaśniejszy, najciaśniejszy
Moje czarne pantofle są ..... niż brązowe.
5/ lepszy, najlepszy
Twoje prace domowe są coraz ..... .
6/ cieplejszy, najcieplejszy; jaśniejszy, najjaśniejszy
Ten pokój jest mały, ale ..... od poprzedniego.
7/ spokojniejszy, najspokojniejszy
Jadąc na urlop, wybieram ..... miejscowość.
8/ szerszy, najszerszy
On ma znacznie ..... zainteresowania niż ja.
9/ bliżsi, najbliżsi
W święta będą u mnie tylko sami ..... przyjaciele.
10/ trudniejszy, najtrudniejszy
To ..... do załatwienia sprawa ze wszystkich dotychczasowych.
11/ młodszy, najmłodszy
Dwaj moi synowie są już w liceum, a ..... jest jeszcze w szkole podstawowej.
12/ wybitniejsi, najwybitniejsi.
W "Zachęcie" są wystawione prace ..... polskich malarzy.

8. Zmień podane zdania wg wzoru:

Wzór: Sukienki są coraz krótsze. Sukienki są bardzo krótkie.

1. Ten chłopak jest o wiele brzydszy.
2. Twój płaszcz jest znacznie dłuższy.
3. Nasze mieszkanie jest o wiele niższe.
4. Autobus pospieszny jest znacznie /sporo/ szybszy.
5. To zwierzę jest na tych terenach coraz rzadsze.
6. Przejście między górami było coraz węższe.
7. Młodsza siostra jest mi znacznie bliższa.
8. Tamte rajstopy są o wiele cieńsze.

9. Twoja walizka jest o wiele cięższa.
10. Ta paczka jest chyba znacznie lżejszą.
11. On jest coraz wyższy.
12. Wisła pod Gdańskiem jest o wiele szersza.
13. Woda w tej części basenu jest o wiele głębsza.
14. Trasa przez tę przełęcz jest o wiele dalsza.

9. Proszę dokończyć zdania wg wzoru, dodając odpowiednie słowa. Proszę zwrócić uwagę na zmianę w przymiotnikach w stopniu wyższym po samogłosce zakończeń: -ły, -lszy, -my, -mszy, -ny, -ńszy, -ry, -rszy, -ty, -tszy, -sty, -stszy, -wy, -wszy.

Wzór: Adam jest milszy od Mirka.

1. Mój syn jest śmielszy od ..... .
2. Moja siostra jest weselsza od ..... .
3. Moje wyjaśnienie jest prostsze od ..... .
4. Ten kolor jest jaśniejszy od ..... .
5. Nasz samochód jest tańszy od ..... .
6. Pan Jankowski jest starszy od ..... .
7. Dzisiejszy obiad jest obfitszy od ..... .
8. Ten obrus jest czystszy od ..... .
9. Podręcznik Wiśniewskiego jest nowszy od ..... .
10. Ewa jest gadatliwsza od ..... .
11. Starsza córka jest zdrowsza od ..... .

10. Umieszczone w nawiasach przymiotniki napisz w stopniu wyższym:

1. Ten sweter jest /ciepły/ niż myślałam.
2. Jesteś /silny/ niż myślałam.
3. Ona jest /szczupła/ niż się wydaje.
4. Ziemia tutaj jest /żyzny/ niż sądziliśmy.
5. Ćwiczenie było /trudne/ niż się nam wydawało.
6. Robert jest /inteligentny/ niż sądziłem.
7. Twoja dziewczyna jest /ładna/ niż mówiłeś.
8. On jest chyba /mądry/ niż przypuszczałem.
9. Moja praca jest /łatwy/ niż się spodziewałem.

11. Zmień formę przymiotników na męskoosobową:

1. Najlepsze są tutaj.
2. Te młodsze są zdolniejsze.
3. Potrzebne są pracowite, zręczne, umiejące pracować, systematyczne.
4. Jakieś obce, jakieś dziwne.
5. Jakieś małe, chude.
6. Wysokie i zgrabne.
7. Niskie i szczupłe.
8. Stare, głuche i chore.
9. Moje drogie, kochane.
10. Tęgie, niezgrabne, źle ubrane.
11. Wesołe, śmiejące się, żartujące ze wszystkiego.
12. Ze wszystkiego niezadowolone, zawsze zmartwione, smutne.
13. Zawsze zmęczone, zawsze niewypoczęte.
14. Serdeczne, przyjazne, życzliwe ludziom.
15. Zarozumiałe, niesympatyczne, zbyt pewne siebie.
16. Wszystkie mądre, inteligentne i rozsądne.
17. Powierzchowne, głupie, mało inteligentne.
18. Gospodarne, oszczędne, trochę nawet skąpe.
19. Energiczne, zdecydowane.
20. Za poważne, pozbawione poczucia humoru, zbyt serio traktujące wszystko.
21. Dojrzałe, doświadczone, rozsądne.
22. Porządne, uczciwe, solidne.
23. Nerwowe, nieopanowane, niezrównoważone.
24. Szybkie w pracy, zręczne, wytrwałe.
25. Lekkomyślne, nierozsądne.
26. Dobre, łagodne, serdeczne.

12. Wstaw zamiast kropek podane słowa:

1/ /nieźle, niezłe/: czuję się ....., to ciasto jest ..... .
2/ /ciekawie, ciekawe/: ..... kobiety, on opowiada ..... .
3/ /dokładnie, dokładne/: ..... wszystko sprawdziłem, dostałem ..... informacje
4/ /ładnie, ładne/: ona ..... dziś wygląda, te materiały

są bardzo ..... .

5/ /obecnie, obecne/: ..... zajmuję się układaniem programu, ... trudności

6/ /różnie, różne/: ..... problemy, w życiu ..... bywa

7/ /przyjemnie, przyjemne/: nie było mi ....., to nie było dla mnie ..... .

13. Dodaj formę męskoosobową lub niemęskoosobową przymiotnika:

1/ słynni, słynne /..... malarze, powieści, stolice/

2/ młodzi, młode /..... chłopcy, dziewczyny, psy/

3/ prości, proste/..... działania matematyczne, ulice. ludzie/

4/ zajęci, zajęte /..... miejsca, szefowie, urzędnicy/

5/ zdrowi, zdrowe /..... zwierzęta, piloci, dzieci/

6/ uprzejmi, uprzejme /..... sprzedawcy, sąsiedzi, koledzy/

7/ słabi, słabe /..... papierosy, wyniki, fachowcy/

8/ cudzy, cudze /..... rzeczy, dzieci, mężowie/

9/ obcy, obce /.....kraje, ludzie, zwyczaje, języki/

10/ moi, moje /..... krewni, książki, zainteresowania/

11/ ostatni, ostatnie /..... wiadomości, pacjenci, osiągnięcia/

12/ weseli, wesołe /..... kolory, turyści, dziewczęta/

13/ młodsi, młodsze /..... bracia, siostry, koledzy/

14/ chorzy, chore /..... ptaki, organy, pracownicy/

15/ mądrzy, mądre /..... delfiny, ustawy, ludzie/

16/ starzy, stare /..... dzieje, obyczaje, przyjaciele/

17/ którzy, które /..... książki, pomniki, robotnicy/

18/ tacy, takie /..... artyści, mieszkania, meble/

19/ jacyś, jakieś /..... Szwedzi, żołnierze, sprzęty/

20/ wysocy, wysokie /..... pobory, ceny, mężczyźni/

21/ tędzy, tęgie /..... głowy, panie, panowie/

22/ głusi, głuche /..... wsie, starcy, staruszki, telefony/

23/ zadowoleni, zadowolone /..... przełożeni, goście, gospodynie/

24/ zmęczeni, zmęczone /..... ludzie, twarze, pracownicy/.

14. Przepisz, uzupełniając wyróżnione wyrazy brakującymi zakończeniami wybranymi spośród następujących: -ym, -im, -em, -ą.

Późn..... popołudni..... Jacek z Agat..... wybrali się na spacer. Szli główn..... ulic..... wśród gęstego tłumu. Zatrzymali się przed duż..... sklep..... i oglądali wystawy. Manekiny witały ich banaln..... uśmiech..... i nienaturaln..... gest..... sztywnych rąk. Zachęcały do kupna palt, garniturów, sukien i swetrów. Oblane jaskra..... świat..... połyskiwały buty, półbuty, pantofle. Zmęczeni dług..... spacer..... Jacek i Agata wsiedli do autobusu. Drogę powrotn..... mieli wygodn..... i przyjemn..... . Spotkali koleg..... Jacka, Paw..... . Rozmawiali o projektowan..... wspóln..... pobycie w schronisku górsk..... pod Zakopan..... . -T..... raz..... zarezerwujcie wcześniej miejsca, żebyśmy nie nocowali w pastersk..... szałasie - odezwała się Agata.

15. Napisz stopień wyższy i najwyższy /lub niższy i najniższy/ od przymiotników, które znajdziesz wśród następujących wyrazów:

obłok - nieduży - pierwszy - zabawny - luźny - nieważny - - przyjemność - poranny - niedobry - niesłychany - nieczysty.

16. Dopisz przymiotniki i porównaj z oryginałem.

Tymczasem przenoś moją duszę .....
Do tych pagórków ....., do tych łąk .....,
Szeroko nad ..... Niemnem rozciągnionych;
Do tych pól malowanych zbożem .....,
Wyzłacanych pszenicą, posrebrzanych żytem,
Gdzie ..... świerzop, gryka jak śnieg .....,
Gdzie ..... rumieńcem dzięcielina pała,
A wszystko przepasane, jakby wstęgą, miedzą
....., na niej z rzadka ..... grusze siedzą.

17. Na podstawie następujących par wyrażeń sformułuj wskazówki dotyczące szyku przymiotnika w polszczyźnie.

1/ attaché kulturalny - kulturalny attaché
2/ zdania pojedyncze - pojedyncze zdania
3/ niedźwiedź biały - biały niedźwiedź

/pojedyncze zdania są zrozumiałe, a całość - nie/

Odpowiedź:

A. przymiotnik za rzeczownikiem tworzy stały związek frazeologiczny;
B. przymiotnik przed rzeczownikiem - typowy szyk w zdaniu, określenie rzeczownika.

18. Proszę napisać wg wzoru:

Adam jest przystojny. Marek jest przystojniejszy niż Adam /od Adama/.

Jurek jest zdolny. Tomek .....
Ania jest grzeczna. Ewa .....
Zosia jest ładna. Ola .....
Kolega jest zdrowy. Ja .....
Koleżanka jest chora. Ty .....
Córka jest wysoka. Syn .....
Mąż jest młody. Żona .....
Ojciec jest biedny. Matka .....
Kapitan jest szczupły. Major .....
Mój sweter jest brzydki. Twój .....
On jest inteligentny. Ona .....

19. Proszę napisać przymiotniki w stopniu wyższym:

- Ten koncert był /głośny/..... niż myślałem.
- On jest /głupi/ ..... niż sądziłem.
- Ona jest /mądry/ ..... niż przypuszczałem.
- Moja praca jest /łatwy/ ..... niż mówiłeś,
- Ćwiczenie było /trudny/ ..... niż się spodziewałem.
- Ten pokój jest /jasny/..... od tamtego.
- On jest mi /bliski/ ..... niż brat.
- Te papierosy są /dobry/ ..... od twoich.
- Te buty są /mały/ ..... od tamtych.

20. Proszę odpowiedzieć na pytania używając rzeczownika z przymiotnikiem .

1/ chory żołnierz, ładna kobieta, małe dziecko
- Kto leży na łóżku?
- Kogo nie ma na zajęciach?
- Komu lekarz zapisuje lekarstwo?
- Kogo widzimy w szpitalu?
- Kim interesuje się młody lekarz?
- O kim mówi stara lekarka?

2/ drewniany stół, nowa tablica, małe krzesło
- Co znajduje się w pokoju?
- Czego nie ma w sali?
- Czemu przygląda się dziecko?
- Co lubisz?
- Czym interesujesz się?
- O czym on opowiada?

21. Proszę napisać w liczbie mnogiej.

Ten człowiek jest dobry. .....
Mój kolega jest słaby. .....
Ten chłopiec jest chory. .....
On jest głupi. .....
Tamten mężczyzna jest silny i zdrowy. .....
Ten stół jest brązowy. .....
Ta dziewczyna jest ładna. .....
Tamten profesor jest stary. .....
Ten sportowiec jest wysoki. .....
Tamten kot jest łakomy. .....
Ta aktorka jest zgrabna. .....
Ten oficer jest przystojny. .....
To dziecko jest miłe. .....
Ten facet jest uczciwy i pracowity. .....
Ten Polak jest sympatyczny. .....
Ten robotnik jest pracowity. .....
Ta Niemka jest miła. .....
Ten Węgier jest zdolny. .....
Ten żołnierz jest odważny. .....
Ten przyjaciel jest mądry. .....

22. Proszę uzupełnić .

1/ dobry kolega, nowa koleżanka, małe dziecko zdolny oficer

Słucham ..... .
Chwalisz ..... .
Dziękują ..... .
Jadę z ..... .
Przygląda się ..... .
Opowiadacie o ..... .

2/. polska gazeta, stare pióro, czysty zeszyt, ciekawy film

Szukam ..... .
Masz ..... .
Interesuje się ..... .
Nie mamy ..... .

3/. świeże mleko, czerstwy chleb, droga kiełbasa, dobra herbata

Kupiłem ..... .
Brakuje ..... .
Rozmawiamy o ..... .
Jesz ..... i pijesz ..... .

L I C Z E B N I K I

Liczebniki są to wyrazy będące nazwami liczb oraz takich cech przedmiotów, które pozostają w związku z liczeniem.
Wyróżniamy:

1. Liczebniki główne, np: dwa, dziesięć, sto;
2. Liczebniki zbiorowe, np: dwoje, dziesięcioro;
3. Liczebniki porządkowe, np: drugi, dziesiąty, setny;
4. Liczebniki ułamkowe.

I. LICZEBNIKI GŁÓWNE

1. jeden, jedna, jedno
2. dwa, dwaj, dwie
3. trzy, trzej
4. cztery, czterej
5. pięć
6. sześć
7. siedem
8. osiem
9. dziewięć
10. dziesięć
11. jedenaście
12. dwanaście /dwa-naście/
13. trzynaście
14. czternaście
15. piętnaście
16. szesnaście
17. siedemnaście
18. osiemnaście
19. dziewiętnaście
20. dwadzieścia
21. trzydzieści
40. czterdzieści
50. pięćdziesiąt
60. sześćdziesiąt /sześć-dziesiąt/
70. siedemdziesiąt
80. osiemdziesiąt
90. dziewięćdziesiąt

100 - sto
1 000 - tysiąc
1 000 000 - milion

II. ODMIANA LICZEBNIKÓW GŁÓWNYCH

1. Liczebnik 1 /jeden/ ma trzy formy rodzajowe.
   jeden - r. męski
   jedna - r. żeński
   jedno - r. nijaki

Formy te odmieniają się jak przymiotniki.

2. Liczebnik 2 /dwa/

Forma męskoosobowa	Forma męska nieosobowa oraz forma nijaka	Forma żeńska
M. dwaj, dwóch dwu	dwa	dwie
D. dwóch, dwu	dwóch, dwu	dwóch, dwu
C. dwom, dwu	dwom	dwom, dwu
B. dwóch, dwu	dwa	dwie
N. dwoma, dwu	dwoma, dwu	dwoma, dwiema
Mc /o/ dwóch dwu	/o/ dwóch dwu	/o/ dwóch dwu

3. Liczebnik 3 /trzy/

Forma męskoosobowa	Forma rzeczowa
M. trzej, trzech	trzy
D. trzech	trzech
C. trzem	trzem
B. trzech	trzy
N. trzema	trzema
Mc /o/ trzech	/o/ trzech

Tak jak liczebnik 3 /trzy/ odmienia się liczebnik 4 /cztery/.

III.SKŁADNIA ZGODY LICZEBNIKÓW GŁÓWNYCH 1 - 4

Liczebnik jeden, jedna, jedno zgadza się pod względem rodzaju gramatycznego, liczby i przypadku z rzeczownikiem, do którego się odnosi.
/W l. mn. - jako zaimek nieokreślony: jedni... /

Np: Mam tylko jedną książkę.
Nie widziałem tam ani jednego ucznia.

Liczebniki dwaj, trzej, czterej łączą się z rzeczownikami w M. liczby mnogiej:

Np: dwaj profesorowie
czterej uczniowie

i orzeczeniem w liczbie mnogiej.

Np: Dwaj architekci opracowali projekt.

Liczebniki dwóch, trzech, czterech łączą się z rzeczownikami w dopełniaczu, orzeczenie zaś występuje w 3 osobie liczby pojedynczej. W czasie przeszłym, przyszłym złożonym i trybie warunkowym orzeczenie występuje w rodzaju nijakim.

Np: Trzech chłopców rozbiło szybę.

IV. LICZEBNIKI 5 I POWYŻEJ

Forma męskoosobowa	Forma rzeczowa
M. pięciu	pięć
D.	pięciu
C.	pięciu
B. pięciu	pięć
N. pięciu	pięcioma
Mc /o/ pięciu	

Liczebniki od 6 do 20 odmieniają się tak jak liczebnik 5.

Np: 6 sześć D. sześciu N. sześcioma
20 dwadzieścia D. dwudziestu N. dwudziestoma
30 trzydzieści D. trzydziestu N. trzydziestoma

Liczebniki od 50 /pięćdziesięciu/ odmieniają się:

50 pięćdziesiąt D. pięćdziesięciu N. pięćdziesięcioma
80 osiemdziesiąt D. osiemdziesięciu N. osiemdziesięcioma

V. LICZEBNIKI ZŁOŻONE

W połączeniu liczebników, które oznaczają dziesiątki, z liczebnikami oznaczającymi jedności odmieniają się obydwa liczebniki np:

25 M. dwudziestu pięciu
52 D. pięćdziesięciu dwóch

UWAGA! Jedyny wyjątek stanowią połączenia z liczebnikiem 1 /jeden/, który nie ulega zmianie, niezależnie od rodzaju gramatycznego następującego po nim rzeczownika:

np: M. czterdzieści jeden lat
D. czterdziestu jeden lat

Liczebnik 100 /sto/ ma we wszystkich przypadkach zależnych końcówkę -u, np:

D. stu osób, C. stu osobom, B=M, N. stu osobami, Mc o stu osobach.

Liczebniki 200 /dwieście/, 300 /trzysta/, 400 /czterysta/ - - jak sto mają jedną końcówkę -u:

dwieście - dwustu
trzysta - trzystu
czterysta - czterystu

W liczebnikach 500, 600, 700, 800, 900 odmienia się tylko pierwsza część wyrazu, druga -set nie ulega zmianie:

500 pięćset D. pięciuset
600 sześćset D. sześciuset
700 siedemset D. siedmiuset
800 osiemset D. ośmiuset
900 dziewięćset D. dziewięciuset

VI. SKŁADNIA RZĄDU LICZEBNIKÓW POWYŻEJ 5

W połączeniach z liczebnikami od 5 w mianowniku rzeczowniki występują w dopełniaczu liczby mnogiej

Np: 5 chustek
7 psów
566 robotników

Przykłady odmiany liczebników z rzeczownikami.

M. pięć osób	pięciu panów
D. pięciu osób	pięciu panów
C. pięciu osobom	pięciu panom
B.=M.	
N. pięcioma osobami	pięcioma panami
Mc pięciu osobach	pięciu panach

Liczebniki tysiąc i milion mają odmianę rzeczownikową i odmieniają się jak miesiąc i ogon.

VII. DZIAŁANIA MATEMATYCZNE

Dodawanie:

1 + 1 = (2) → suma

plus — równa się — /znak: + plus/

lub dodać

Odejmowanie:

2 - 1 = (1) → różnica

minus — równa się — /znak: - minus/

lub odjąć

Mnożenie:

2 · 2 = (4) → iloczyn

razy — równa się

Dzielenie:

4 : 2 = (2) → iloraz

podzielić przez

lub przez — równa się

Znak równości = możemy zastąpić czasownikiem jest.

Np: 1 + 1 = 2

jeden plus jeden równa się dwa

jeden dodać jeden równa się dwa

jeden plus jeden jest dwa

VIII. LICZEBNIKI ZBIOROWE

Odmieniają się według deklinacji rzeczownikowej /nijakiej/. Charakterystyczne jest rozszerzenie tematu o -g- w przypadkach zależnych /oprócz biernika/, np: dwoje - dwojga.

Liczebniki zbiorowe odnoszą się do następujących grup rzeczowników:

1. grupy składające się z osób różnej płci
   np: oboje doktorostwo
   Było ich troje:/matka, ojciec, syn/.
2. dzieci i młode zwierzęta
   np: troje kurcząt
   siedmioro dzieci
3. rzeczowników tylko w liczbie mnogiej /pluralia tantum/
   np: czworo drzwi
   dziesięcioro skrzypiec
4. oczy i uszy /zwyczajowo/
   np: dwoje uszu, dwoje oczu

Odmiana liczebników zbiorowych

M.	dwoje	czworo
D.	dwojga	czworga
C.	dwojgu	czworgu
B.	= M.	
N.	dwojgiem	czworgiem
Mc	dwojgu	czworgu

IX. SKŁADNIA RZĄDU LICZEBNIKÓW ZBIOROWYCH

1. Liczebniki zbiorowe w mianowniku wymagają rzeczownika w D. l. mn. np: dwoje dzieci
   ośmioro osób
   M. ośmioro osób
   D. ośmiorga osób
   C. ośmiorgu osobom
   B. = M.
   N. ośmiorgiem osób
   Mc ośmiorgu osobach

2. Konstrukcje z liczebnikiem "oboje" oparte są zwykle na zasadzie zgody. Liczebnik "oboje" i łączący się z nim rzeczownik zgadzają się zawsze co do przypadku, ale łącząca się z rzeczownikiem przydawka i orzecznik przymiotnikowy przybierają formę liczby mnogiej. Również w liczbie mnogiej przy liczebniku "oboje" występuje orzeczenie.

M.	oboje państwo Malinowscy	oboje waszych rodziców
D.	obojga państwa Malinowskich	obojga waszych rodziców
C.	obojgu państwu Malinowskich	obojgu waszych rodziców
B.	oboje państwa Malinowskich	M. = B.
N.	obojgiem państwa Malinowskich	obojgiem waszych rodziców
Mc	obojgu państwu Malinowskich	obojgu waszych rodziców

X. LICZEBNIKI PORZĄDKOWE

Rodzaj męski	Rodzaj żeński	Rodzaj nijaki
1. pierwszy	pierwsza	pierwsze
2. drugi	druga	drugie
3. trzeci	trzecia	trzecie
4. czwarty	czwarta	czwarte
5. piąty	piąta	piąte
6. szósty	szósta	szóste
7. siódmy	siódma	siódme
8. ósmy	ósma	ósme
9. dziewiąty	dziewiąta	dziewiąte
10. dziesiąty	dziesiąta	dziesiąte
11. jedenasty	jedenasta	jedenaste
12. dwunasty	dwunasta	dwunaste
13. trzynasty	trzynasta	trzynaste
14. czternasty	czternasta	czternaste
15. piętnasty	piętnasta	piętnaste
16. szesnasty	szesnasta	szesnaste
17. siedemnasty	siedemnasta	siedemnaste
18. osiemnasty	osiemnasta	osiemnaste
19. dziewiętnasty	dziewiętnasta	dziewiętnaste
20. dwudziesty	dwudziesta	dwudzieste

21. dwudziesty pierwszy	dwudziesta pierwsza	dwudziestę pierwsze
⋮		
30. trzydziesty	trzydziesta	trzydzieste
40. czterdziesty	czterdziesta	czterdzieste
50. pięćdziesiąty	pięćdziesiąta	pięćdziesiąte
60. sześćdziesiąty	sześćdziesiąta	sześćdziesiąte
70. siedemdziesiąty	siedemdziesiąta	siedemdziesiąte
80. osiemdziesiąty	osiemdziesiąta	osiemdziesiąte
90. dziewięćdziesiąty	dziewięćdziesiąta	dziewięćdziesiąte

100. setny, -a, -e
200. dwusetny, -a, -e
1000. tysięczny, -a, -e
100 000. stutysięczny, -a, -e,
1000 000. milionowy, -a, -e

Liczebniki porządkowe odmieniają się według deklinacji przymiotnikowej.

XI. LICZEBNIKI UŁAMKOWE

Liczebniki te nie odmieniają się przez przypadki. Liczebniki półtora, półtrzecia itd. mają formy rodzajów. W połączeniu z rzeczownikami męskimi i nijakimi mają końcówkę -a, a w połączeniu z rzeczownikami żeńskimi - końcówkę -y /-i/ lub -ej, np: półtorej godziny.

XII. LICZEBNIKI NIEOKREŚLONE /NIEOZNACZONE/

Liczebniki te służą do określenia liczby w sposób niedokładny, przybliżony.

Liczebnik nieoznaczony	Znaczenia
1. kilka	więcej niż 1, mniej niż 10
2. parę	więcej niż 1, mniej niż 5
3. parenaście	więcej niż 10, mniej niż 15
4. kilkanaście	więcej niż 10, mniej niż 20
5. parędziesiąt	więcej niż 20, mniej niż 50
6. kilkadziesiąt	więcej niż 20, mniej niż 100

7. kilkaset	więcej niż 200, mniej niż 1000
8. paręset	więcej niż 200, mniej niż 500

W skład nieoznaczonych liczebników złożonych mogą wchodzić również liczebniki określone, np: dwadzieścia parę, trzy tysiące kilkaset.

Liczebniki nieoznaczone mogą mieć formę i mogą pełnić funkcję nie tylko liczebników ilościowych, ale także liczebników zbiorowych, np:

kilka - kilkoro
kilkanaście - kilkanaścioro

XIII. ZAIMKI LICZEBNE

Zaimki liczebne ile, tyle, wiele, kilka odmieniają się jak liczebniki.

Przypadek	Forma męskoosobowa		Forma niemęskoosobowa	
	tylu	kilku	tyle	kilka
M.	tylu	kilku	tyle	kilka
D.	tylu	kilku	tylu	kilku
C.	tylu	kilku	tylu	kilku
B.	tylu	kilku	tyle	kilka
N.	tylu	kilku	tylu	kilku
	tyloma	kilkoma	tyloma	kilkoma
Mc	/o/ tylu	/o/ kilku	/o/ tylu	/o/ kilku

Ćwiczenia

1. Zastosuj rzeczowniki w odpowiedniej formie. Rozpoznaj typ liczebników.

dwoje /oczy, uszy, ręce/
troje /niemowlęta, źrebięta, kurczęta/
czworo /ludzie, turyści, studenci/
pięcioro /sanie, drzwi, skrzypce/

2. Rzeczowniki: uczniowie, kurczęta, oczy, urodziny połącz z liczebnikami zbiorowymi i zastosuj je w zdaniach.

3. Użyj w zdaniach niżej wskazanego liczebnika i rzeczownika w odpowiedniej formie.

a. /2 chłopiec/ ..... bawili się w piaskownicy,
b. /3 rok/ Mój synek nie ma jeszcze ..... .
c. /800 osoba/ W naszym mieście uczy się ..... .
d. /21 wiek/ W ..... wszystko będzie możliwe.
e. /3 maj/ Pracuję w Akademii od ..... .
f. /7 dziecko/ Mamy ..... .
g. /1 meta/ Polski zawodnik był ..... na ..... .

4. Użyj liczebników porządkowych w następujących zdaniach.

a. To jest /1000/ numer naszej gazety.
b. Francuski zawodnik był /5/ w ogólnej klasyfikacji.
c. Umówiłam się z koleżanką na godzinę /19/.
d. /3/ maja są imieniny Marii.

5. Zastąp cyfry słowami. Zastosuj rzeczowniki umieszczone w nawiasach w odpowiedniej formie.

Wyjeżdżam na $\frac{1}{2}$ /rok/. Do wyjazdu pozostało jeszcze $1\frac{1}{2}$ godziny/. Mój bagaż podręczny waży tylko $\frac{3}{4}$ /kilograma/.
Za $3\frac{1}{2}$ /miesiąc/ będziemy już razem w Paryżu. $\frac{2}{5}$ /młodzież/ akademickiej tego uniwersytetu to dziewczęta.

6. Zastąp cyfry słowami. Zwróć uwagę na odmianę liczebników złożonych.

Grupa składała się ze 165 osób. Na statku było 333 pasażerów. W spotkaniu wzięło udział 297 uczestników. Przybyły autokary z 851 turystami.

7. Zastąp podane w nawiasach cyfry przez odpowiednie liczebniki zbiorowe.

W moim domu jest /4/ drzwi.

Spośród /15/ źrebiąt wychowało się tylko /5/.
W szafie wisiało /20/ spodni.
Trudno jest wychować /9/ dzieci.
W rodzinie jest ich /7/: rodzice, dziadkowie i /3/ dzieci.

8. Zastosuj we właściwych przypadkach liczebniki, przymiotniki i rzeczowniki ujęte w nawiasy.

Chciałbym żyć przed /kilkuset rok/.
Mam /kilkanaście/ bliski znajomy.
Znam /wiele życzliwy człowiek/.
Spędziłam czas z /kilka przyjaciel/.

9. Użyj podanych w nawiasach liczebników nieokreślonych /zaimków licz./ w odpowiedniej formie.

a. Ostatni raz widziałem ją przed /wiele/ latami.
b. Żołnierz nie sądził, że ma aż /tyle/ wrogów.
c. Mam księgozbiór liczący /kilka/ tysięcy tomów.
d. Językiem tym posługuje się już tylko /kilkadziesiąt/ tysięcy osób.
e. /Ile/ masz czasu?
f. /Ile/ chłopców studiuje na twoim wydziale?
g. Malarz ten jest twórcą /kilkaset/ obrazów.
h. Moje dziecko choruje już od /kilkanaście/ dni.

10. Wstaw w miejsce cyfr odpowiednie formy liczebników.

/200/ żołnierzy ruszyło do natarcia. W auli zgromadziło się /300/ osób. W konferencji wzięło udział /100/ uczestników. Odległość między naszymi domami wynosiła /600/ metrów. Zapłaciłam za żeton /900/ zł.

11. Wskaż przykład, w którym liczebnik "jeden" piszemy z przeczeniem "nie" razem. Jak piszemy "nie" z liczebnikami i zaimkami liczebnymi?

/Nie/jeden, lecz dwóch chłopców to przygotowuje.
/Nie/ jeden z nich ma na to ochotę. Pojedzie /nie/tylu uczniów, ile pierwotnie planowano. Towar jest /nie/pierwszej świeżości. Pozostanie tutaj /nie/dwoje, lecz troje.

12. W podanym tekście wskaż liczebniki wraz z wyrazami, do których się odnoszą. Określ, jakie to liczebniki.

Mieszkamy przy ulicy Dobrej 20. Zajmujemy tam pół domku. Nasze mieszkanie składa się z dwóch pokoi i kuchni. Wystarcza nam zupełnie, gdyż jest nas tylko czworo: dwoje rodziców i ja z siostrą. Najładniejsza jest jadalnia: wysoki, obszerny pokój, w którym są ładne, weneckie okna i dwoje drzwi. Zwykle w tym właśnie pokoju odrabiamy z siostrą lekcje. Z drugiego pokoju, gdzie mieści się sypialnia, widać park miejski. Bardzo przywiązaliśmy się do naszego mieszkania, gdyż mieszkamy tu już dwunasty rok.

13. Odpowiedz na pytania, wymieniając kolejne godziny podane w ramkach.

1. O której wstajesz?
2. O której jesz śniadanie?
3. O której wychodzisz na uniwersytet?
4. O której wracasz do domu?
5. O której jesz obiad?
6. O której jesz kolację?
7. O której kładziesz się spać?

5, 7, 9, 2, 4, 12
2, 4, 6, 8, 10, 12
1, 3, 5, 7, 9, 11

14. Uzupełnij dialogi, zastępując wyróżnione zwroty cyframi z ramki.

a. Dokąd jedziesz?
b. Do Zakopanego
a. Ja do Krakowa.
b. Jedziemy tym samym pociągiem o godzinie szóstej

10^{00}, 4^{00}, 7^{30}, 9^{15}, 13^{45}, 15^{55}, 20^{07}

a. A o której godzinie będziemy w Krakowie?
b. O szesnastej piętnaście.

12^{45}, 8^{00}, 11^{32}, 13^{10}, 17^{05}, 19^{18}, 1^{50}

15. Odczytaj podane numery telefonów.

26 - 60 - 81 albo 266 - 081
13 - 170, 643 - 40 - 10 albo 64 - 34 - 010 albo 6434 - 010

16. Proszę zmienić zdania według wzorów:
Dziś jest 21 marca. Dwudziestego pierwszego marca jest pierwszy dzień wiosny.

1. Dziś jest piąty kwietnia. ..... są imieniny Ireny.
2. Dziś jest szósty czerwca. ..... są urodziny Moniki.
3. Dziś jest dwudziesty siódmy lipca. ..... mam egzamin.
4. Dziś jest trzydziesty sierpnia. ..... wyjeżdżam z Polski.
5. Dziś jest pierwszy października. ..... zaczyna się rok akademicki.
6. Dziś jest szesnasty grudnia. ..... przyjeżdża do nas Wojtek.
7. Dziś jest trzynasty luty. ..... jest ślub Zofii.

17. Uzupełnij dialog tworząc właściwe formy podanych w ramkach wyrażeń.

A. Kiedy są imieniny .....?
B. ..... za parę dni.
A. Musimy złożyć życzenia ... .

Ewa - 24 XII, Danuta - 16 II,
Maria - 5 VII, Jacek - 17 VII,
Jan - 24 VI, Zofia - 15 V,
Andrzej - 30 XI

18. Przekształć zdania według wzoru:
Ten koń ma sześć lat. To sześcioletni koń.

1. To drzewo ma cztery lata.
2. To dziecko ma pięć lat.
3. Ten uczeń ma osiem lat.
4. Ta uczennica ma siedem lat.

Chłopiec ma dwa lata. To dwuletni chłopiec.

1. Dziewczynka ma dwa lata.
2. Wino ma sto lat.
3. Dziewczyna ma dwadzieścia lat.

Ten pies ma trzy lata. To trzyletni pies.

1. To dziecko ma trzy lata.
2. To drzewo ma trzy lata.
3. Ten koń ma trzy lata.

19. Ułóż zdania z podanych niżej wyrazów, tworząc połączenia liczebników z rzeczownikami:

a/ w czasie przeszłym z czasownikiem być:
1. krowa /3; 10/
2. syn /7; 4/
3. traktor /2; 5/
4. koleżanka /9; 3/

b/ w czasie teraźniejszym z czasownikiem studiować:
1. student /3; 12/
2. studentka /15; 4/
3. kolega /2; 6/
4. córka /5; 3/

c/ w czasie przyszłym z czasownikiem pojechać:
1. brat /5; 2/
2. koń /3; 12/
3. samochód /4; 9/
4. profesor /6; 2/

20. Odpowiedz na pytania:
1. Kiedy jest najdłuższy dzień w roku?
2. Kiedy jest najkrótszy dzień w roku?
3. Kiedy dzień i noc są sobie równe?
4. Kiedy jest w Polsce święto narodowe?

21. Uzupełnij brakujące wyrazy w następujących zdaniach:

a. Dwa plus dwa jest ..... .
Dziesięć minus dwa jest ..... .
Dwa dodać trzy jest ..... .
Pięć razy pięć jest ..... .

b. Cztery ..... dwa ..... sześć.
Osiem .... jest dziesięć.
..... dodać dwa ..... dziewięć.
Sześć plus .... osiem.
Trzy ..... dwa ..... jeden.
Dwa .... pięć.
Siedem minus .... cztery.

Trzy ..... sześć ..... dziewięć.

22. Odczytaj /lub zapisz / poniższe działania:

2 + 2 =	5 • 6 = 30
3 - 1 = 2	6 • 7 = 42
10 - 1 = 9	80 : 8 = 10
7 - 3 = 4	100 : 5 = 20
5 + 5 = 10	13 • 4 = 52

23. Odczytaj /lub zapisz/ poniższe działania:

2 + 10 = 12	9 • 9 = 81
16 - 14 = 2	7 • 8 = 56
8 + 7 = 15	64 : 4 = 16
17 - 2 = 15	72 : 9 = 8

24. Wpisz jedną z form umieszczonych w nawiasie:

a/ 1. /dwaj ludzie, dwóch ludzi/
Jacyś ..... szybko przeszli ulicę i wsiedli do tramwaju.

2. /trzej mężczyźni, trzech mężczyzn/
Wszyscy wyszli, zostało tylko ..... przy stoliku.

3. /czterej robotnicy, czterech robotników/
Przed sklepem ..... wynosiło paczki z ciężarówki.

4. /trzej chłopcy, trzech chłopców/
Siedzący obok nas ..... głośno rozmawiali o meczu.

5. /dwaj studenci, dwudziestu dwóch studentów/
..... czekających na profesora chciało zdawać egzamin.

b/ 1. /pięć, pięciu/
Na ławce w poczekalni u lekarza siedziało ..... starszych kobiet.

2. /dwanaście, dwunastu/
W drugiej klasie jest tylko ..... uczniów.

3. /dwadzieścia jeden, dwudziestu jeden/
W naszej wsi ..... rolników zakończyło już prace w polu.

4. /dwadzieścia pięć, dwudziestu pięciu/
Dzisiaj rano jakichś ..... młodych chłopców poszło na wycieczkę w góry.

25. Uzupełnij przysłowia liczebnikami:

Brakuje mu ..... klepki.
Wyczuć coś ..... zmysłem
Być w ..... niebie.
Oblewać się ..... potem.
Z ..... złego lepsze mniejsze.
Do ..... razy sztuka.
..... razy daje, kto prędko daje.
Gdzie się ..... bije, tam ..... korzysta.

26. Przepisać wyrażając liczby za pomocą liczebników i stawiając rzeczowniki wzięte w nawias w odpowiednim przypadku.

1. W ogródku bawiło się 2 /dziecko/.
2. Do klasy I przyjęto 21 /dziecko/.
3. Działo się to w /rok/ 1794.
4. Ukazało się 2 /elegancki pan/.
5. Otynkowano 1843 /dom/.
6. Wyprodukowano około 25000 /maszynka/.

27. W podanych zdaniach wstawić na miejsce cyfr odpowiednie formy liczebnika dwa.

/2/ chłopcy kąpali się w rzece. Obok domu rosły /2/ brzozy. Wczoraj odwiedziło mnie /2/ kolegów. W piórniku leżały /2/ ołówki i /2/ pióra. /2/ żołnierze szli drogą. Otrzymałem upominki od /2/ przyjaciół i /2/ koleżanek. Z zainteresowaniem przyglądałem się /2/ obrazom. Wręczono dyplomy /2/ przodownicom pracy. Na szlaku spotkałem /2/ turystów i /2/ turystki. Kupiłem /2/ krzesła i /2/ fotele. Byłem na wycieczce z /2/ kolegami i /2/ koleżankami. Makuszyński napisał powieść dla młodzieży "O /2/ takich, co ukradli księżyc". Znajomy opowiedział mi o /2/ ciekawych wydarzeniach.

28. Ułożyć zdania z wyrażeniami "dwaj chłopcy, dwóch chłopców".

29. Odmienić: pięciu uczniów, pięć kotów, pięć książek, pięć drzew.

30. Proszę uzupełnić /nie powtarzając rzeczowników/:

dwoje ....., troje ....., czworo .....,
pierwszy ....., drugiego ....., trzeci .....,
dwaj ....., dwóch ....., trzech .....,
trzy ....., pół ....., półtora .....,
półtorej ....., 1/2 ....., jeden .....,
dwa ....., osiem i pół ..... .

31. Proszę napisać liczebniki słowami.

1 mężczyzna - 2 .....
4 .....
1 generał - 3 .....
8 .....
1 dziecko - 4 .....
6 .....
1 kompania - 2 .....
5 .....
1 batalion - 3 .....
6 .....
1 żołnierz - 100 .....
1 drzewo - 100 .....

31. Proszę wpisać liczebnik z rzeczownikiem w odpowiedniej formie.

a/ 2 panowie i 3 panie
b/ 5 stoły i 5 krzesła
c/ 2 żołnierz i 2 oficer
Na obrazku są ..... .
Szukam ..... .
Przyglądam się ..... .
Widzę ..... .
Interesuję się ..... .
Piszę o ..... .

33. Proszę napisać zdania w czasie przeszłym.

1. Na stole /stać 1 koszyk, 2 talerz, 5 szklanka, 6 kieliszek/
..... .

2. W pokoju /być 5 oficer, 6 kobieta, 2 dziecko, 3 chłopiec/
..... .
3. Prosimy /4 kawa, 2 herbata, 3 woda, 2 wino, 6 piwo, 3 wódka/
..... .
4. Na ulicy /stać 6 autobus, 8 samochód, 5 taksówka, 7 motocykl/
..... .
5. Zamówiłem /3 zupa, 5 kotlet, 6 sałatka, 8 ciastko/
..... .
6. Na moim stole /leżeć 3 książka, 2 zeszyt, 4 słownik, 5 pióro/
..... .
7. On ma /3 dziecko, 3 pies, 2 kot, 1 koń, 4 ptaszek, 8 ryba/
..... .
8. Ona kupiła /1 chleb, 5 bułka, 2 masło, 3 kefir, 4 serek, 6 pączek/ ..... .
9. Przyjaciel wypił /2 wódka, 1 koniak, 3 wino, 4 piwo/
..... .
10. Kolega nie ma /2 zegarek, 7 koszula, 10 krawat, 3 garnitur/
..... .

34. Odczytaj liczebniki:

Wielka Rewolucja Francuska była w 1789r.
Moja ciotka urodziła się 25. V. 1937r.
Ja mam 2 dzieci, a mój brat 8.
Od 12 lat jestem żonaty.
W sali kinowej zmieściło się 500 widzów.

35. Do podanych liczebników głównych dopisz odpowiednie liczebniki zbiorowe i porządkowe:

dwa ....., cztery ....., pięć ....., osiem .....,
dwanaście ....., piętnaście ....., trzy .....,
dziewiętnaście ....., siedemdziesiąt ..... .

36. Zapisz słowami liczebniki główne odpowiadające liczbom:

693564, 952651, 397958.

37. Przeczytaj zdania:

Na obóz wędrowny pojechali z nami 2 nauczyciele.
3 koledzy opowiedzieli mi o ciekawej wycieczce.

Z A I M K I

Używa się ich jako wyrazów zastępczych - w celu skrócenia wypowiedzi oraz w wypadkach niemożności oznaczenia osoby, cechy, liczby. Zamiast "Beata" powiemy "ona" - oczywiście, jeżeli dla rozmówcy będzie jasne, kto to jest "ona". Ze względu na to, jaką część mowy zaimek zastępuje, dzielimy zaimki na:

- rzeczowne : ja, ty, on, -a, -o, wy, oni, one, kto, co, ktoś, coś, nikt, nic, się, ktokolwiek, cokolwiek;
- przymiotne : mój, który, jakiś, ten, tamten, taki, jaki, każdy, inny, twój, swój, nasz, wasz, czyjś, niczyj, jego, ich;
- liczebne : ile, tyle, wiele, kilka, kilku, kilkaset;
- przysłowne : tam, gdzie, tu /tutaj/, tędy, kiedy, wtedy, dlatego, tak, jak, owak, skąd, stąd, dokąd, dotąd, gdziekolwiek, nigdzie, wszędzie, póki /.....życia, póty nadziei/, póty, nigdy, zawsze.

Z wyjątkiem przysłownych, wszystkie zaimki odmieniają się. Jedne przybierają formy rodzajów /mój, moja, moje, moi/, inne - - nie. Jedne odmieniają się wg deklinacji własnej, inne wg przymiotnikowej. Osobliwością są formy dłuższe i krótsze. W budowie zdania odgrywają tę samą rolę, co zastępowane przez nie części mowy.

Zaimek zwrotny "się" odnosi się do wszystkich zaimków osobowych w obu liczbach.

UWAGA! "nie" z zaimkami piszemy osobno:
nie ja, nie ty, nie mój.
Ale: niejaki, niektóry, nieco/-ś/.

I. ZAIMKI PRZYMIOTNE

ten, ta, to, ci, te, tamten, tamta, tamto, tamci, tamte, taki, taka, takie, tacy /tzw. wskazujące/.

UWAGA! W bierniku: Tę /kocham tę żółtą kobietę/, tamtą, taki /plecak/, takiego /psa/.

jaki?, który? /tzw. pytające/;
UWAGA! "jaki" odmienia się jak "taki".
mój, twój, jego, swój;
/"czyj" - zaimek pytajno-dzierżawczy/.

r.	męski i nijaki	żeński
M.	twój; twoje /twe/	twoja /twa/
D.	twojego /twego/	twojej /twej/
C.	twojemu /twemu/	twojej /twej/
B.	twojego /twego/; twój twoje /twe/	twoją /twą/
N.	twoim /twym/	twoją /twą/
Mc	twoim /twym/	twojej /twej/
	męskoosobowy	niemęskoosobowy
M.	twoi	twoje /twe/
D.	twoich /twych/	twoich /twych/
C.	twoim /twym/	twoim /twym/
B.	twoich /twych/	twoje /twe/
N.	twoimi /twymi/	twoimi /twymi/
Mc	/o/ twoich /twych/	/o/ twoich /twych/

formy ściągnięte - książkowe

UWAGA! Częstsze są formy pełne;

II. KŁOPOTLIWE FORMY ZAIMKÓW

a/ Form, zaczynających się od "n", używamy po przyimku oraz w narzędniku /w tym przypadku forma z "n" jest jedyna/.
Dodtałem od niego książkę.
Idź do niej.
Zbliż się ku niemu.
Zajmij się nim przez chwilę.

b/ Nigdy na początku zdania nie występują formy krótkie: go, mu, mi.

c/ Formy dłuższe: jego, jemu występują na początku zdania, a w innych pozycjach - gdy pada na nie akcent logiczny:
Jego teraz nie ma w Warszawie.
Nagroda należała się jemu, nie tobie.
Mnie tego zarzucić nie możesz /por.: Co mi masz do zarzucenia?/.
Tobie wszystko przeszkadza /por.: Wszystko ci przeszkadza/.
Jemu trzeba pomóc /Trzeba mu pomóc/.

d/ Jeśli do zaimka stawiamy pytanie: czyj? - zawsze stosujemy formy dłuższe. Są to tzw. zaimki dzierżawcze i tu nie ma wyboru:
Przyglądam się jej /jego/ matce /czyjej?/.
Pójdę do jego /jej/ ojca /czyjego?/.
Nie wtrącaj się, to jest jego / jej/ dziecko, nie twoje.

UWAGA! Długie formy, gdy wypowiedzenie zawiera kontrast:
Nie jego, ale ciebie kocham, ty głuptasku.

on, ona, ono /tzw. rodzajowe/

	on	ono	ona
M.	on	ono	ona
D.	jego, niego, go		jej, niej
C.	jemu, niemu, mu		jej, niej
B.	jego, niego, go		je, nie
N.	nim		nią
Mc	/o/ nim		/o/ niej
	męskoosobowy		niemęskoosobowy
M.	oni		one
D.	ich, nich		ich, nich
C.	im, nim /ku.../		im, nim
B.	ich, nich		je, nie[x]
N.	nimi		nimi
Mc	/o/ nich		/o/ nich

x - Czy troszczysz się o nie?

III. RODZAJE ZAIMKÓW

Ze względu na to, którą z części mowy zaimki w zdaniu zastępują, możemy je podzielić na: rzeczowne, przymiotne, liczebne i przysłowne.

Rodzaje zaimków	Zaimki rzeczowne	Zaimki przymiotne	Zaimki przysłowne	Zaimki liczebne
Zaimki pytające	kto? co? któż? cóż?	jaki? jakiż? który? czyj?	jak? gdzie? skąd? dokąd? kiedy? którędy? czemu? dlaczego?	ile? ilu? ilokrotny?
Zaimki przeczące	nikt, nic	niczyj, nijaki	nijako, nigdzie, znikąd, nigdy	żaden /tzn. ani jeden/
Zaimki wskazujące	-	ten, tamten ów, ten sam, taki sam, inny	tak, tu, tutaj, tam, skąd, wtedy, dlatego, inaczej	wszystek, każdy
Zaimki zwrotne	sobie, siebie, się, sobą	-	-	-
Zaimki osobowe	ja, ty, on ona, ono, my, wy, oni, one	-	-	-
Zaimki dzierżawcze	-	mój, twój, nasz, wasz, swój, czyjś	-	-
Zaimki względne	kto, co	który, czyj, jaki	jak, gdzie, skąd, jako tako, gdzieniegdzie	kilka, kilkanaście, kilkadziesiąt, ileś

UWAGA! Zaimki przysłowne są nieodmienne.

Ćwiczenia

1. Użyj odpowiednich form:
Zostań z /ona, on/ na noc.
Zakochałem / -am/ się w /ona, on/.
Przestań się /ona/ zachwycać.
Zajmij /on, ona/ przez chwilę rozmową.
Podejdź do /ona, on/ śmiało.
Co /on, ona/ się tak przyglądasz?
Podaj /on, ona/ tę książkę.
/on/ kochasz czy mnie?
/on, ona/ chcesz to podarować?
Znam /on, ona/ od dawna.
Lubię /on, ona/ za /on, ona/ szczerość.

2. Uzupełnij tekst zaimkami wybranymi spośród następujących:
swój, go, jego, niego, swego, je, ich:

Łukasz miał ..... kajak i dlatego nazywaliśmy ..... "kapitanem". Ten kajak przeciekał i gdy się do ..... dostała woda, pan kapitan opuszczał pokład ..... statku nawet na środku stawu. Brnąc po pas w wodzie, wlókł ..... do brzegu. Był obojętny na drwiny, którymi darzyły ..... "szczury lądowe". Szedł do kierowców, prosił ..... o szmaty od smarów i wpychał ..... w szpary kajaku. Potem wciągał ..... do wody, ostrożnie do ..... właził i odpychając się kijem od dna, kierował ..... dziób na środek stawu. A szczury lądowe obserwowały ..... z brzegu.

3. Wstaw odpowiednie zaimki spośród następujących:
ich, nich, je, go, nim, niego, nimi.

Spotkałem Andrzeja i Jacka. Dawno ..... nie widziałem, a miałem do ..... interes. Anka i Maryla znów poszły do kina. Co ..... do tego skłoniło? Film szedł słaby, nikt ..... nie chwalił, nikt już na ..... nie chodził, nie grał w ..... żaden sławny aktor. Andrzej mi to wyjaśnił: w bufecie kina sprzedają sezamki, a Maryla za ..... przepada.

4. W wykropkowane miejsca wpisz: ich, je.

Po moście szli żołnierza. Widziałem ..... dokładnie. Ciągnęli karabiny maszynowe. Policzyłem ..... z łatwością. Jeźdźcy prowadzili konie, trzymając ..... krótko przy pysku. W patrolu sanitarnym szły dwie sanitariuszki, ale zaraz straciłem ..... z oczu. Na końcu wlokły się kuchnie polowe, ciągnął ..... stary ciągnik artyleryjski.

5. Uzupełnij właściwymi formami:

/On/ jest już wszystko jedno. I tak powtórzy semestr.
Czy odpowiedziałeś /on/ na wszystkie pytania?
Czy jedziesz z /oni/ do Rzeszowa?
Nie ma /one/ w domu.
Pisałem o /ona/ do matki.
Czy mogę /ty/ wierzyć?
Przedstaw /ja/ temu panu.
Nie wiem, jak /ty/, ale /ja/ zależy na tej ocenie.
Wyślę do /ty/ gońca z dokumentami.
Właśnie /on/ najbardziej mi żal.
Jestem do /on/ źle usposobiony.
Daleko /ty/ do /on/.
Lubisz /on/ ?
Co /on/ się tak przyglądasz?
Podejdź ku /on/ bliżej.
/On/ wszystko się zawsze podoba.
Nie mogę sobie /on/ wyobrazić w roli ojca.
Jestem o /on/ spokojna /zazdrosna/.
/On/ stać na wszystko.
Spędzę z /on/ cały wieczór.
Ola się chyba w /on/ zakochała.
Według /on/ należy iść w prawo.
Zosia zachorowała, muszę załatwić sprawę zamiast /ona/.

6. Wyrazy w nawiasie postaw w odpowiednim przypadku:

1. Brakowało /ja/ czasu.
2. Nuczyciel zabierze /ja/ tę ściągę.
3. Paweł zmieni /ty/ książkę w bibliotece.
4. Policjant pokaże /on/ drogę.
5. Robert da /on/ bilet do kina.
6. Profesor załatwi /my/ stypendium.
7. Kuzyn znajdzie /wy/ jakąś pracę.
8. Ojciec zapewni /one/ utrzymanie.
9. Pan Walczak zorganizuje /oni/ konferencję.

7. Wyrazy w nawiasie postaw w bierniku lub celowniku:

1. Komu szef o tym powiedział, /oni czy wy/?
2. Komu Janusz dał ten bilet, /ty czy ona/?
3. Komu dyrektor kazał przyjść, /ja czy on/?
4. Komu Stefan pozwolił wziąć samochód, /one czy my/?
5. Kogo ojciec wysyłał po gazetę, /ty czy on/?
6. Kogo Józek zaprosił do siebie, /oni czy one/?
7. Kogo prosił o pomoc, /oni czy my/?

8. Ułożyć po trzy zdania, w których zaimki "mój", "taki" użyte zostaną w mianowniku liczby mnogiej w formie męskoosobowej i niemęskoosobowej.

9. Ułożyć 6 zdań, w których wystąpią kolejno wszystkie formy przypadkowe zaimka osobowego "ja".

10. Odmienić przez przypadki i liczby następujące połączenia wyrazowe:

ten złamany ołówek
ten rasowy koń
ten stary emeryt
ta miła osoba
ta orna ziemia
to biedne dziecko

11. Ułożyć zdania, w których wystąpią kolejno wszystkie formy przypadkowe l.p. zaimka "on" we wszystkich trzech rodzajach.

12. Zmień liczbę mnogą na liczbę pojedynczą:

1. Patrzymy na tamtych ludzi.
2. Poznamy tych panów.
3. Spotykamy często tych młodych chłopaków.
4. Witamy serdecznie naszych znajomych.
5. Widzimy na ulicy naszych przyjaciół.
6. Lubimy twoich kolegów.
7. Pójdziemy po tych mężczyzn.
8. Poprosimy tutaj pracowników naszego zakładu.
9. Mamy w fabryce dobrych fachowców.

13. Zastąp zaimki jakimkolwiek rzeczowikiem w odpowiednim rodzaju i przypadku:

1. Zobaczyliśmy go w tłumie na placu.
2. Zostawiliśmy je same bez opieki.
3. Poznaliśmy ją w czasie wakacji.
4. Lubiliśmy ich wszyscy bardzo.
5. Poszliśmy po nie do kuchni.
6. Widzieliśmy je w tamtym pokoju.
7. Położyliśmy je na szafie.
8. Patrzyliśmy na nich z zainteresowaniem.
9. Czekaliśmy na niego dość długo.
10. Patrzyliśmy na nie z przyjemnością.
11. Wyszliśmy po nią na stację.
12. Rozumiemy ich doskonale.

14. Proszę zastąpić w podanych zdaniach zaimki jakimkolwiek rzeczownikami w odpowiednim rodzaju i przypadku:

1. Zobaczyliśmy go w tłumie na placu.
2. Zostawiliśmy je same w domu bez opieki.
3. Poznaliśmy ją w czasie ostatnich wakacji.
4. Lubiliśmy ich wszyscy bardzo.
5. Poszliśmy po nie do kuchni.
6. Widzieliśmy je w tamtym pokoju.
7. Położyliśmy je na szafie.
8. Patrzyliśmy na nich z zainteresowaniem.
9. Czekaliśmy na niego długo.
10. Patrzyliśmy na nie z przyjemnością.
11. Wyszliśmy po nią na stację.
12. Rozumieliśmy ich doskonale.

N I E O D M I E N N E C Z Ę Ś C I M O W Y

I. PRZYSŁÓWEK

W przeciwieństwie do przymiotników, które oznaczają cechy przedmiotów, przysłówki oznaczają najczęściej cechy czynności. Odpowiadają na pytania: jak?, gdzie?, kiedy?.

Przysłówek określa, że coś się dzieje:

jak?	gdzie?	kiedy?
cicho	daleko	wczoraj
poważnie	blisko	dziś
wolno	wysoko	dawno
jednostajnie		

Jedne przysłówki stopniują się regularnie:

wolno	daleko
wolniej	dalej
najwolniej	najdalej ,

inne przysłówki stopniują się nieregularnie:

dobrze	źle
lepiej	gorzej
najlepiej	najgorzej,

jeszcze inne stopniują się opisowo:

płasko
bardziej płasko
najbardziej płasko.

Wiele przysłówków powstało z przymiotników:

wesoły - wesoło
wolny - wolno
dobry - dobrze
gruby - grubo

Przeczenie "nie" z tymi przysłówkami pisze się razem:

niewesoło
niedobrze
nieźle

Przed innymi przysłówkami i przed przysłówkami w stopniu wyższym i najwyższym przeczenie "nie" pisze się osobno:

nie zawsze
nie lepiej
nie najwyżej
nie tylko

W porównaniach po stopniu wyższym przysłówków i przymiotników używa się spójnika "niż", przy zaprzeczeniu używa się "niż" lub "jak" i "od":

żywy jak iskra
żywszy niż iskra
ciepło jak w lecie
nie większy niż zając
albo:
nie większy od zający /przestarzałe/

II. PRZYIMEK

Przyimek jest wyrazem nieodmiennym i niesamodzielnym, bo może być częścią zdania tylko wspólnie z rzeczownikiem bądź występującym w tej funkcji przymiotnikiem, zaimkiem lub liczebnikiem.

Wyróżniamy:

a/ przyimki pojedyncze /na, pod, od, do, bez, nad, przy, o, w, z, za, przed, po, przez/;

b/ przyimki złożone i pochodne /ponad, poprzez, pomiędzy, zza, wśród, obok, spod, podczas, zamiast, dookoła, wskutek, według, naprzeciwko, dzięki, itd./;

c/ wyrażenia przyimkowe pełniące rolę przysłówków /po cichu, z dawna, z daleka/.

Niektóre wyrazy występują w funkcji przyimków, a pełnią niekiedy rolę przysłówków, np: wokół, blisko, daleko, itd.

Przyimki rządzą przypadkami rzeczowników, z którymi się łączą:

Przykład: nad wodą - N.
dla gości - D.
o lucziach - Mc.

Przyimki: w, z, pod, bez, nad - przybierają czasem zakończenie " -e", dla łatwiejszej wymowy, np: we Wrocławiu,
ze zgryzoty,
przede wszystkim.

III. SPÓJNIK

Spójnik, to nieodmienna część mowy, określająca związki między wyrazami lub zdaniami.

Spójniki współrzędne to: i, oraz, ale, lecz, zaś, albo, lub, czy, więc, toteż, zatem i inne.

Spójniki podrzędne to: o, że, żeby, gdy, jeśli, bo, aby itd.

IV. PARTYKUŁA

Partykuły są to nieodmienne i niesamodzielne wyrazy, których funkcja polega na wzmocnieniu lub zmodyfikowaniu znaczenia wypowiedzi.

Funkcję wzmacniającą mają partykuły: -no, -że;

Przykład:

Chodź no tutaj!
Idźże prędzej!

Funkcję modyfikującą mają partykuły: czy, -by, niech, obyś, nie.

Przykład:

Czy ona jest w domu?
Poszedłbym do kina.
Obyś miał rację.
Przyjdę nie dzisiaj, lecz jutro.
Niech on to zrobi.

V. WYKRZYKNIK

Wykrzykniki są to wyrazy nieodmianne, wyrażające stan uczuciowy mówiącego lub też służące wezwaniu kogoś.

Należą do nich: ach!, och!, hej!, hop!, halo!.

Przykład:

Ach! Jak tu pięknie.

Och! Jak mi smutno.
Halo! Kto tam?

Ćwiczenia

1. Połącz za pomocą przyimków podane wyrazy, zmieniając odpowiednio ich formy.

budujemy dom	-	prefabrykaty
torebka	-	folia
ubrałam się	-	nowa sukienka
sery są	-	stoisko z nabiałem
zapisz się	-	lista zgłoszeń

2. Połącz spójnikami:

rysuję ..... maluję
śpiewał ..... grał
lubię grać ..... nie mam instrumentu
zaziębił się ..... przemoczył nogi

3. Wstaw spójniki:"że" - w wypadku podawania realnego faktu,
"czy"- w wypadku pytania, wątpliwości,
"żebym, żebyś, żeby, żebyśmy, żebyście" - w wypadku czynności pożądanej lub wątpliwości.

1. Czego szukasz?
Patrzę ..... nie zostawiłem tu gazety.
Zapytaj portiera, ... nie znalazł.
Nie jestem pewien, ... zostawiłem ją tutaj, ... w tamtej sali.
2. Co dyrektor powiedział?
Powiedział mi, ... przyszedł do niego na rozmowę, tobie nic nie mówił?
Nie, nie sądzę, ... on chciał ze mną rozmawiać.
3. Powiedzieliśmy panu przecież, ... nie możemy tej sprawy załatwić.
Zdawało mi się, ... to nie będzie takie trudne do załatwienia.

4. Podobno zaproponowano ci intratną posadę?
   Właśnie zastanawiam się, ... ją przyjąć.
   Poradź się profesora, ... będzie dla ciebie odpowiednia.
   Chyba spróbuję, ... dam sobie radę.
5. Stefan myślał o tym, ... zmienić pracę.
   Radziłem mu, ... to zrobił.
   Trzeba, ... go ktoś do tego namówił.
6. Myśleliśmy, ... przetłumaczenie tego tekstu będzie łatwiejsze.
   Mówiłem wam, ... tu pełno nieznanych słów.
   Nie wiedzieliśmy, ... to tekst z XVIII wieku.
7. On nas namawia, ... poszli do Zbyszka.
   Tak, chodzi o to, ... pomogli mu przygotować się do egzaminu.
   Nie sądzę, ... on sobie poradził, ma za mało czasu.
8. Zastanawiam się, ... jechać po południu.

   Zobacz, ... nie ma pośpiesznego.
   Wątpię, ... tam jeździ pośpieszny.
9. Nie widziałeś gdzieś naszego profesora?
   Widziałem, ... wszedł do sali wykładowej.
   Nie wiedziałem, ... ma dzisiaj wykład.

S K Ł A D N I A

Składnia zajmuje się badaniem i opisem sposobów łączenia pojedynczych wyrazów w poprawne związki oraz budową wypowiedzeń, jednostek porozumienia społecznego.

Ponieważ najpełniejszą formą wypowiedzi jest zdanie, zwykle dzieli się składnię na trzy działy: naukę o związkach wyrazów, o zdaniach pojedynczych i zdaniach złożonych.

Zdanie składa się najczęściej z kilku wyrazów powiązanych ze sobą treściowo i gramatycznie.

Nie tworzą zdania dowolnie dobrane wyrazy, ponieważ zespół wyrazów tworzących zdanie musi mieć wartość komunikatywną.

Zespół wyrazów: książka, czytać, ciekawa, Jurek, nie tworzy jeszcze zdania. Dopiero ułożone w odpowiedniej kolejności z właściwymi końcówkami fleksyjnymi wyrazy te stają się zdaniem.

Zdanie i równoważnik zdania.

Zdaniem nazywamy wypowiedzenie, które zawiera osobową formę czasownika, pełniącego funkcję orzeczenia.

Wypowiedzenie, w którym nie ma osobowej formy czasownika, nazywamy równoważnikiem zdania, np:

Za chwilę odleci samolot. /zdanie/
Za chwilę odlot samolotu. /równoważnik zdania/

Słuchajcie uważnie. /zdanie/
Słuchać uważnie. / równoważnik zdania/

Kto tam puka? /zdanie/
Kto tam? /równoważnik zdania/

Równoważnikami zdań posługujemy się w mowie potocznej, gdyż język potoczny dąży do skrótu i komunikatywności.

Często równoważniki zdań występują w dialogach i są zrozumiałe tylko w kontekście całej wypowiedzi:

- Idę do kina.
- Do którego?
- Do Sawy.

- Na co?
- Na "Milczenie owiec".
- Z kim?
- Z Ewą.

Równoważnikami zdania są również wypowiedzenia, w których orzeczenia są wyrażone przez imiesłowy współczesne lub uprzednie.

"Sędzia z boku rzuciwszy wzrok na Tadeusza
I poprawiwszy nieco wylotów kontusza
Nalał węgrzyna i rzekł /.../ " /A. Mickiewicz/

Rodzaje zdań ze względu na cel wypowiedzi.

Wypowiadając zdania, kierujemy się określonym celem. Albo zawiadamiamy kogoś o czymś, albo pytamy o coś, lub żądamy, aby coś zostało zrobione.
Ze względu na cel wypowiedzi rozróżniamy zdania:

oznajmujące
pytające
rozkazujące
wykrzyknikowe

W zdaniach i równoważnikach zdań oznajmujących wypowiadamy się o tym, co się dzieje, działo, będzie dziać lub oznajmiamy swoje zdanie o kimś lub o czymś.
Orzeczenie w zdaniu oznajmującym może występować w różnych czasach trybu orzekającego lub w trybie przypuszczającym:

Wczoraj przyjechaliśmy do Krakowa.
Jutro pójdziemy do teatru.
Gdybyśmy wczoraj kupili bilety, mielibyśmy lepsze miejsca.

Zdania i równoważniki zdań oznajmujących mogą mieć formę twierdzącą lub przeczącą:

Wszyscy pojechali na wycieczkę.
Nikt nie pojechał na wycieczkę.

Za pomocą zdań i równoważników zdań pytających zwracamy się z pytaniem do kogoś i oczekujemy odpowiedzi:

Kiedy wyjeżdżasz do domu?
Co kupiłeś w sklepie?

Stylistyczną odmianą wypowiedzi pytających są pytania retoryczne, stosowane w poezji i w podniosłych wystąpieniach:

"Cóż po ludziach, czym śpiewak dla ludzi."

W zdaniach i równoważnikach zdań rozkazujących wypowiadamy rozkazy i prośby:

Bądźcie cicho!
Idź do domu!
Pożycz mi te zeszyty!
Proszę, kup kwiaty!

Wtedy, gdy zdania oznajmujące, pytające, rozkazujące są wypowiedziane z silnym zabarwieniem uczuciowym nazywamy je zdaniami wykrzyknikowymi.

Idź do diabła!
Co ty robisz!
Mam tego dosyć!
O, bardzo się cieszę, że przyszliście!
Ach, jaki to straszny widok!

Zdania pojedyncze i złożone.

Ze względu na liczbę orzeczeń wyrażoną osobowymi formami czasownika, dzielimy zdania na pojedyncze i złożone.

Zdanie pojedyncze zawiera jedno orzeczenie, zdanie złożone dwa lub więcej orzeczeń w formie osobowej.
Zdania złożone, które mają więcej niż dwa orzeczenia nazywamy wielokrotnie złożonymi:

Czytam książki. /zdanie pojedyncze/
Czytam książki i robię notatki. /zdanie złożone/
Czytam książki, robię notatki, opracowuję referat, poprawiam błędy i przepisuję zebrane materiały na maszynie.
/zdanie wielokrotnie złożone/

Zdania pojedyncze dzielimy na zdania rozwinięte i nierozwinięte.
Zdania nierozwinięte, czyli proste składają się tylko z podmiotu i orzeczenia:

Ewa pisze.

Zdania pojedyncze rozwinięte oprócz podmiotu i orzeczenia mają inne określenia, t.j. przydawki, dopełnienia, okoliczniki.

Moja koleżanka Ewa pisze list do naszych wspólnych znajomych.
/zdanie pojedyncze rozwinięte/

Każde zdanie proste można przekształcić w zdanie rozwinięte.

I. BUDOWA ZDANIA POJEDYNCZEGO

Zdania pojedyncze składają się z podmiotu i orzeczenia, zarówno podmiot, jak i orzeczenie mogą być rozwijane za pomocą określeń.

Podmiot jest niezależną od innych składników częścią zdania, wyrażany jest najczęściej za pomocą rzeczownika lub zaimka rzeczownikowego w mianowniku. Rolę podmiotu mogą pełnić również inne części mowy, jak: przymiotniki, liczebniki, imiesłowy przymiotnikowe, zaimki pytające i nieokreślone, użyte w znaczenu rzeczownika.

Pływać jest przyjemnie.
Przyszedł do mnie znajomy.
Wybiła dziesiąta.
Pięć jest liczbą.
Ktoś puka.
Coś spadło na podłogę,
Mądry głupiemu ustępuje.
Palący mają swoje przedziały.
A jest samogłoską.

Podmiot występujący w mianowniku nazywamy podmiotem gramatycznym. Czasami w funkcji podmiotu występuje rzeczownik w dopełniaczu. Taki podmiot nazywamy logicznym. Występuje on przy czasownikach, które mówią o braku lub nadmiarze i ubywaniu czegoś lub określają ilość:

Brakuje wody.
Zwycięzców było wielu.
Dwóch panów przyszło,
W tym roku nie było owoców.
Ubywa mu sił.

Tysiąc osób przyjechało.
Wiosną przybywa dnia.
Dużo czasu straciła.
Kupiłeś mało pieczywa.

Również w zdaniach przeczących występuje podmiot logiczny w dopełniaczu :

Janka nie było w domu.
W pokoju nie ma dziecka.

W pytaniach, poleceniach i rozkazach, jeżeli orzeczeniem jest czasownik w drugiej osobie l. poj., podmiot logiczny występuje w wołaczu:

Otwórz Janku drzwi!
Idź chłopcze prosto!
Dokąd jedziesz Marku!

W zdaniu; Drzewa, krzewy i trawy zazieleniły się na wiosnę, występuje podmiot szeregowy.

Często opuszczamy w zdaniu podmiot, jeżeli możemy się go domyślić na podstawie formy orzeczenia, np:

Jutro załatwimy sprawy. /my/
Kupicie nowy podręcznik. /wy/

Zdania bezpodmiotowe występują najczęściej w opisach zjawisk przyrody, stanów psychicznych i fizjologicznych człowieka lub tworzą je imiesłowy z przyrostkiem -no, -to.

Błyska się.
Grzmi.
Pada.
Chmurzy się.
Jutro się ochłodzi.
Trochę się ociepliło.
Zadzwoniono na przerwę.
Wszędzie mówiono tylko o tym.
Zgadywano, co się stało.
Szyto nowe ubranie.
Zabrania się przechodzenia przez tory.
Kłuje mnie w boku.

Kręci mi się w głowie.
Na płacz mi się zbiera.

Orzeczenie.

Orzeczenie wyraża stan lub czynność, jaką wykonuje lub w jakiej się znajduje podmiot. Orzeczenie odpowiada na pytanie "co robi podmiot" lub "co się dzieje z podmiotem".

Najbardziej typową formą orzeczenia jest czasownik w formie osobowej.

Orzeczenie czasownikowe zgadza się z podmiotem w osobie i liczbie również w rodzaju, jeżeli występuje w czasie przeszłym i przyszłym.

1. Paweł znosił wybryki Gawła.
2. Paweł był cierpliwy wobec wybryków Gawła.
3. Paweł jest wzorem cierpliwości.
4. Paweł był pierwszym lokatorem.

W zdaniu/1/ występuje orzeczenie w formie osobowej nazywane prostym lub czasownikowym.
W zdaniu /2/ występuje orzeczenie złożone, orzeczenie złożone składa się z łącznika /czasownik; "jest", "być", "zostać","stać się"/

5. Zrobiło się ciemno.
6. Chcieć to móc.
7. Dwór był z drzewa.
8. Ta książka była jego. Mój brat jest inny.
9. Pieniądze zostały złożone w banku.
10. On był milczący, jak zwykle.
11. Wino to napitek.

Specyficzną formą łącznika jest partykuła "to" /zd. 11/
Orzecznikiem może być przymiotnik /zd. 2/, rzeczownik /zd.3/, liczebnik /zd. 4/, przysłówek /zd. 5/, bezokolicznik /zd. 6/, wyrażenie przyimkowe /zd. 7/, zaimki /zd. 8/, imiesłowy bierne /zd. 9/, imiesłowy czynne /zd.10/.
Orzecznik wyrażony przymiotnikiem ma formę mianownika.
Orzeczenie złożone z orzecznikiem zgadza się pod względem przypadka, liczby i rodzaju gramatycznego z podmiotem.

Chłopiec jest miły.

Drzewa są zielone.
Książki są drogie.

Formy zgody występują także w zdaniach, w których orzecznikiem jest imiesłów przymiotnikowy, liczebnik porządkowy lub zaimek przymiotny.

On jest niepalący.
Marek był pierwszy.
Zeszyt jest mój.

Orzecznik wyrażony rzeczownikiem ma formę narzędnika.

Jurek jest inżynierem.
Oni są studentami.

Orzecznik ma formę zgodną z podmiotem pod względem liczby, natomiast pod względem rodzaju nie musi się zgadzać:

Ewa jest technikiem.
Antylopa jest ssakiem.

W konstrukcjach z wyrazem "to", orzecznik występuje zawsze w formie mianownika.

Państwo Nowakowie to moi znajomi.
Warszawa to stolica.

Gdy przy podmiocie znajduje się przydawka ilościowa wyrażona liczebnikiem lub zaimkiem liczebnym, orzeczenie ma formę liczby pojedynczej.

Kilka osób wchodzi do sali.
Dużo krzewów rośnie koło domu.

W czasie przeszłym i przyszłym oraz w trybie przypuszczającym orzeczenie jest rodzaju nijakiego.

Wielu zawodników dobiegło do mety.
Kilka tysięcy ludzi pracowało w tym mieście.
Parę osób chciałoby jeszcze wyjechać.

II. GRUPA PODMIOTU

Przydawka.
Przydawka określa jakąś właściwość podmiotu albo innej części

zdania wyrażonej rzeczownikiem. Odpowiada na pytanie: "jaki", "który", "czyj", "ile", "czego", "z czego", "do czego"?

Przydawka przymiotna.

Przydawkę wyrażoną przymiotnikiem, imiesłowem, liczebnikiem o odmianie przymiotnikowej, lub zaimkiem przymiotnym nazywamy przydawką przymiotną. Występuje ona zawsze w tym samym przypadku, liczbie i rodzaju, co wyraz określany.

1. Czytam ciekawą książkę. /jaką?/
2. Odniosłem do biblioteki przeczytaną książkę. /jaką?/
3. Właśnie spadł pierwszy śnieg. /który?/
4. Tu mieszka moja koleżanka. /czyja?/
5. Kupiłem trzy porcje. /ile?/
6. Gdzie leży mój szalik? /czyj?/

Przydawki przymiotne występują przed rzeczownikiem określanym, jeżeli wyrażają jedną z wielu cech przedmiotu. Natomiast, jeśli wyrażają cechę wyróżniającą przedmiot spośród innych, występują po rzeczowniku:

historia współczesna, teatr dramatyczny,
gramatyka porównawcza, muzyka poważna.

Przydawka rzeczowna.

Funkcję przydawek pełnią w zdaniach również rzeczowniki występujące w roli określenia.

Przydawka rzeczowna zgadza się pod względem przypadka i liczby z wyrazem określanym;

rzeka Wisła, miasto Kraków, powieść "Potop",
artysta malarz, lekarz dentysta,

natomiast nie musi się zgadzać pod względem rodzaju gramatycznego;

pani inżynier, hotel "Róża",
statek przetwórnia, miasto Łódź.

W funkcji przydawki rzeczownej występują często imiona własne. Obowiązuje wówczas ustalony szyk wyrazów. Imiona występują przed nazwiskiem:

Tadeusz Kościuszko, Adam Mickiewicz.

Przydawka dopełniaczowa:

Przydawkę wyrażoną przez rzeczownik w dopełniaczu nazywamy

przydawką dopełniaczową, np:

brat ojca, mury zamku, szum fal.

1. Przydawki dopełniaczowe występują w sytuacjach, gdy oznaczają właściciela przedmiotu, a więc wyrażają stosunek dzierżawczy, np:

dom brata, zeszyt Ewy, piłka Jurka,
obraz Matejki, dzieła Mickiewicza.

2. Jeżeli podmiot oznacza miarę, ilość lub część przedmiotu;

kilogram mąki, filiżanka kawy, kawałek masła,
kromka chleba, róg budynku.

3. Wyrażają cechę przedmiotu, którego nazwa stanowi podmiot zdania:

czasy pokoju, pora kolacji, plan miasta.

4. Wykonawcę czynności przy rzeczownikach oznaczających czynności i stany, np:

praca inżyniera, płacz dziecka,
gra skrzypka, miauczenie kota.

5. Przedmiot czynności:

obserwacja planety, badanie pacjenta, szycie ubrania,
leczenie zębów, oglądanie filmów.

Przydawka przyimkowa:

Funkcję przydawki mogą pełnić rzeczowniki z przyimkami występujące w różnych formach przypadkowych:

1. Sweter z wełny
   dach z blachy
   ubranie z bawełny
   zabawka z pluszu.

Forma dopełniacza z przyimkiem "z" oznacza materiał, z którego został wykonany przedmiot lub pochodzenie określanego rzeczownika;

2. Wujek z Krakowa
   pociąg z Gdyni
   list z domu
   chłopak z miasta.

Dopełniacz z przyimkiem "od", "do", "dla" oznacza przeznaczenie przedmiotu ;

3. Pasta do butów
szczotka do podłogi
klucz do domu
film dla dzieci
kwiaty dla Ewy.

Przydawka przyimkowa w bierniku również może oznaczać przeznaczenie przedmiotu i jego wzór;

4. Pudełko na gwoździe
stolik na telewizor
półka na książki
ubranie w paski
koszula w kratę.

Przydawka przyimkowa występująca w narzędniku oznacza cechę charakterystyczną przedmiotu lub osoby a także dodatek do przedmiotu;

5. Kostium z krótkim rękawem
książka z ilustracjami
dziewczyna z długimi włosami
pokój z balkonem
kawa ze śmietanką
lody z owocami.

Przydawka przyimkowa w miejscowniku charakteryzuje przedmiot, oznacza miejsce , w którym się przedmiot znajduje a także występuje w innych sytuacjach;

6. Kolejka na szynach
pan w kapeluszu
fotel na biegunach
kiosk przy parkingu
dom w Warszawie
drzewo w ogrodzie
lekarstwo w płynie
mleko w proszku
zioła w granulkach.

Niektóre przydawki mają znaczenie dopełnienia lub okolicznika. Przydawki dopełnieniowe uzupełniają treści rzeczownika podobnie

jak dopełnienie i odpowiadają na pytania wszystkich przypadków oprócz mianownika.

1/ budowa zamku /czego?/
pisanie listu /czego?/
rzut kulą /czym?/
pytanie profesora /kogo?/
opowiadanie o dziecku /o kim?/
film o wojnie /o czym?/
podobieństwo do brata /do kogo?/

Przydawki okolicznikowe odpowiadają na pytanie wszystkich okolicznikow;

2/ wyjazd nad morze /dokąd?/
spacer po lesie /gdzie?/
podróż nocą /kiedy?/
pływanie na grzbiecie /w jaki sposób?/
przyjście na pomoc /po co?/
płacz z radości /z jakiej przyczyny?/
praca mimo zmęczenia /mimo czego?/

Przydawki dopełnieniowe i okolicznikowe występują najczęściej z rzeczownikami odczasownikowymi i odprzymiotnikowymi.

III. GRUPA ORZECZENIA

Dopełnienie.
Dopełnienie występuje przy czasowniku i uzupełnia jego treść:
nauczyciel chwali ucznia /kogo?/
robotnicy budują dom /co?/
staram się o stypendium /o co?/
przyglądam się wystawie /czemu?/
mówię o egzaminach /o czym?/
uczę się języka /czego?/
zachwycam się tym obrazem /czym?/

Dopełnienie odpowiada na pytania wszystkich przypadków oprócz mianownika. W roli dopełnienia występują najczęściej rzeczowniki i zaimki rzeczownie. Dopełnienia dzielimy na bliższe i dalsze.

Dopełnienie bliższe.

Dopełnienie bliższe występuje w bierniku po czasownikach przechodnich:

Zosia sprząta mieszkanie.
Mieszkanie jest sprzątane przez Zosię.
Jurek karmi psa.
Pies jest karmiony przez Jurka.

Przy zmianie strony czynnej na bierną dopełnienie bliższe staje się podmiotem. Czasami dopełnienie bliższe może występować w formie dopełniacza. Jest to tzw: dopełniacz cząstkowy:

Zjadłem szynkę lub zjadłem szynki
kupiłem ciasto lub kupiłem ciasta
zagotowałem wodę lub zagotowałem wody
wsypałem cukier lub wsypałem cukru

Z niektórymi czasownikami dokonanymi dopełnienie bliższe występuje tylko w formie dopełniacza:

napić się kawy, dosypać soli, nazbierać jagód,
narobić długów, nakupić sprzętu, dolać wody.

Po czasownikach: "żądać", "chcieć", "słuchać", "dotykać", "udzielać", "zabraniać" dopełnienie bliższe występuje w dopełniaczu:

Szukam zegarka
udzielam pomocy.

Po czasownikach: "kierować", "dowodzić", "rządzić" dopełnienie bliższe występuje w narzędniku:

Dowodzić armią
rządzić krajem.

Dopełnienie dalsze.

Dopełnienie dalsze nie może stać się podmiotem. Występuje w formie przypadków zależnych bez przyimków lub z przyimkami.

1. W formie dopełniacza:
   unikać choroby
   odmawiać pomocy
2. W formie celownika:

pomóc dziecku
powiedzieć ojcu
gratulować koledze
kupić sobie buty

3. W formie narzędnika:

bawić się zabawką
zachwycać się górami

4. W formie bezokolicznika po czasownikach modalnych wyrażających polecenie, rozkaz, zakaz, zamiar, konieczniść:
Kazał szykować armaty
Chciał krzyknąć
Można jechać
Proszę siadać
Mogę mówić
Należy powtarzać.

5. Dopełnienie dalsze wyrażane formami przyimkowymi:
mówić do ludzi /D./
pisać do brata /D./
tęsknić do matki /D./
grać w szachy /B./
przepraszać za błąd /B./
tęsknić za krajem /N./
pracować nad referatem /N./
opowiadać o wycieczce /Mc/
pisać o wydarzeniach /Mc/

IV. OKOLICZNIKI

Okolicznik miejsca.

Okoliczniki miejsca określają miejsce czynności lub zjawiska wymienionego przez orzeczenie, kierunek ruchu i drogę, po której odbywa się ten ruch.
Odpowiadają na pytania: "gdzie", "skąd", "dokąd", "którędy"?

Mieszkaliśmy na wsi. /gdzie?/
Właśnie z lasu wracało towarzystwo całe. /A. Mickiewicz/ /skąd?/
Droga prowadziła przez pola. /którędy?/

Latem wyjeżdżam nad morze. /dokąd?/
Tu i tam zieleniły się kępy traw. /gdzie?/

Okolicznik czasu.

Okoliczniki czasu określają ogólnie lub szczegółowo czas trwania czynności, jej początek lub zakończenie w określonym czasie. Odpowiadają na pytania: "kiedy", "odkąd", "dokąd", "jak długo"? Okolicznikami czasu są najczęściej wyrażenia przyimkowe lub przysłówki.

Od rana pada śnieg. /odkąd?/
Wieczorem wróciliśmy do domu. /kiedy?/
Odpoczywaliśmy od rana do wieczora. /jak długo?/
Ludzie pracowali do świtu. /dokąd?/
Turyści podróżowali dwa tygodnie. /jak długo?/
Od czasów Mieszka Polska jest państwem. /jak długo?/
Dawno nie odwiedzał domu. /odkąd?/
Podróżowali dniem i nocą. /kiedy?/
Tymczasem pasażerowie opuścili statek. /kiedy?/
Czekam dwie godziny. /jak długo?/

Okolicznik sposobu.

Okoliczniki sposobu oznaczają sposób wykonywania czynności i odpowiadają na pytania: "jak", "w jaki sposób"? odbywa się czynność lub zjawisko.

Dzieci mówiły głośno. /jak?/
Pracował wolno lecz starannie. /jak?/
Szedł kulejąc. /w jaki sposób?/
Mówił przez nos. /w jaki sposób?/
Uczyli się tekstów na pamięć. /jak?/
Upierał się jak osioł. /w jaki sposób?/
Czuję się tu obco. /jak?/

Okolicznik celu.

Określa cel czynności, odpowiada na pytania: "po co", "w jakim celu"? Wyrażane są za pomocą konstrukcji przyimkowych.

Idę po zakupy. /po co?/

Przyszedłem prosić o pomoc. /w jakim celu?/
Idziemy na kawę. /po co?/
Oddała bieliznę do prania. /po co?/
Pójdę zobaczyć kto puka. /w jakim celu?/

Okolicznik przyczyny.

Wyjaśnia przyczynę czynności lub stanu i odpowiada na pytania: "dlaczego", "z jakiego powodu", "z jakiej przyczyny"?

Dziecko było blade ze strachu.
Śmiali się i krzyczeli z radości.
Spowodował wypadek przez nieuwagę.
Nie pracowałem z powodu choroby.
Dziewczynka cieszy się nową zabawką.
Byłem zaskoczony tą informacją.

Okolicznik stopnia i miary.

Okoliczniki stopnia i miary oznaczają stopień natężenia jakiejś czynności, stan lub właściwość. Odpowiadają na pytania: "jak bardzo", "w jakim stopniu","ile", "jak dużo", "jak daleko"?

To nam się bardzo podobało.
Zmęczyłem się trochę.
Obiad jest prawie gotowy.
Mam za mało czasu.
To ubranie jest za duże.
Zbyt wiele czasu straciłeś.

- okolicznik miary -
Paczka waży dwanaście kilogramów.
Sportowcy biegli trzy kilometry.
Dziadek ma siedemdziesiąt lat.
Do miasta jechałem dwie godziny.

Okolicznik warunku.

Okolicznik warunku oznacza warunek konieczny dla dokonania się pewnej czynności. Odpowiada na pytanie "pod jakim warunkiem"?

W razie niepogody zanocujemy w schronisku.

Kupię ci radio pod warunkiem zdania egzaminu.
W wypadku pożaru należy uruchomić gaśnicę.

Okolicznik przyzwolenia.

Okolicznik przyzwolenia mówi o warunkach, które jednak nie przeszkodziły w wykonaniu pewnej czynności. Odpowiada na pytanie: "mimo co"?

Wbrew powszechnej opinii okazał się zrównoważonym człowiekiem.
Pomimo upału postanowiliśmy iść dalej.

Składnia zdania złożonego.

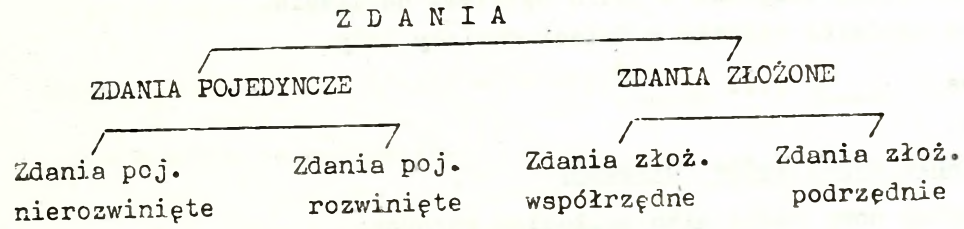

V. ZDANIA ZŁOŻONE WSPÓŁRZĘDNIE.

Zdania mające więcej niż jedno orzeczenie nazywany zdaniami złożonymi. Najprostszym typem zdań złożonych są zdania złożone współrzędnie. Są to zdania powstałe z połączeń zdań mających jakiś wspólny składnik treściowy.
W zdaniach złożonych współrzędnie poszczególne zdania składniowe są od siebie niezależne i mogą łączyć się ze sobą bezspójnikowo lub za pomocą spójników.

Zdania złożone łączne.

Zdania współrzędne mogą łączyć się za pomocą spójników:

Pił kawę i palił papierosa.
Obejrzę film i przeczytam gazetę.
Posprzątałam mieszkanie a kwiaty postawiłam na stole.
Uspokoiłam dzieci a babcia przeczytała im bajkę.
Nie uczył się ani nie pracował.

Ani nie napisał listu, ani nie pomyślał o nich.
Byliśmy w sklepach oraz załatwiliśmy wszystkie sprawy w urzędach.

wykres : ____ .... ____

Zdania współrzędne przeciwstawne.

Kupiłem książki ale zapomniałem o kasetach.
Adam jest wyższy ale Jurek jest sprawniejszy.
Znajomi obiecali przyjechać ale jeszcze ich nie ma.
On jest mało zdolny jednak bardzo pracowity.
Kupiłem nowy samochód jednak żałuję tego bardzo.
Dziś zjemy wszystko a jutro będziemy na diecie.
Ewa zamówiła ciastka a dzieci chciały lody.

wykres : ____> .... <____

Zdania współrzędne rozłączne.

Kupimy nowe radio albo zapłacimy rachunki.
Pójdziemy na koncert albo pospacerujemy w parku.
Pojedziemy na wczasy lub zostaniemy na wsi.
Wyjedziemy zaraz bądź też zostaniemy na dłużej.

wykres : ____< .... >____

Zdania współrzędne wynikowe.

Zmokłem na deszczu i rozbolało mnie gardło.
Pogoda poprawiła się nagle i turyści powrócili na szlaki.
Czułem się źle, więc poszedłem do lekarza.
Pada deszcz, więc zabierzcie parasole.
Uczyłeś się mało, dlatego nie zdałeś egzaminu.
Grałem bardzo długo, dlatego wreszcie wygrałem.
Zamek był w remoncie, toteż nie mogliśmy go zwiedzić.

wykres : ____> ....>____

Zdania i równoważniki zdań mogą się też łączyć bezpośrednio, bezspójnikowo.

Intonacja w mowie a interpunkcja w piśmie wskazuje na to, czy

mamy dwie samodzielne wypowiedzi pojedyncze, czy też zdanie współrzędnie złożone.

Zrobię rysunki, następnie poprawię błędy.
Zrobię rysunki. Następnie poprawię błędy.

VI. ZDANIA ZŁOŻONE PODRZĘDNIE.

Związek podrzędny między zdaniami składowymi w zdaniu złożonym polega na tym, że jedno ze zdań określa drugie, czyli jest wobec niego podrzędne.

Wczoraj _ słyszałem /zdanie nadrzędne/
↓ co?
że wracasz do pracy.

Podlej _ te kwiatki /zdanie nadrzędne/
↓ jakie?
które stoją na parapecie.

Nie mogłem _ kupić domu /zdanie nadrzędne/
↓ dlaczego?
ponieważ nie miałem pieniędzy.

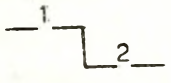

Zdania podrzędne pełnią w zdaniach złożonych taką funkcję, jak poszczególne części zdania pojedynczego; podmiot, dopełnienie, okolicznik, przydawka. Wynika to z tego, że każdą logiczną część zdania pojedynczego, z wyjątkiem orzeczenia, możemy przekształcić w pełne zdanie, które jako składnik innego zdania jest w stosunku do niego zdaniem podrzędnym:

A. Lubię dzieci kochające zwierzęta.
B. /1/ Lubię dzieci, które kochają zwierzęta /2/.

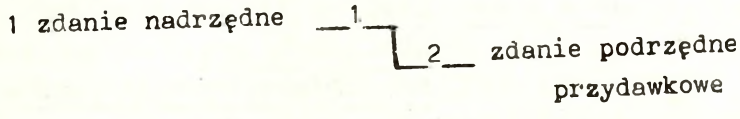

Zdania podrzędne łączą się ze zdaniami nadrzędnymi:

1. Bezpośrednio.

2. Za pomocą zaimków względnych.
3. Za pomocą zaimków pytających.
4. Za pomocą spójników.

Zdania podmiotowe.

Zdania podrzędne podmiotowe zastępują lub rozwijają podmiot zdania nadrzędnego i odpowiadają na pytanie "kto?", "co?", np:

1. Kto pyta, nie błądzi.
2. Kto pod kim dołki kopie, ten sam w nie wpada.
3. Co ma wisieć, nie utonie.
4. Kto się czubi, ten się lubi.
5. Zdaje mi się, że popełniłeś błąd.
6. Martwi mnie to, że jesteś chory.
7. Jest wątpliwe, czy zdążymy do jutra.
8. Co ciekawiło mnie, to nie interesowało zebranych gości.
9. Śniło mi się, że jestem bogata.
10. Okazało się, że Ewa ma rację.

Zdania orzecznikowe.

Zdania podrzędne orzecznikowe zastępują orzecznik rzeczowny lub przymiotny zdania nadrzędnego i odpowiadają na pytania "kim jest?", "czym jest?", "jaka, jakie jest?".
Zdania orzecznikowe łączą się ze zdaniami nadrzędnymi za pomocą zaimków względnych i spójników.

1. Nie byłem taki, jaki jestem teraz.
2. Jaka jest praca, taka będzie płaca.
3. Jakie jest życie, taka będzie śmierć.
4. Jaki jest pan, taki będzie kram.
5. On jest tym, który wszystko wie.
6. Taka będzie Rzeczpospolita, jak jej młodzieży chowanie.
7. Jak sobie pościelisz, tak się wyśpisz.
8. On jest taki, że nikt go nie zna.
9. Nie jestem taki, żeby mnie można było oszukać.
10. On był dla nas tym, czym starszy brat dla rodzeństwa.

Zdanie i wypowiedzenie podrzędne orzecznikowe uzupełnia i rozwija orzecznik w orzeczeniu imiennym tylko wtedy, gdy wyrażony jest zaimkiem.

Zdania przydawkowe.

Zdaniami przydawkowymi nazywamy zdania podrzędne, które zastępują przydawki zdania nadrzędnego i odpowiadają na pytania "jaki?" "który?", "czyj?", "ile?".

1. Wydarzyło się to zimą, która dała się wszystkim we znaki.
2. Spotkałem koleżankę, z którą chodziłem do szkoły.
3. Zły to ptak, co własne gniazdo kala.
4. Zauważyłem cię w momencie, kiedy wsiadałeś do auta.
5. Leśniczy mieszka w miejscowości, która nazywa się Turczyn.
6. Przyrządziłem potrawę, jakiej jeszcze nie jedliśmy.
7. Często wracam do miejsc, gdzie spędziłam dzieciństwo.
8. Jacyś Francuzi wymowni zrobili wynalazek, że ludzie są równi.
9. O gdybym kiedy dożył tej pociechy, żeby te księgi zabłądziły pod strzechy.
10. Deszcz, który padał coraz mocniej, utrudniał marsz ludziom.

Zdania dopełnieniowe.

Zdania podrzędne dopełnieniowe zastępują lub rozwijają dopełnienie zdania nadrzędnego. Odpowiadają na pytania wszystkich przypadków zależnych. Łączą się ze zdaniem nadrzędnym bezpośrednio lub przy pomocy spójników i zaimków względnych.

1. Zrozumiałem, że dzieje się coś złego.
2. Dowiedziałem się, że wszyscy opuścili miasto.
3. Marek zobaczył, że okno jest otwarte.
4. Zastanawiam się, czy jechać tam jutro.
5. Jurek prosił kolegę, żeby mu pomógł w lekcjach.
6. Nie mogłem zrozumieć, dlaczego tak postąpili.
7. Czy widzicie, jak oni się zachowują?
8. Sam nie wiesz, czego chcesz.
9. Przypomnijcie sobie, kto o tym mówił.
10. Nie wiem, co stało się później.
11. Myślę o tym, jak rozwiązać ten problem.
12. Prosiłem kolegów, żeby zadzwonili do mnie.

Zdania okolicznikowe.

Zdaniami okolicznikowymi nazywamy zdania podrzędne zastępujące okoliczniki zdania nadrzędnego. Ze względu na znaczenie wyróżniamy wśród nich zdania okolicznikowe miejsca, czasu, sposobu, stopnia, celu, przyczyny, warunku, przyzwolenia.

Zdania okolicznikowe miejsca.

Zdania okolicznikowe miejsca odpowiadają na pytania okolicznika miejsca i łączą się ze zdaniami przy pomocy zaimków względnych: "gdzie?", "skąd?", "dokąd?", "którędy?".

1. Pojadę na urlop tam, gdzie byliśmy w lecie.
2. Dokąd ty idziesz, tam i ja pójdę.
3. Idźmy tamtędy, którędy szliśmy wczoraj.
4. On wrócił tam, skąd przyjechał.
5. Gdzie były pola uprawne, tam dzisiaj rozciąga się pustynia.

Zdania okolicznikowe czasu.

Zdania podrzędne okolicznikowe czasu zastępują okoliczniki czasu zdania nadrzędnego i odpowiadają na pytania: "kiedy?", "odkąd?", "jak dawno?", "jak długo?", "dopóki?".

1. Kiedy otrzymaliśmy telegram, ogarnął nas niepokój.
2. Odkąd zaczęła chorować, rzuciła pracę.
3. Kiedy wracaliśmy do domu, był już ranek.
4. Kiedy wpadłem na peron, pociąg właśnie odjechał.
5. Nie pozwalam ci wyjść z domu, dopóki nie posprzątasz.
6. Póty dzban wodę nosi, póki się ucho nie urwie.
7. Nim słońce wyszło zza gór, mgły opadły.
8. Zanim rozbiliśmy namioty, przygotowaliśmy miejsce.
9. Podczas gdy szukaliśmy psa, zginęło dziecko.
10. Dopóki mieszkałem nad morzem, byłem zdrowy.

Zdania podrzędne okolicznikowe mogą wyrażać czynność, która jest współczesna z czynnością zdania nadrzędnego;

1 Kiedy zarabiamy dużo pieniędzy, wydajemy je z przyjemnością.

Czynność zdania podrzędnego jest wcześniejsza od czynności zdania nadrzędnego;

2. Lekarz będzie leczył go tak długo, dopóki nie wyzdrowieje.
3. Nie pójdziesz do parku, dopóki nie posprzątasz mieszkania.

Czynność zdania podrzędnego następuje po czynności zdania nadrzędnego;

4. Zanim wróciła, dziecko usnęło.
5. Nim słońce zaszło, znaleźliśmy drogę.

Zdania okolicznikowe sposobu.

Zastępują okoliczniki sposobu zdania nadrzędnego, odpowiadają na pytania: "jak?", "jakim sposobem?" .

1. Jak sobie pościelesz, tak się wyśpisz.
2. Tańczył tak, że wszyscy go podziwiali.
3. Kichnął, aż cała izba rozległa się echem.
4. Autobusy kursują tak, jak jeździły dawniej.
5. Chłopiec spojrzał na nas tak, jakby pierwszy raz nas widział.

Zdania okolicznikowe celu.

Zastępują okoliczniki celu zdania nadrzędnego i odpowiadają na pytania: "po co?", "w jakim celu?".

1. Pomagałam mu w nauce, żeby zdał egzamin.
2. Dzieci zbudowały zamek, żeby bawić się razem.
3. Biegli bardzo szybko, byle zdążyć przed burzą.
4. Weszliśmy do domu, aby się ogrzać.
5. Wszyscy poszli wcześnie spać, żeby obudzić się z rana.

Jeżeli podmiot w zdaniu nadrzędnym i podrzędnym jest ten sam, wówczas orzeczenie ma formę bezokolicznika.

Zdania okolicznikowe przyczyny.

Zastępują okolicznik przyczyny zdania nadrzędnego i odpowiadają na pytania: "czemu?","dlaczego?","z jakiego powodu?".

1. Byłem zdenerwowany, bo późno wróciłeś.
2. Ponieważ miałem wyjechać, kupiłem nową walizkę.
3. Wszyscy lubili go słuchać, gdyż był wspaniałym gawędziarzem.
4. Że zamknięty w skorupie niewygodnie siedział, żałowała mysz

żółwia.

Zdania okolicznikowe stopnia.

Zastępują okolicznik stopnia zdania nadrzędnego i odpowiadają na pytania: "jak?", "jak bardzo?", "w jakim stopniu?".

1. Im bardziej go poznaję, tym bardziej go cenię.
2. Uderzenie było tak gwałtowne, że statek przechylił się niebezpiecznie.
3. Jak okiem sięgnąć, leżały pola zielone.
4. Słońce tak mocno grzało, że ludzie uciekali z pola.
5. Kupiliśmy dużo słodyczy, żeby starczyło dla wszystkich dzieci.
6. Był tak wysoki, że sięgał głową do sufitu.

Zdania okolicznikowe warunku.

Zdania warunkowe zaczynają się najczęściej od spójników: "jeżeli", "jeśli","gdyby".W zdaniach warunkowych i w zdaniach nadrzędnych orzeczenie występuje w trybie orzekającym lub przypuszczającym.

1. Jeśli będziesz w Warszawie, nie zapomnij o nas.
2. Gdybym wygrała dużo pieniędzy, pojechałabym w daleką podróż.
3. Jeżeli będziesz pracować w niedzielę, stracisz zdrowie.
4. Gerwazy wszędzie tęsknił i czuł się niezdrowym, jeżeli nie oddychał powietrzem zamkowym.
5. Głupi niedźwiedziu, gdybyś w mateczniku siedział, nigdy by się o tobie Wojski nie dowiedział.
6. Wygraj w polu a wygrasz w sądzie.

Zdanie /6/ jest bezspójnikowe. W takich zdaniach orzeczenie może być wyrażone w trybie rozkazującym lub w bezokoliczniku.

Zdania podrzędne przyzwolenia.

Wyrażają okoliczności niesprzyjające, przeszkody, przeciwieństwa, pomimo których dochodzi do skutku czynność zdania nadrzędnego. Łączą się ze zdaniem nadrzędnym za pomocą spójników: "choć", "chociaż", "mimo że", "pomimo że", "choćby".

1. Kupiłam sukienkę, choć była bardzo droga.

2. Chociaż spostrzegł swój błąd, nie przyznał się do niego.
3. Mimo, że pora była późna, wstąpiliśmy na kawę.
4. Wnuczek nie bał się dziadka, chociaż był surowy.
5. Asesor z Rejentem, choć na siebie czasem patrzyli ze wstrętem, rozmawiali przyjaźnie.

Zdania podrzędne rozwijające.

Zdania podrzędne rozwijające odnoszą się do całej treści zdania nadrzędnego i nie zastępują konkretnych części zdania. Łączą się ze zdaniem nadrzędnym za pomocą różnych form przypadkowych zaimka względnego: "co?".

1. Dziecko ciężko chorowało, czym się bardzo martwiliśmy.
2. Ewa zdała egzaminy na piątki, co mnie bardzo ucieszyło.
3. Aktor miał wypadek, o czym się dowiedziałam z prasy.
4. Żyli bardzo wygodnie i spokojnie, czemu ja się nie dziwię.

VII. ZDANIA ZŁOŻONE PODRZĘDNIE

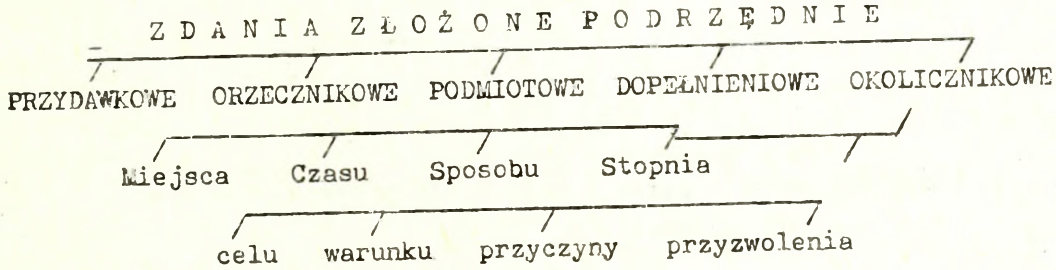

Równoważnik zdania w zdaniu złożonym:

Jako równoważniki zdań podrzędnych często występują w zdaniach złożonych imiesłowy przymiotnikowe;

1. Wracając do domu, wstąpiłem do znajomych.
2. Idąc do sklepu, spotkałem kolegę.
3. Porozumiawszy się z adwokatem, zgłosił sprawę do sądu.
4. Dowódca, chcąc wyprzeć nieprzyjaciela z umocnionych pozycji, wydał ponownie rozkaz natarcia.

Równoważniki zdań w podanych przykładach można przekształcić w zdania, jeżeli imiesłowy zastąpimy osobowymi formami czasownika, np:

Kiedy wracałem do domu, wstąpiłem do znajomych.

Czasem w funkcji równoważników zdań występują bezokoliczniki, np:

1. Widać, jak zza chmur wyjrzało słońce.
2. Znać, że spełnił swój obowiązek.
3. Można zrozumieć, co nim kierowało.

Zdania wielokrotnie złożone.

Zdania złożone, które składają się z więcej niż dwu zdań składowych lub ich równoważników, nazywamy wieloczłonowymi lub wielokrotnie złożonymi.
Zdania wielokrotnie złożone, tak jak zdanie dwukrotnie złożone, mogą być złożone współrzędnie lub podrzędnie.

Zdania wielokrotnie złożone współrzędnie.

Zdania współrzędne wchodzące w skład zdania wielokrotnie złożonego mogą pozostawać ze sobą w stosunku:

łącznym	przeciwstawnym
rozłącznym	wynikowym

1 2 3

1. Chłopcy grali w piłkę i kąpali się w rzece oraz chodzili po leśnych wzgórzach.

wykres: _____1_____ .... _____2_____ .... _____3_____
zdanie łączne

1 2 3

2. Chłopcy grali w piłkę albo kąpali się w rzece, albo chodzili po leśnych wzgórzach.

wykres: _____1_____ < .... > _____2_____ < .... > _____3_____
zdanie rozłączne

1 2 3

3. Była piękna pogoda, ale chłopcy nie grali w piłkę ani nie kąpali się w rzece, lecz chodzili po leśnych wzgórzach.

4

wykres: 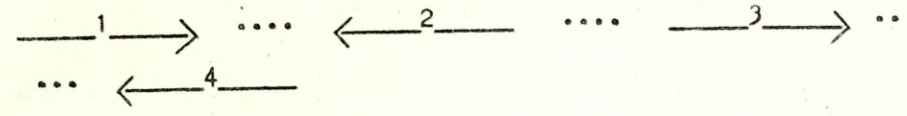

Zdanie /1/ wobec /2/ przeciwstawne.
Zdanie /2/ wobec /3/ łączne.
Zdanie /3/ wobec /4/ przeciwstawne.

4. Była piękna[1] pogoda, więc chłopcy[2] grali w piłkę albo[3] kąpali się w rzece i chodzili po[4] leśnych wzgórzach.

wykres: 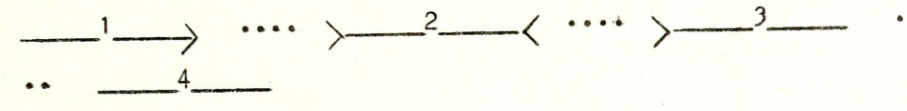

Zdanie /1/ wobec /2/ wynikowe.
Zdanie /2/ wobec /3/ rozłączne.
Zdanie /3/ wobec /4/ łączne.

5. Chciałem[1] iść na mecz, lecz zapomniałem[2] o biletach, więc[3] zostałem w domu.

wykres: 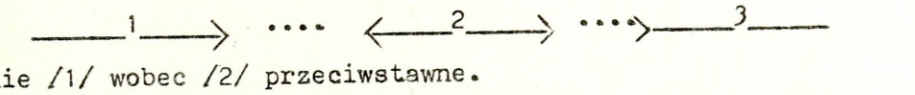

Zdanie /1/ wobec /2/ przeciwstawne.
Zdanie /3/ wobec /2/ wynikowe.

6. Po południu[1] dzieci spały albo bawiły[2] się koło domu , albo[3] oglądały telewizję.

wykres: 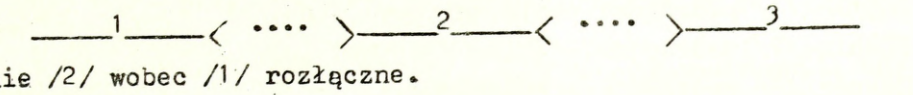

Zdanie /2/ wobec /1/ rozłączne.
Zdanie /3/ wobec /2/ rozłączne.

7. Rano[1] pracuję w domu albo idę[2] do biblioteki i przygotowuję[3] materiały.

wykres: 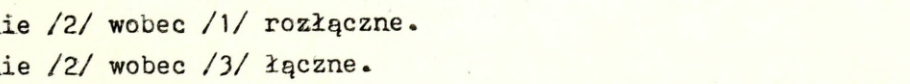

Zdanie /2/ wobec /1/ rozłączne.
Zdanie /2/ wobec /3/ łączne.

Zdania wielokrotnie złożone podrzędne.

Zdania wielokrotnie złożone podrzędne składają się z trzech lub więcej zdań składowych, z których jedno jest nadrzędne w stosunku do pozostałych. Takie zdanie nazywamy zdaniem głównym, inne podrzędne wobec niego nazywamy zdaniami pobocznymi. Zdania poboczne mogą zastępować jednorodne części zdania nadrzędnego, np: okoliczniki lub różne części zdania nadrzędnego, np: okoliczniki, dopełnienia, przydawki.

1. Przyjaciel[1] prosił mnie, żebym do niego[2] zadzwonił, kiedy będę[3] w Warszawie.

wykres:

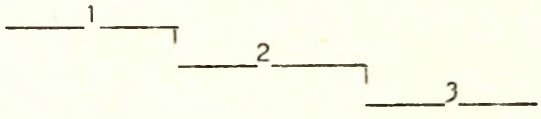

Zdanie /1/ nadrzędne.
Zdanie /2/ podrzędne dopełnieniowe.
Zdanie /3/ podrzędne okolicznikowe czasu.

2. Kiedy[1] zbliżyliśmy się do kina, zobaczyliśmy[2] już z daleka ludzi, którzy tłoczyli się[3] w drzwiach i stali[4] na stopniach schodów.

wykres:

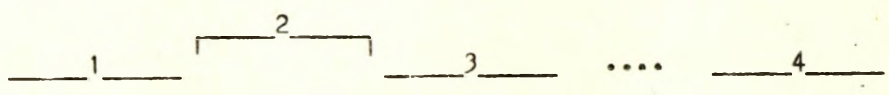

Zdanie /1/ podrzędne okolicznikowe czasu.
Zdanie /2/ nadrzędne.
Zdanie /3/ podrzędne przydawkowe.
Zdanie /4/ współrzędne łączne do /3/.

3. Pociąg[1a], którym[2] jeżdżę do pracy, nie przyjechał[1b] dzisiaj, ponieważ[3] spadł śnieg.

wykres:

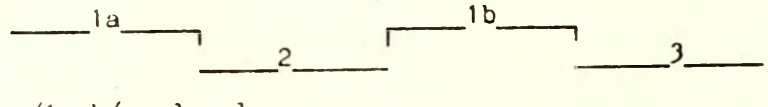

Zdanie /1a,b/ nadrzędne.
Zdanie /2/ podrzędne przydawkowe.

Zdanie /3/ podrzędne okolicznikowe przyczyny.

4. Podano już wyniki[1] zawodów, zwycięzca[2] powiedział, że dzisiejszy swój sukces[3] zawdzięcza wytrwałemu treningowi, o którym[4] się mówi, że toruje[5] drogę rekordom.

wykres:

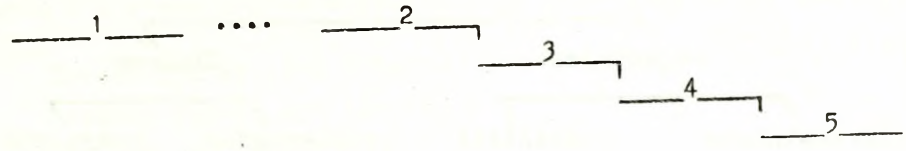

Zdanie /1/ nadrzędne.
Zdanie /2/ współrzędne do zdania /1/.
Zdanie /3/ podrzędne dopełnieniowe.
Zdanie /4/ podrzędne przydawkowe.
Zdanie /5/ dopełnieniowe.

5. Gdyby naczelnik[1] stacji popatrzył dłużej za nimi, byłby pewnie[2] zdziwiony, że owi Anglicy pojechali[3] wprost na południe[4] i nie oglądali się za siebie.

wykres:

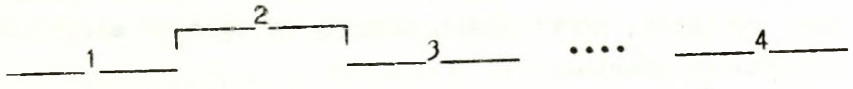

Zdanie /2/ nadrzędne.
Zdanie /1/ podrzędne warunkowe.
Zdanie /3/ podrzędne dopełnieniowe.
Zdanie /4/ współrzędne łączne do zdania /3/.

6. W pewnej chwili[1] ujrzeli, że statek[2a], który[2b] obserwowali[3] od dłuższego czasu zmienił swe położenie[4] i odpłynął na zachód.

wykres:

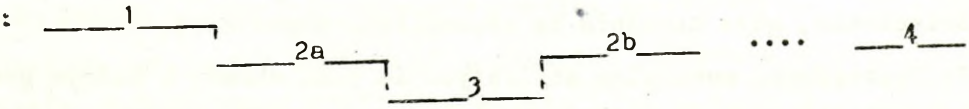

Zdanie /1/ nadrzędne.
Zdanie /2a/ i /2b/ podrzędne dopełnieniowe.
Zdanie /3/ podrzędne przydawkowe.
Zdanie /4/ współrzędne łącznie do zdania /2a/ i /2b/.

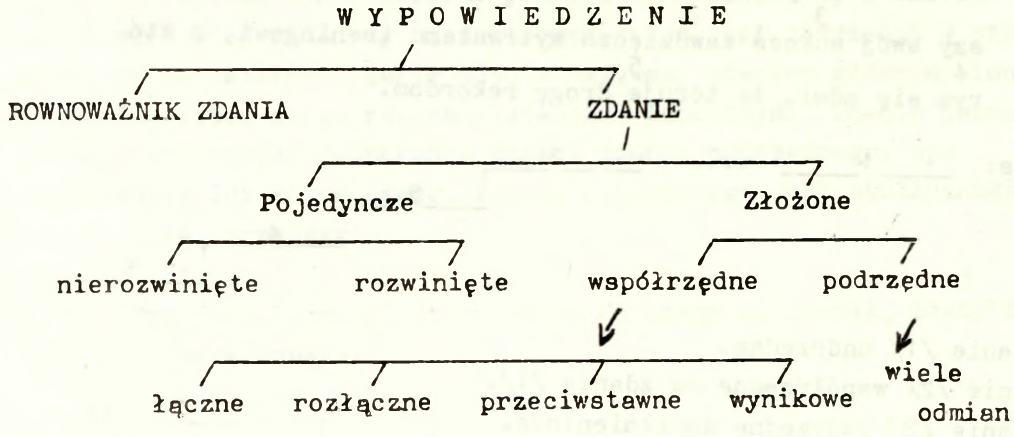

VIII. SZYK WYRAZOW W ZDANIU

W języku polskim, dzięki istnieniu formy odmiany wyrazów, można bezbłędnie powiązać w grupy syntaktyczne wyrazy znaczeniowo ze sobą związane, nawet jeśli zajmują odległe od siebie miejsca w strukturze zdania.

Dlatego zwykle charakteryzuje się szyk w języku polskim jako swobodny, choć niezupełnie dowolny.

1. Jeżeli chcemy wyróżnić znaczeniowo grupę podmiotu, umieszczamy ją na końcu zdania, np.

Najważniejszym wydarzeniem dnia był wybór rządu.

Do kraju wrócił sławny pianista.

W dłuższych wypowiedziach podmiot nie może być zbyt oddalony od orzeczenia, gdyż utrudnia to zrozumienie wypowiedzi.

2. Najbardziej neutralny stylistycznie jest układ, w którym grupa podmiotu zajmuje pozycję początkową w zdaniu.

Sławny pianista wrócił do kraju.

Jest to typowa formy wypowiedzi powiadamiających, które zawierają logiczną informację o faktach.

3. Czasami grupa podmiotu znajduje się w środku zdania. Ten szyk uważany jest dzisiaj za przestarzały i nienaturalny w mowie potocznej.

W podany kubek nalał Józek mleka.
Na przyszłą wiosnę rozegrają piłkarze w szybkim tempie mistrzostwa.

4. W zdaniu z orzeczeniem złożonym podmiot może stać przed lub po orzeczeniu.

Kraków był stolicą Polski.
Stolicą Polski był Kraków.
Ewa jest ładna.
Ładna jest Ewa.

Ostatnie zdanie ma charakter bardziej emocjonalny.

5. W orzeczeniu złożonym w formach strony biernej w zdaniu nierozwiniętym obowiązuje szyk: podmiot + czasownik posiłkowy + imiesłów bierny.

Obraz jest namalowany.
Obraz został namalowany.

Szyk orzeczenia złożonego może być przestawny w zdaniach zawierających określenia.

Obraz został namalowany przez znanego malarza.
Obraz namalowany został przez znanego malarza.

6. W formach czasu przyszłego kolejność czasownika posiłkowego i bezokolicznika może się zmieniać zależnie od miejsca podmiotu.

Marek będzie czytać.
Czytać będzie Marek.

7. Forma gramatyczna orzeczenia zależy czasem od szyku zdania.

Pies i kot leżą na trawie.
Na trawie leży pies i kot.

W zdaniu drugim orzeczenie poprzedza podmiot szeregowy.

8. W zdaniach pytających występuje na początku partykuła -/czy/ lub pytanie jest wyrażone przez intonację.

Czy Adam przyjedzie?
Przyjedzie Adam?

Szyk podmiotu i orzeczenia w takich zdaniach jest dowolny.

Czy Ewa zadzwoni?
Zadzwoni Ewa?
Czy zadzwoni Ewa?

9. Przydawkę przymiotną umieszczamy przed rzeczownikiem, natomiast po rzeczowniku stawiamy przydawkę gatunkową, wyrażającą najistotniejszą cechę przedmiotu,np:

bilet miesięczny, dom towarowy, sól kuchenna,
niedźwiedź brunatny, ptaki śpiewające,
człowiek palący.

Wyjątki: Polskie Radio, wyższe uczelnie, Kasprowy Wierch.

10. Przydawka przymiotna może być umieszczona po rzeczowniku, jeśli wymieniamy ich kilka, np:

chłopiec młody, zdolny, pracowity;
dziecko miłe, grzeczne, spokojne.

11. Jeśli przy rzeczowniku jest przydawka przymiotna i gatunkowa, każda stoi na swoim miejscu, np:

popularny aktor filmowy,
sławny malarz współczesny.

12. Przydawki: dopełniaczowa, rzeczowna, przyimkowa występują po rzeczowniku:

siostra matki, butelka na mleko,
dom pod miastem, kolor włosów,
klucz do mieszkania.

13. Okoliczniki mogą być umieszczone po obu stronach orzeczenia, np:

Wieczorem przyjechaliśmy do Warszawy.
W pokoju biurko stoi pod oknem.

lub występują obok siebie, np:

Przyjechaliśmy do Warszawy wieczorem.
W pokoju, pod oknem , stoi biurko.

14. Zaimek "się" jako wyraz niesamodzielny nie może stać na początku zdania. Na końcu występuje tylko w zdaniach składających się wyłącznie z orzeczenia, np:

Nie zgadzam się, pomyliłeś się!

Jeśli "się" występuje po czasowniku musi stać bezpośrednio po nim:

On zajął się pracą.
Chłopak uśmiechnął się ładnie.

15. Zaimki względne umieszczamy na początku zdania, np:

książka, której wydanie ...
n i e - książka wydanie której ...

film, którego twórca ...
n i e - film, twórca którego ...

Warunkiem poprawności w szyku poszczególnych grup syntaktycznych jest zachowanie przejrzystości, tzn. w grupie orzeczenia powinny być umieszczone części mowy należące do tej grupy, a w grupie podmiotu części należące do grupy podmiotu.

Zdanie: "Zdarzały się zaginięcia wyniosków składanych przez poszczególne spółdzielnie o przydział lokali"
jest niejasne, ponieważ powinno być:
"Zdarzały się zaginięcia wniosków o przydział lokali, składanych przez poszczególne spółdzielnie."

Ćwiczenia

1. Podane zdania przekształć na zdania o tej samej treści z orzeczeniem imiennym.

1. Siostra Ani sprzedaje w sklepie.
2. Andrzej biega na średnich dystansach.
3. Maria leczy w przychodni na Ursynowie.

2. Przekształć zdania z konstrukcji czynnej na bierną.

1. Saperzy zbudowali most na górskiej rzece.
2. Tylko Jacek rozwiązuje bezbłędnie wszystkie zadania.
3. Mieszkańcy Jelonek posprzątali osiedle i posadzili kwiaty.
4. Uczniowie tej szkoły odremontowali swoją salę gimnastyczną.
5. Stephenson skonstruował pierwszą lokomotywę.
6. Wezbrana rzeka zalała ulice miasteczka.

3. Przekształć zdania z konstrukcji biernej na czynną:

1. Książki zostaną poukładane na półkach przez dyżurną.
2. Spółdzielnia uczniowska została założona przez samorząd szkolny.
3. W stolicy wiele teatrów grało "Zemstę".
4. Kierowca ostrożnie prowadził samochód po oblodzonej drodze.

4. Dopisz zdania współrzędne:

1. łączne: Słońce świeci .....
2. rozłączne: Pójdę na spacer .....
3. przeciwstawne: Przyszedł na spotkanie .....
4. wynikowe: Nie słuchasz lekarza .....

5. Określ rodzaje zdań podrzędnych:

1. Kraków jest dla Polski tym, czym Rzym dla Chrześcijaństwa.
2. Człowiek, który poświęca się dla innych, zasługuje na najwyższe uznanie.
3. Nie chcę w to wierzyć, abyśmy przegrali.
4. Tam sięgaj, gdzie wzrok nie sięga.
5. Pomnij zatrzymać swe konie, byś się przypatrzył jezioru.
6. Młodzi tak zrobili, jak to starzy uradzili.
7. Słońce nadal paliło, choć minęło południe.

6. Określ funkcje składniowe

a/ rzeczowników:
Ojciec Ewy jest nauczycielem. Uczy fizyki w technikum.

b/ przymiotników:
On zjadł obfity posiłek, a ja jestem głodny.
Syty głodnego nie zrozumie.

c/ zaimków:
Ktoś musi jej w takiej chwili pomóc.
Została tam zupełnie sama, a tylu miała przyjaciół.

d/ czasowników:
Stojący zazdroszczą siedzącym. Zmęczeni pasażerowie oddychają sapiąc.

7. Określ, jakimi częściami mowy są wyrażone podmioty:

1. Mam tysiące zastrzeżeń.
2. Dwójka delegatów reprezentowała nasz kraj.
3. Lat mi przybywa.
4. Kto pyta, nie błądzi.
5. Dwóch pracuje a sześciu leży pokotem.
6. Zabrakło nam pieniędzy.
7. Przyjemnie jest kąpać się w morzu.

8. Określ, jakimi częściami mowy są wyrażone orzeczniki:

1. Janek był pierwszy.
2. Został zwycięzcą i stał się sławny.
3. On jest taki, że wszyscy go lubią.
4. Teraz Adam jest chory i został przewieziony do szpitala.

9. Określ, jakimi częściami mowy są wyrażone przydawki:

1. Mój pies jest chory.
2. Byłam u znanego lekarza.
3. Ten mały chomik wpadł do pułapki na myszy.
4. Ludzi opętała gorączka złota.

10. Określ, jakimi częściami mowy są wyrażone dopełnienia:

1. Dostałam od koleżanki list z życzeniami imieninowymi.
2. Wydawało mi się, że śnię.
3. Dowiedziałam się od nich o chorobie Marka.
4. Chcę przestać mieszkać w pokoju przechodnim.

11. Określ, jakimi częściami mowy są wyrażone okoliczniki:

1. Z powodu choroby on wróci stamtąd wcześniej.
2. Pieszo pójdę po niego na dworzec.
3. Jutro chętnie załatwię twoje sprawy w urzędzie.

12. Podane zdania nadrzędne uzupełnij zdaniami podrzędnymi:

a/ podmiotowym; ..... nie błądzi.
b/ orzecznikowym; Zostanę tym, ...

c/ przydawkowym; Mamy taką pogodę .....
d/ dopełnieniowym; Mówiłam .....
e/ okolicznikowym; Pójdę ..... /m-ca/
f/ okolicznikowym czasu; Przyjadę .....
g/ okolicznikowym sposobu; Zrobię to tak .....
h/ okolicznikowym przyczyny; Był zaskoczony .....
i/ okolicznikowym warunku; ..... odwiedzę cię.

13. Popraw następujące zdania:

1. Przeprowadziliśmy doświadczenie, celem którego będzie zbadanie tego zjawiska.
2. Mieliśmy z nauczycielką lekcje, która przyszła na zastępstwo.
3. Drużyna "Widzewa" odniosła z "Wisłą" sromotną porażkę.
4. Dzięki silnym mrozom pękały przewody cieplne.
5. Chłopiec kontynuował nadal swoją pracę modelarską.
6. Wyścig wygrali asy drużyny: Nowak i Kaczor.
7. Ewa nie chce studiować chemię.
8. Został przyłapany czytając cudze listy.
9. Byłam o to pytana, zdając egzamin.
10. Miejmy nadzieję, że to nie tylko dla wojska będzie służyło.
11. Z takimi odczuciami podzielił się generał brygady.
12. Ja tu zaproponuję dla wszystkich projekt.
13. Bilety będą do odebrania na portierni.
14. Wnioski formułowano w oparciu o doświadczenia.
15. Piosenkarka spod Nashville, wychowana na biednej farmie, która przyjechała do Polski.

14. Zdanie: "Chłopcy wybrali się do parku ..." uzupełnij

a/ dwoma zdaniami podrzędnymi;
przydawkowym,
okolicznikowym,
b/ dwoma zdaniami współrzędnymi;
łącznym,
wynikowym.

15. Przekształć podane zdania pojedyncze na zdania podrzędnie złożone:

1. Z powodu gęstej mgły, odwołano zawody.
2. Mimo złej pogody, wyszedłem z domu.
3. Kłamca nie zasługuje na zaufanie.
4. Mądry głupiemu ustępuje.
5. Spóźniłem się do pracy z powodu wypadku.

16. W zdaniach złożonych określ rodzaj zdań podrzędnych:

1. Jeśli jutro będę miała czas, to pójdę do kina.
2. Skończę dzisiaj tę pracę, choć jestem zmęczona.
3. Kto chce wygrać, musi grać systematycznie.
4. Nie wiem, kiedy wrócę.
5. Pojechał nad morze żeby odpoczywać.
6. Interesował się sztuką, miał bowiem wielu przyjaciół wśród artystów.

17. Dopisz zdania współrzędne:

a/ łączne: Słońce świeci /i/ .....
b/ rozłączne: Pójdę do kina /albo/ .....
c/ przeciwstawne: Przyszedł na spotkanie .....
d/ wynikowe: Nie słuchasz rodziców .....

18. Określ funkcje składniowe podkreślonych wyrazów:

1. Po zażyciu lekarstwa będziesz zdrową dziewczyną.
2. Wkrótce będziesz zdrowa.
3. Wyglądasz na zdrową.
4. Zdrowy ma chęć do życia.

19. Każdą parę podanych zdań pojedynczych przekształć w zdania złożone współrzędnie i w zdania złożone podrzędnie:

1. Chmurzy się. Wezmę parasol.
2. Zaczęła się zima. Temperatura spadła poniżej zera.
3. Źle się czuję. Nie pójdę do lekarza.
4. Zaczną się wakacje. Wyjadę nad morze.

5. Chcę popływać. Idę na basen.

20. Uzupełnij zdania rzeczownikami w funkcji okolicznikow.

Zebranie turystów wybierających się na ..... odbyło się w ..... . Pojechaliśmy do ..... . Biwak rozbiliśmy w ..... . Namioty rozstawiliśmy na ..... . Łodzie umieściliśmy przy ..... . Zapasy żywności schowaliśmy w ..... .

21. Przekształć podane zdania na równoważniki zdań.

Siadajcie. Zejdź mi z oczu. Proszę dwa bilety do Krakowa. Idźcie lewą stroną. Czy wszyscy są gotowi do wymarszu? Czy jesteś zdrowy? Proszę małą czarną kawę.

22 Przekształć podane równoważniki zdań w zdania:

1. Za pięć minut odjazd pociągu.
2. Wsiadać i zamykać drzwi.
3. Godzina piąta po południu.
4. W całej wiosce cisza.
5. Ludzie w polu.
6. Z daleka słychać śpiew żniwiarzy.
7. Co za spotkanie. Jak zdrowie?
8. Nieźle. Co u pana słychać?
9. Wszystko po staremu. Jak zawsze dużo pracy.

23. W podanych zdaniach wskaż podmioty.

1. Głodny sytego nie zrozumie.
2. Cierpliwy wszystko zniesie.
3. Pokonani milcząco opuszczali boisko.
4. Pięciu nie wróciło jeszcze z wycieczki.
5. Czeka cię wspaniałe jutro.
6. Twoje "tak" podniosło mnie na duchu.
7. "Na" jest przyimkiem.
8. Głośne "hop, hop" dotarło do naszych uszu.
9. Zagrzmiały tysiące oklasków.
10. Setki ludzi opuściły miasta.

24. Podane zdania współrzędnie złożone przekształcić na zdania złożone podrzędnie.

1. Śnieg padał cały dzień, więc drogi były trudne do przebycia.
2. Dawniej nie było kolei, toteż podróże były uciążliwe.
3. Konie były wypoczęte, toteż mknęły przed siebie kłusem.
4. Nie miał siły wołać, więc machał zmarzniętymi rękami.
5. Ranek był wczesny bardzo, miasto jeszcze spało.

25. Zamień podane zdania pojedyncze na zdania podrzędnie złożone.

1. Upał był trudny do wytrzymania.
2. Syty głodnego nie zrozumie.
3. Dowiedziałem się o przyjeździe rodziców.
4. Mieszkałem w domu stojącym nad rzeką.
5. Zdążyliśmy wrócić do domu przed zapadnięciem zmroku.
6. Dla dokładnego zrozumienia tekstu posługiwałem się słownikiem.
7. Z powodu choroby nie mogłem cię odwiedzić.
8. Z powodu złego odczytania instrukcji zepsuli maszynę.

26. Dopisz zdania podmiotowe.

1. Ten zasługuje na uznanie ..... .
2. Nie wszystko złoto ..... .
3. Zawsze znajdzie przyczynę ..... .
4. Wszystkim się zdawało ..... .
5. Było do przewidzenia ..... .
6. Jest wątpliwe ..... .

27. Wskaż zdania dopełnieniowe.

1. Nie czyń drugiemu, co tobie niemiło.
2. Po bratersku radził, by przyznał się do winy.
3. Wszyscy zrozumieli, że nadeszła chwila ważna.
4. Nikt pewnie nie wie, czy zwierz uciekł.
5. Zgadnijcie, czyim ja posłem.

28. W podanych wypowiedzeniach przekształć jedno ze zdań na równoważnik zdania.

1. Jedliśmy kolację i omawialiśmy przygotowania do wyjazdu.
2. Gdy dojechaliśmy do wsi, zatrzymaliśmy konie.
3. Wybraliśmy się na spacer, ponieważ chcieliśmy wykorzystać pogodę.
4. Przygotowywałem się do zawodów w ten sposób, że przebiegałem codziennie kilka kilometrów.
5. Jeśli nie wykonasz przyjętego zobowiązania, sprawisz nam przykry zawód.
6. Stał i milczał.
7. Szedł i gwizdał.
8. Siedział i czytał.
9. Gdy wyjrzał przez okno zawołał psa.
10. Otworzył drzwi i ujrzał niezwykły widok.

29. Wybierz z tekstu okoliczniki sposobu.

1. On stąpa niby od niechcenia.
2. Chmura rozpostarła się jak wielki żagiel.
3. Jaskółka spada jak kula.
4. Suche liście niby łzy drzew spadły na ziemię.
5. Tu i ówdzie niby blade obłoczki szarzały gaje.
6. Kapitan Rykow milczkiem kielich wychylał.
7. Wojski zza stoła machnął ręką na odlew.
8. Pleban inaczej uczy na ambonie.
9. Na koniec z trzaskiem drzwi sali na oścież otwarto.
10. Witano go radośnie i gorąco.

30. Przekształć okol. sposobu /wyrażenia przyimkowe/ w przysłówki.

1. Patrzę na niego z niechęcią.
2. Przyjęłam tę wiadomość z radością.
3. Czytałam ten tekst z uwagą.
4. Poruszała się bez szelestu.
5. Żądała za stanowczością.
6. W pokoju wszystkie rzeczy leżały bez ładu.

31. Dokończ zdania wg wzoru:

Wzór: On ma takie szczęście, że mu wszyscy zazdroszczą.

1. Adam ma taką żonę, że ..... .
2. Piotr ma taką córkę, że ..... .
3. Paweł ma taki charakter, że ..... .
4. Mój syn ma takie kłopoty ze zdrowiem, że ..... .
5. Mój ojciec ma taką pracę, że ..... .

32. Proszę ułożyć pytania.

1. To jest książka. .....
2. To jest ciekawa książka. .....
3. Ta książka jest ciekawa. .....
4. Ta książka jest moja. .....
5. To jest moja książka. .....
6. Moja książka jest ciekawa. .....
7. To nie jest moja książka. .....
8. To nie jest ani moja książka, ani twoja. .....
9. Ten obrazek jest ładny. .....
10. Te ściany są zielone. .....
11. Tablica nie jest biała, ona jest czarna. .....
12. To jest nasza sala. .....
13. To okno jest duże. .....
14. Tamto okno jest otwarte. .....
15. To krzesło jest wygodne. .....
16. Moje krzesło jest niewygodne. .....
17. Te krzesła są nowe. .....
18. Ta gąbka jest mokra. .....
19. Ta podłoga jest brudna. .....
20. To jest kolorowa kreda. .....
21. Ta kreda jest biała. .....
22. Nie, to nie jest dobra kreda. .....
23. Nie, ten stół nie jest nowy. On jest stary. .....
24. Tak, ta sala jest ładna. .....
25. Tak, mój stolik jest czysty. .....

33. Proszę napisać pytania /pytając o podkreślone słowo/.

1. W sali jest nauczycielka.
2. W pokoju jest fotel.
3. W sklepie nie ma masła.
4. Ona rozmawia z kolegą.
5. On pije mleko.
6. Lekarz leczy dziecko.
7. Ojca nie ma w domu.
8. Mój syn jest chory.
9. Oficer przygląda się żołnierzowi.
10. Jem obiad z przyjacielem.
11. On jest oficerem.
12. Dziecko pisze długopisem.
13. On kupił świeżą szynkę.
14. On je zupę srebrną łyżką.
15. Ona pisze nowym piórem.
16. Mężczyzna goli się żyletką.
17. Żona jedzie z dzieckiem do ZOO.
18. Żona jedzie z dzieckiem do ZOO.
19. Żona jedzie z dzieckiem do ZOO.
20. Kolega opowiada o swojej dziewczynie.
21. Syn mówi o wypadku samochodowym.

34. Dokończ następujące zdania:

a/

1. Buty okazały się za ..... .
2. Ćwiczenie okazało się za ..... .
3. Nasz nowy sąsiad początkowo wydawał mi się ..... .
4. Przy bliższym kontakcie Ewa okazała się ..... .
5. Wiśniewski wyjeżdża do Francji jako ..... .
6. Walczak wystąpił na zebraniu jako ..... .
7. Na zebraniu wybrano go na ..... .
8. Wysłano go jako ..... .
9. Po ukończeniu uczelni Marek został ..... .
10. Mój ojciec był kiedyś ..... .
11. Paweł jest bardzo ..... .
12. Po chorobie Andrzej stał się ..... .

13. Pogoda zrobiła się ..... .

b/ 1. On się nie zgadza ..... .
2. Kolega obiecał mi ..... .
3. Dlaczego przestałeś ..... .
4. Zdecydowałem się ..... .
5. Dyrektor pozwolił mi ..... .

35. Proszę dokończyć zdania:

1. Interesują mnie artykuły napisane przez ..... .
2. Podobają mi się dekoracje teatralne zaprojektowane przez ..... .
3. Podobały mi się pieśni wykonane przez ..... .
4. Podobają mi się sztuki teatralne wystawiane przez ..... .
5. Zjadłem kolację podaną przez ..... .
6. Smakują mi obiady gotowane przez ..... .
7. Nie smakowała mi herbata zaparzona przez ..... .
8. Jadłem ciasto upieczone przez ..... .
9. Wziąłem do pracy drugie śniadanie przygotowane przez ..... .
10. Nie lubię sałatek robionych przez ..... .

36. Proszę dokończyć zdania:

1. Poproszę tę książkę, która ..... .
2. Poproszę tamten płaszcz, który ..... .
3. Poproszę to czasopismo, które ..... .
4. Proszę mi pokazać tamtą torbę, która ..... .
5. Poproszę tego sera, który ..... .

37. Proszę dokończyć zdania:

1. Chcę kupić sobie sweter taki, jaki masz ty.
2. Chcę mieć mieszkanie takie, jakie ..... .
3. Chcę sobie uszyć taki żakiet, jaki ..... .
4. Chcę kupić samochód taki, jaki ..... .
5. Chciałabym znaleźć sobie taką pracę, jaką ..... .

38. Napisz podane zdania w liczbie mnogiej:

1. Zgłodniały pies rzucił się do miski.
2. Nieposłuszny chłopiec nie włożył swetra.
3. Usłyszałem piskliwy głos staruszka.
4. On jest dziś mądrzejszy niż dawniej.
5. Dziecko musi się kłaść do łóżka umyte.
6. Przyszedł do mnie kolega szkolny.

39. Podane niżej zdania napisz w liczbie mnogiej.

1. Ten koń, którego oglądaliśmy na wyścigach, przywieziony został z Rumunii.
2. To jest to opowiadanie, które ci obiecałem pożyczyć.
3. Ta koleżanka, która ze mną mieszka, dawno już wyjechała do rodziny.
4. Ten sportowiec, którego co dzień widywaliśmy trenującego, nie przyniósł wstydu swojej drużynie.
5. Ten student, który przed chwilą wszedł do czytelni, nie zrobił nam zawodu - zdał dobrze egzamin.
6. To jest właśnie ten ołówek, który zgubiłam.

40. Dopisz zakończenie następujących zdań:

1. Jan boi się wyjechać sam za granicę. Muszę rozproszyć jego ..... .
2. Jan ma nadzieję zarobić na tym interesie mnóstwo pieniędzy. Muszę rozwiać jego ..... .
3. Jan ani rusz nie chce się na to zgodzić. Muszę zaskarbić sobie jego ..... .
4. Jan bardzo mnie prosił o załatwienie tej sprawy. Muszę mu wyświadczyć ..... .

41. Dopisz rzeczowniki kończące podane niżej zdania:

1. Ta podróż pozostawiła niezatarte ..... .
2. Rzuciła mi powłóczyste ..... .
3. Jeśli chodzi o malarstwo, to Jan jest jego niestrudzonym ..... .
4. Ze względu na swe zasługi Jan powinien w kronice naszego klubu zająć poczesne ..... .

S Ł O W N I C T W O

I. WYRAZY I ICH RODZAJE

Każdy język składa się z dwóch elementów: gramatyki i słownictwa. Słownictwo to ogół wyrazów. Są wyrazy, które żyją kilkaset i kilka tysięcy lat, są też takie, które powstają i zamierają w ciągu życia jednego pokolenia.
Do pierwszej grupy należą wyrazy np: matka, syn, dom, chleb, spać. Do drugiej np: słowo "bikiniarz" - powstało około trzydziestu lat temu i oznaczało człowieka ubierającego się modnie. Współczesnej młodzieży słowo to już nic nie mówi.
Zasób słownictwa współczesnej polszczyzny to przeszło 130000 słów, ale przeciętny Polak zna ich kilka lub kilkanaście tysięcy. Niewiele osób posługuje się ponad 20 000 słów. Wyrazów, które rozumiemy jest o wiele więcej - /słownictwo bierne/, niż tych, których używamy - /słownictwo czynne/. Szeroki zasób słów świadczy o bogactwie myśli. Tymczasem ludzie często używają słów - "wytrychów", to znaczy, tych samych wyrazów na określenie bardzo różnych rzeczy. Używa się np: określenia "fajny": fajna zabawa, fajna nauczycielka, fajny chłopak, fajna audycja, fajny film, fajna sukienka, fajne jedzenie. A przecież, można wyrażać się precyzyjnie: udana zabawa, przyjemna, dobra sprawiedliwa nauczycielka, sympatyczny chłopak, dobra audycja, ciekawy film, ładna sukienka, smaczne jedzenie.
Mówiąc lub pisząc, posługujemy się wyrazami, które składają się z głosek mających pewne znaczenie. Są wyrazy odmienne i nieodmienne. W zdaniu: "W sali zawieszono na ścianie nową tablicę" - jest siedem wyrazów. Wyrazy "w", "na" - są nieodmienne, zawsze występują w tej samej formie - pozostałe: "sala", "zawiesić", "ściana", "nowy", "tablica" - mogą występować w różnych formach.
Za pomocą wyrazów oznaczamy osoby i przedmioty, a także czynności, cechy osób i przedmiotów oraz cechy czynności

II. TREŚĆ I ZAKRES WYRAZU

Pod względem znaczenia wyrazy różnią się treścią i zakresem.

Treść:

Składa się na nią to wszystko, czym różnią się przedmioty objęte jedną nazwą, od przedmiotów objętych inną nazwą. Tak na przykład: na treść wyrazu "czołg" składają się wszystkie cechy, które wyróżniają czołg spomiędzy innych pojazdów, jak: rower, samochód, pociąg, okręt i te cechy, które składają się na pojęcie czołgu jako odrębnego pojazdu na gąsienicach, a więc - cechy wspólne dla wszystkich odmian czołgów, np: czołgi T-34, T-51, T-72, transportery, BWP.

Zakres:

to ogół przedmiotów nazywanych tym wyrazem. Na przykład: zakres wyrazu "czołg" będą stanowiły wszystkie pojazdy na gąsienicach. Zakres wyrazu "czołg T-34" obejmuje tylko tę odmianę.

Przykład:

broń, broń biała, szabla

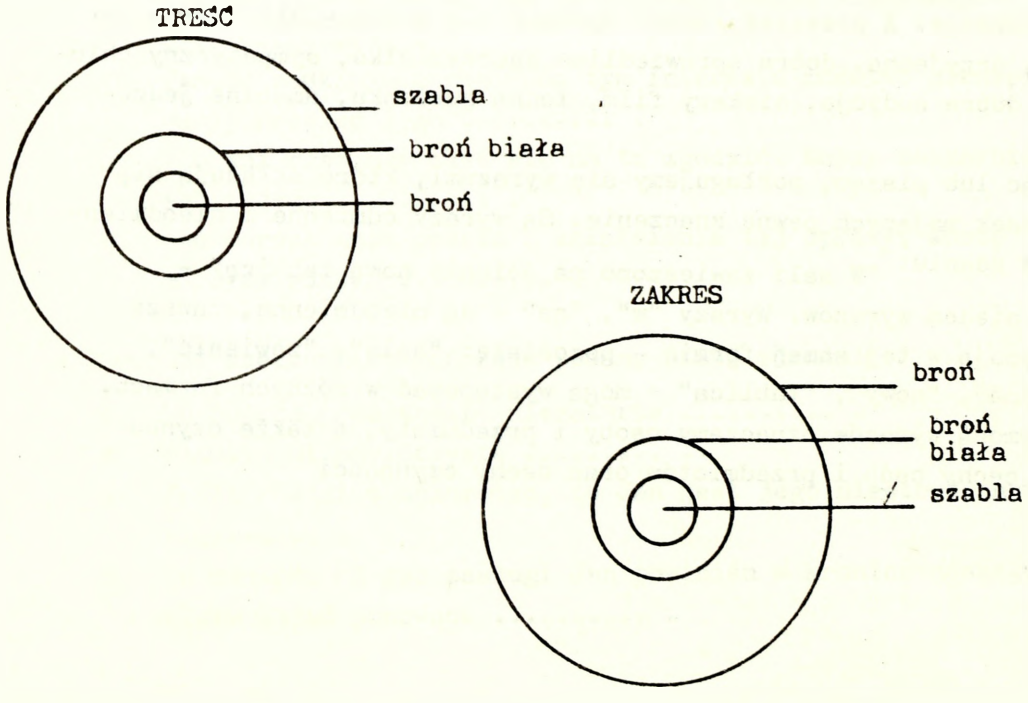

III. BARWA UCZUCIOWA WYRAZU

Każdy wyraz ma słabsze lub mocniejsze zabarwienie uczuciowe. Barwa uczuciowa wyrazów jest odbiciem naszego stosunku do przedmiotów lub pojęć nazywanych tymi wyrazami, Większość wyrazów ma zabarwienie obojętne: ręka, głowa, ziemia, woda, las, sto, chodzić, jeść itd.

Barwa dodatnia lub ujemna może się wiązać z naszą:

a/. oceną uczuciową - miłe, czy niemiłe;

b/. oceną moralną - dobre, czy złe;

c/. oceną estetyczną - piękne, czy brzydkie.

Aby wyrazić swój stosunek uczuciowy, musimy zastosować odpowiedni dobór wyrazów. Chcąc na przykład: pogardliwie wyrazić się o czyimś psie - nazwiemy go "kundlem" nawet, jeśli jest rasowy. Miłe dziecko nazwiemy "skarbem", "kochaniem", niemiłe - "utrapieniem", "bachorem", "smarkaczem".

Barwa wyrazów może też wiązać się z ich budową słowotwórczą. Wyrazy zdrobniałe mają zabarwienie dodatnie: rączka, główka. Wyrazy zgrubiałe mają zabarwienie ujemne: kocisko, chłopaczysko. Wiele wyrazów złożonych ma zabarwienie ujemne: wiercipięta, powsinoga.

IV. WŁAŚCIWE I PRZENOŚNE ZNACZENIE WYRAZU

Obok znaczeń podstawowych, pierwotnych wiele wyrazów ma znaczenie wtórne, przenośne. W języku mówionym używamy wielu przenośni w sposób bezwiedny. Wypływa to z niemożności dokładnego wyrażania wszystkich myśli, doznań, uczuć ludzkich, dlatego chcemy je określić w sposób maksymalnie przybliżony i obrazowy.

Chcąc np: powiedzieć, że coś jest bardzo blisko mówimy "pod nosem", zamiast "skrycie" mówimy "za oczy", "biec szybko" - "na jednej nodze". O człowieku bojaźliwym powiemy "tchórz" nazywając go tak, jak nazywa się zwierzę bojaźliwe.

V. WIELOZNACZNOSC WYRAZÓW

Ogromną większość wyrazów pospolitych stanowią wyrazy wieloznaczne. Oprócz znaczeń ogólnych mają one znaczenia specjalne. Należy pamiętać, że każdemu znaczeniu wyrazu wieloznacznego odpowiada inny wyraz w języku obcym, np: wyraz "pokój":

Nasze mieszkanie składa się z pokoju i kuchni.

W Europie od 1945 r. panuje pokój.

"Pokój" w znaczeniu "pomieszczenie" w języku rosyjskim - "komnata", a w znaczeniu pokoju jako przeciwieństwa wojny - "mir". Znaczenia wyrazu wieloznacznego domyślamy się dopiero w kontekście. Np: wyraz "dobry" bez bliższego kontekstu oznacza tylko ogólnie dodatnią cechę przedmiotu. Chcąc dokładniej określić jego znaczenie musimy zastosować kontekst, choćby z drugim wyrazem:

dobre buty - mocne
dobry człowiek - ludzki, uczynny
dobry uczynek - szlachetny
dobre słowo - przyjazne
dobre wychowanie - staranne
dobra nowina - pomyślna
dobry interes - korzystny
dobra robota - staranna
dobry wzrok, węch, słuch - nie zepsuty
dobre powietrze - czyste
dobry żołnierz - dzielny

VI. WYRAZY ROWNOZNACZNE I BLISKOZNACZNE

Wyrazy równoznaczne to takie, których możemy używać w kontekstach wymiennie bez naruszania ich znaczeń, np: alfabet i abecadło, lingwistyka i językoznawstwo.

Wyrazy bliskoznaczne, synonimy, to pary lub grupy wyrazów o podobnym znaczeniu, ale zróżnicowane znaczeniowo i stylistycznie. Synonimy:"bagno", "bajoro", "mokradło", "trzęsawisko", "grzęzawisko" - oznaczają grunt podmokły, ale każdy z wyrazów podkreśla

inną jego cechę. Są to synonimy semantyczne, czyli znaczeniowe. Synonimy mogą się różnić barwą, np: wyraźnie zróżnicowane uczuciowo nazwy dziecka: "dziecię", "dzieciątko", "dziecina", "bobo", "dzieciaczek", "berbeć", "brzdąc", "bachor". Różnią się barwą również wyrazy przestarzałe i współczesne: "pryncypał" i "szef"; może być zróżnicowanie regionalne: "ognisko" /ogólnopolskie/ i "watra" /podhalańskie/ lub środowiskowe: "uczyć się" /ogólnopolskie/ i "zakuwać" /uczniowskie/. Są to synonimy stylistyczne.

Homonimy:

wyrazy mające jednakowe brzmienie, ale różniące się pochodzeniem, znaczeniem, a niekiedy pisownią.

Przykład: bal /zabawa/ i bal /gruba belka/
kosa /warkocz/ i kosa /narzędzie do koszenia/
karzę /karać/ i każę /kazać/

Antonimy:

wyrazy mające przeciwstawne znaczenie.

Przykład:
gorąco - zimno
biały - czarny
dzień - noc
twardy - miękki
drogo - tanio

VII. ZAPOŻYCZANIE WYRAZÓW OBCYCH

Naturalne uzupełnienia słownictwa rodzimego stanowią zapożyczenia. Wynikają one z kontaktów językowych, ze wspólnej kultury, obyczajów, stosunków handlowych.
Zapożyczenia rzeczowe odnoszą się do rzeczy u nas nie występujących, np: nazwy egzotycznych owoców: banan, ananas, grapefruit, lub do specyfiki innych krajów: sputnik, kołchoz, fiord, kowboj.
Wyrazy obce, które przedostały się do języka polskiego dzielimy na:

1/ zapożyczenia właściwe - czyli wyrazy przejęte bezpośrednio lub pośrednio z danego języka, np: "handel", "druk", "ratusz",

"rachunek" - z jęz. niemieckiego; "atrakcja", "deponować", "depozyt", "doktor", "egzamin", "audycja" - z łaciny; "koks", "bokser", "sprinter", "brydż" z jęz.angielskiego; "bufet", "draperia", "grypa", "izolować" - z jęz.francuskiego;

2/ zapożyczenia sztuczne - wyrazy utworzone w danym języku ze składników należących do języków obcych, np: "telewizja" - - z greckiego "tele" /na odległość/ i łacińskiego "visio" /obraz, widzenia/. Ten rodzaj zapożyczeń charakterystyczny jest dla terminologii specjalnej: naukowej lub technicznej;

3/ repliki albo kalki wyrazowe - wyrazy, których części składowe są tłumaczeniami odpowiednich członków wyrazu obcego, np: niemieckie "Weltanschaung" - polski "światopogląd", łac. "subiektum" - pol. "podmiot", ros. "rassłojenije" - pol. "rozwarstwienie".

W wyrazie niemieckim cząstka "Welt" odpowiada dokładnie znaczeniowo polskiemu "świat"; cząstka "anschung" - polskiemu "pogląd". Cechą charakterystyczną wyrazów zapożyczonych i na stałe przyswojonych jest przystosowanie ich do fonetyki i fleksji polskiej.

Ćwiczenia

1. Uporządkuj następujące wyrazy pod względem treści i zakresu wpisując je w kolejności od wyrazów mających treść najbogatszą i zakres najwęższy do wyrazów o treści najuboższej i zakresie najszerszym:

1/ książka, podręcznik, druk, elementarz;
2/ zwierzę, pies, pudel;
3/ tygodnik, czasopismo „Życie Warszawy";
4/ wzbijać się, poruszać, lecieć;
5/ światowy, polski, europejski, warszawski.

2. Przepisz, uzupełniając każde zdanie najodpowiedniejszym spośród następujących wyrazów: podróż, wycieczka, wędrówka, wyprawa, włóczęga.

..... renów trwała szereg tygodni.
Zmęczyła ich ta długa ..... bez planu i celu.
Taki wyczyn to coś więcej, niż zwykła ..... w Tatry.
Jak skończyła się ..... na biegun?
Najpierw czekała ich długa ..... przez ocean.

3. Przepisz zdania uzupełniając każde z nich najtrafniejszym spośród podanych wyrazów o podobnym znaczeniu.

a/ Scott i towarzysze ..... biegun południowy.
/odkryli, zwiedzili, zdobyli, przemierzyli/
b/ Na Antarktydzie działają obecnie świetnie wyposażone ..
..... naukowe.
/stacje, placówki, punkty, posterunki, stanowiska, obserwatoria/
c/ Czy człowiek dotarł już do ..... miejsc na Ziemi?
/wszelkich, każdych, wszystkich/

4. Napisz zdania z podanymi wyrazami w znaczeniu dosłownym i przeniśnym:

gorący, gwiazda, śpiewać, krwawy.

5. Na podstawie kontekstu określ znaczenie wyrazu "ciężki".

1/ ciężki tobół, wóz, kamień, młot
2/ ciężkie działo
3/ ubranie zbyt ciężkie na lato
4/ ciężka praca
5/ ciężka mowa
6/ ciężki styl
7/ ciężkie westchnienie
8/ ciężkie przejście mieć z kim
9/ ciężka choroba
10/ ciężka rana
11/ ciężkie czasy
12/ ciężkim być w pożyciu

6. Na podstawie kontekstu określ znaczenie wyrazu "droga":

1/ droga lądowa, droga morska
2/ droga bita, droga publiczna, droga boczna, droga w lesie
3/ torować sobie drogę łokciami
4/ ustąpić komu z drogi
5/ mieszkać dwie mile drogi
6/ pokazać komu drogę, pytać o drogę
7/ mieć kawał drogi przed sobą
8/ być w drodze, gotować się do drogi, puścić się w drogę, odbywać drogę pieszo
9/ droga cnoty, droga honoru
10/ drogi oddechowe
11/ droga mleczne /na niebie/

7. Podaj 4 wyrazy utworzone za pomocą przyrostka -ek i określ ich zabarwienie uczuciowe.

8. Podaj po dwa wyrazy utworzone za pomocą przyrostków: -aszek, - ik, -ko, -al, -isko, -ica, -us, -uchny, -usi, -eńki, -uśki, i zgrupuj je według wzoru:

Wartość uczuciowa wyrazu

dodatnia	obojętna	ujemna
wujaszek	białko	kocisko

9. Wskaż, w których wyrażeniach i zwrotach wyraz "gęba" ma zabarwienie uczuciowe obojętne, a w których wyraźnie ujemne:

1/ jakby w gębę wziął, tak się zawstydził
2/ gębę na co otworzyć
3/ wyżej nosa gębę nosić
4/ nie umieć gęby otworzyć
5/ gębą wojuje
6/ pan całą gębą
7/ gęba od ucha do ucha
8/ gęba niewyparzona
9/ rozpuścić gębę

10/ stulić, zamknąć gębę
11/ wycierać sobie kimś gębę /obgadywać kogo/
12/ wierzyć komu na gębę
13/ palnąć kogo w gębę

10. Określ znaczenie i zabarwienie uczuciowe wyrazu "czuły" w następujących użyciach:

czuły na krzywdę ludzką, czuły ojciec, czułe serce, czułe słowa, czuły list, czuły odbiornik, czuła klisza.

11. Ze słownika języka polskiego wypisz znaczenia wyrazów:
fala, scena, duży.

12. Wypisz i ponumeruj znaczenia wyrazów:

a/ ziemia, źródło, głowa, galeria
b/ chodzić, igrać
c/ drobny, ciemny, bliski

Podaj przy każdym z tych znaczeń przykład użycia w zdaniu.

13. Uzupełnij podane zdania odpowiednimi wyrazami spośród następujących bliskoznacznych:
temperament, natura, usposobienie, charakter.

Wzywał go głos ..... .
..... ciągnie wilka do lasu.
Miał ognisty ..... .
To człowiek o wyjątkowo wesołym ..... .
Podziwiam nadzwyczajne cechy jego ..... .

14. Dobierz odpowiednie przymiotniki:

człowiek
obiad
roślinność
skarby
/bogaty, obfity, bujny nieprzebrany/

15. Dobierz wyrazy bliskoznaczne i określ, jakie znaczenie ma wy-

raz "bić".

bić dziecko
bić w bęben
bić w dłonie
bić godzinę
/chłostać, uderzać, klaskać, wydzwaniać/

16. Dobierz wyrazy bliskoznaczne wyrażające dobitniej treść wyrazów:

zły, zadowolony, ubogi, smaczny, strach, kałuża, kłopoty, upór, dobry
/zaciętość, przerażenie, bajoro, szczęśliwy, wściekły, tarapaty, nędzny, wyśmienity, wyborny, świetny, znakomity, doskonały/

17. Określ znaczenie wyrazu "surowy" /podaj synonimy/.

surowy nauczyciel — dom w surowy stanie
surowe mięso — surowa zima
surowe życie

18. Zastąp podane wyrazy zwrotami bliskoznacznymi.

pochwalić - ..... — buntować się - .....
zapomnieć - ..... — głosować - .....

19. Zastąp podane wyrazy wyrażeniami bliskoznacznymi.

mocno - ..... — samorzutnie - .....
wada - ..... — ciocia - .....

20. Spośród podanych wyrazów bliskoznacznych dobierz wyrazy najtrafniej określające cechy fizyczne człowieka. W tym celu połącz niżej podane rzeczowniki z odpowiednimi przymiotnikami.

- postać, mężczyzna, oczy, twarz, plecy, głos, wzrost, włosy
- otyły, gruby, pełny, tłusty, piwny, brązowy, brunatny, kasztanowy, pociągły, długi, sążnisty, wydłużony, podłużny, szeroki, barczysty, duży, rozrośnięty, szczupły, cienki, chudy, wiotki, stary, wiekowy,

21. Do podanych niżej wyrazów dobierz wyrazy bliskoznaczne:

ziemia, produkować, zbiórka, szybko.

22. Użyj w zdaniu innych zwrotów zamiast:

wymarzona okazja, potoczyła się rozmowa, przekażę pozdrowienia, wdały się w tę sprawę władze.

23. Uzupełnij zdania odpowiednią formą wyrazu wybranego spośród podanych niżej:

Byliśmy ..... tym kłopotem nie na żarty.
Jego ..... zwykle twarz rozjaśniała się.
Ich ..... wygląd najlepiej świadczył o tym, co przeszli.
Był ..... na Anię z powodu jej wyjazdu bez uprzedzenia.
Byli oboje ..... .

/smutny, zmartwiony, zrozpaczony, rozżalony, żałosny/

24. Wyjaśnij następujące słowa, używając wyrazów bliskoznacznych:

rezultaty, wirować, powierzyć, majestatycznie, zagłada.

25. Wypisz wyrazy bliskoznaczne w stosunku do wyrazów:

strumień, wzgórza, przepych, lazur, odór, kres, znużenie.

26. Wypisz jak najwięcej wyrazów bliskoznacznych w stosunku do wyrazu "statek".

27. Przepisz niżej podane grupy wyrazów, umieszczając wyrazy pokrewne jeden pod drugim, a różne formy tego samego wyrazu w jednej linijce.

a/ pracuję, pracownik, pracowały, pracować, praca, pracownica
b/ las, leśnik, lasy, leśny, lasem, lasami, leśnika, leśniczy
c/ pole, polny, polna, półka, polnych, polem, polowego, półko, polami, polowy
d/ czytam, czytelnika, czytała, czytelnik, czytanka, czytać, czytanki,

Wzór: pracuję pracowały pracować
pracownik
praca
pracownica

28. Do każdego z podanych wyrazów dopisz najpierw trzy inne formy tego samego wyrazu, potem trzy wyrazy pokrewne:

artysta, miara, zimny, rysować.

29. Podane wyrazy ułóż w pary, pisząc najpierw wyraz podstawowy, potem pochodny:

rzeźbiarka, kolor, pędzel, farbować, woda, olej,
rzeźbiarz, pędzelek, olejny, farba, kolorowy, wodny.

30. Przepisz podane wyrazy i utwórz od nich pochodne przymiotniki.

rysunek, wystawa, obraz, profesor, artysta,
barwa, skrzypce, salon.

31. Napisz znane ci nazwy instrumentów muzycznych i od każdego z nich utwórz jeden wyraz pochodny.

32. Określ znaczenie każdego z tych wyrazów:

radiowiec, radioamator, radiotechnik, radioodbiornik,
radiotelefon.

33. Do każdego z podanych wyrazów dopisz wyrazy pokrewne:

śpiew, wesoły, drzewo.

34. Od podanych wyrazów utwórz po trzy wyrazy pochodne. W każdym z wyrazów pochodnych oddziel kreską podstawę słowotwórczą od formantu.

grać, pisać, słuchać, wierzyć.

Wzór: grać - wy grać, prze grać,
po grać

35. Wypisz wyrazy pokrewne wyrazowi "latać" .

36. Wypisz wyrazy pokrewne wyrazowi "książka". Zastanów się nad znaczeniem każdego z nich, a następnie zastosuj je w odrębnych zdaniach.

37. Wypisz wyrazy pokrewne wyrazowi "czytać". Zastanów się nad znaczeniem każdego z nich, a następnie zastosuj je w odrębnych zdaniach.

38. Za pomocą przedrostków: pod-, w-, z-, /s-, ś-,/, roz-, utwórz wyrazy pochodne od podanych czasowników.
Oddziel pionową kreską podstawę słowotwórczą od formantu.

podać, gonić, chodzić, lecieć.

39. Wypisz wyrazy pokrewne wyrazowi "ryba".

40. Podanych niżej wyrazów wieloznacznych użyj w zdaniach dwukrotnie, w dwóch różnych znaczeniach:

róg, kolej, bez, pióro.

41. Napisz zdania z podanymi wyrazami:

może, morze, lód, lud.

42. Napisz z pamięci pięć wyrazów wieloznacznych, zastosuj je w zdaniach.

43. Użyj w zdaniach podanych niżej form wyrazów: raz w znaczeniu, w którym są rzeczownikami, drugi raz w znaczeniu, w którym są przymiotnikami lub czasownikami.

droga, złoty, szeregowy, tył, piła, ryj, piec, burzy.

44. Wstawić odpowiednie wyrazy z punktu b/; uzupełnić zdania dodanymi od siebie wyrazami.

a/ ..... zostało zniszczone ..... zostało zburzone
..... został odbudowany ..... został znaleziony

..... został zdjęty ..... został opracowany
..... została wypita ..... jest skończony
..... jest zaczęta ..... zostało zapomniane
..... był widziany ..... była opowiedziana
..... jest umówiony ..... został przedyskutowany
..... zostało powtórzone ..... była przemyślana
..... był zainteresowany ..... jest położony
..... zostały podzielone ..... zostało zjedzone

b/ chłopiec, człowiek, dom, herbata, historia, jedzenie, miasto, obraz, odpowiedź, pieniądze, profesor, projekt, praca, przedstawienie, port, referat, samochód, ubranie, wykład, wydarzenie, wypadek.

45. Podać antonimy następujących imiesłowów:

zburzony - ..... zabrany - .....
sprzedany - ..... ucieszony - .....
zapomniany - ..... zamknięty - .....
zgubiony - ..... skrócony - .....

Antonimy - wyrazy o znaczeniu przeciwstawnym /rdzenie są różne/: bogaty - ubogi, czerstwy - świeży, zapalić - zgasić, proza - poezja, dzień - noc.

46. Wstaw właściwy wyraz:

1. Oczekujemy na ..... napięcia w sytuacji międzynarodowej.
2. Nowoczesne obiekty przemysłowe są ..... prądem elektrycznym.
3. Wiele cennych polskich towarów ..... na eksport.
4. Państwo musi ..... o los ludzi niezdolnych do pracy.

/troszczyć się, pielęgnować, złagodzenie, obniżenie, zasilane, rozwiązanie, wytwarzane, idzie, handluje się, objęte/.

47. Zastąpić polskimi słowami następujące zapożyczenia:
1/ unifikacja, 2/ normalizacja,

3/ modyfikacja, 4/ snack bar,
5/ finisz, 6/ konformizm.

Odpowiedź:
1/ ujednolicenie, 2/ uregulowanie,
3/ poprawka, 4/ bar zakąskowy,
5/ zakończenie, 6/ ugodowość.

48. Do przykładów w grupie B wpisać czasowniki, użyte w innych znaczeniach w grupie A.

A.
1. Wacek zawinął rękawy i zabrał się do roboty.
2. Pastuch pędził stado krów.
3. Ojciec późno przyszedł do domu.
4. Spotkałem wczoraj znajomego.
5. Czy zabrałeś już swoje rzeczy z hotelu?
6. Konie zapadały w śniegu po kolana.
7. Zwinęłam nici na kłębek.
8. Wypaliłem dziś dziesięć papierosów.
9. Wszystkie płatki z kwiatów obleciały.
10. Pociągnąłem za rączkę staroświeckiego dzwonka.
11. Posuńcie się trochę dalej, zróbcie miejsce nowemu koledze.

B.
1. Wiele czasu ..... Jerzemu studia nad okresem Gotyku.
2. W tej trudnej sytuacji ..... nam z pomocą sąsiedzi.
3. Pociąg ..... na północ.
4. Cyganie ..... obóz i ..... dalej na wschód.
5. Martwię się o zdrowie matki, jest coraz słabsza, ostatnio wyraźnie się ..... .
6. Statek ..... do portu.
7. Ciemno już, zmrok ..... .
8. Ostrożnie obchodźcie się z bronią, może ..... .
9. Kowalskich ..... nieszczęście.

49. Do przykładów w grupie B dobrać odpowiednie czasowniki, użyte w grupie A w innym znaczeniu:

A. 1. Za oknem gruchnął strzał.
2. Janek niesie wiadro z wodą.
3. Z góry toczy się kamień.
4. Pies prowadzi niewidomego.
5. Wówczas panował Aleksander Macedoński.
6. Parowóz utknął w zaspie śnieżnej.
7. Kiedy długo siedzę bez ruchu, cierpną mi nogi.
8. Na podwórzu piętrzyły się stosy starego żelastwa.
9. Matka bierze dziecko za rękę.
10. Gips łatwo wiąże się z wodą.

B. 1. W naszym zakładzie ..... miła, koleżeńska atmosfera.
2. Aż mi skóra ..... na myśl o jutrzejszym egzaminie.
3. Jak wieść ..... należy się spodziewać pewnych zmian w naszej fabryce.
4. Nagle ..... wieść, że cyrk przyjeżdża.
5. Przed wyprawą wysokogórską ..... coraz to nowe przeszkody.
6. Z okresem moich studiów ..... liczne wspomnienia.
7. Litość ..... patrzeć na tego wygłodzonego psa.
8. Rozmowa ..... na martwym punkcie.
9. Pomiędzy naszymi sąsiadami od lat ..... spór o łąkę.

50. Do podanych przykładów wstawić odpowiednie rzeczowniki: duch, dusza /uzupełniając końcówki rodzajowe przydawek/.

1. Poeta widział oczyma ..... wspaniałą krainę.
2. Tomek był uważany za ..... klasy.
3. Przez całe lato mieliśmy owoców, ile ..... zapragnie.
4. Zza uchylonych drzwi docierał rozdzierający ..... płacz dziewczyny.
5. Przekradaliśmy się po ciemku z ..... na ramieniu.
6. Nasz instruktor wkłada całą ..... w organizację zawodów.
7. Teraz już mi trochę raźniej na ..... .
8. To powiedziawszy znikł jak ..... .

9. Nie mam grosza przy ..... .
10. Stary sługa był oddany swemu panu ..... i ciałem.
11. Widać było, że chłopak słucha nieuważnie - ..... przebywał gdzie indziej.
12. Aż mi ..... rośnie, kiedy patrzę na wyniki naszej pracy.
13. ..... zamiera ze strachu.
14. W głębi ..... niezupełnie ci wierzę.
15. Niespokojn.a ..... z tego Franka.
16. Czemu stoisz nade mną jak kat nad dobr... ..... .
17. Wychowawca potrafił czytać w naszych ..... .
18. Ależ tu nie ma żyw... ..... !
19. Chciałaby otworzyć przed kimś ..... .
20. Słuchaliśmy twojej krytyki, godząc się z nią w pokorze ..... .
21. Twórczość poety była zgodna z ..... czasu.
22. Przybiegamy przerażeni - a on leży bez ..... .
23. Czemu się na niego gniewasz? Przecież on jest Bogu ... . winien.
24. Chiałbym ci pomóc z cał... ..... .
25. Słuchałem wywodów profesora, a w ..... sobie myślałem, że nie ma racji.
26. Dziadek jest już bardzo stary, ledwie się w nim ..... kołacze.
27. Matka jest wciąż jeszcze młoda ..... .
28. Chciałbym wreszcie znaleźć jak... bratni... ..... .
29. Kowalski jest tak chciwy na pieniądze, że gotów by .... diabłu zaprzedać.
30. Nie upadaj na ....., wszystko się zmieni na lepsze.
31. Ty zawsze umiesz podnieść mnie na ..... .
32. Biedny starzec wyzionął ..... .

51. Do podanych związków fraz. wpisać odpowiednie z grupy wyrazów bliskoznacznych: ścieżka, dróżka, szlak, droga, trakt, ulica, uliczka.

1/ chodzić własnymi ..... .
2/ ..... Mleczn... .

3/ ..... bursztynowy.
4/ ..... oddechowe.
5/ zauważyć błąd w ..... czytania.
6/ zabrnąć w ślep... ..... .
7/ wystąpić na ..... sądow... .
8/ chodzić krętymi ..... .
9/ zagradzać komuś ..... .
10/ zatrzymać wię w pół ..... .
11/ wyrzucić kogoś na ..... .
12/ załatwiać sprawę ..... służbow... .
13/ dziecko ..... .
14/ być na dobr... ..... .
15/ iść utart... ..... .
16/ wchodzić komuś w ..... .
17/ mieszkanie od ..... .
18/ zejść na zł... ..... .
19/ wstydzić się pokazać na ..... .

52. Proszę podać wyrazy pokrewne.

Wyraz podstawowy	wyrazy pochodne		
	rzeczownik	czasownik	przymiotnik
głos	.....	.....	.....
myć	.....	.....	.....
.....	pracownik	.....	.....
.....	.....	nauczyć	.....
.....	.....	.....	wodny
ręka	.....	.....	.....
szkoła	.....	.....	.....
dowódca	.....	.....	.....
śpiew	.....	.....	.....
broń	.....	.....	.....
.....	cukierek	.....	.....
.....	pisarz	.....	.....
.....	.....	słuchać	.....
.....	.....	grozić	.....

.....	.....	.....	prosty
.....	.....	.....	ciężki
lek	.....	.....	.....
znak	.....	.....	.....
nowy	.....	.....	.....
ruch	.....	.....	.....

S Ł O W O T W Ó R S T W O

I. WYRAZY PODSTAWOWE I POCHODNE

Liczba wyrazów w każdym języku nie jest stała. Rośnie ona wraz z rozwojem naszej wiedzy o świecie. Niekiedy nowe wyrazy zapożyczamy z języków obcych, ale częściej tworzymy je, opierając się na wyrazach już istniejących w naszym języku.
Wyrazy, od których tworzymy inne nazywamy podstawowymi, a nowe - pochodnymi, np:

podstawowe	pochodne
kopać	koparka
wiercić	wiertarka
oblatywać	oblatywacz
kolej	kolejarz

Wyrazy podstawowe mogą być pochodnymi w stosunku do innych wyrazów, np: wyraz "robota" jest podstawowy w stosunku do wyrazu "robotnik", ale pochodny od słowa "robić".
Tworzy się tu kolejność:

robić - robota - robotnik - robotniczy

Wyrazy podstawowe, które nie pochodzą od innych i są niepodzielne słowotwórczo nazywamy rdzennymi, np: dom, koń, stół, rok.

Rzeczowniki możemy tworzyć od innych rzeczowników, np: szkoła - szkółka, od przymiotników, np: biały - białość, od czasowników, np: czytać - czytanie.

Przymiotniki od rzeczowników, np: szkoła - szkolny, od czasowników, np: czytać - czytelny, od innych przymiotników, np: biały - białawy.

Czasowniki możemy tworzyć od rzeczowników, np: szkoła - szkolić, od przymiotników: biały - bielić, od innych czasowników, np: czytać - przeczytać.

Wyrazy pochodne możemy tworzyć od wyrażeń przyimkowych, np:

za lasem - zalesie
pod zamkiem - podzamcze

II. BUDOWA SŁOWOTWÓRCZA WYRAZU

Wyrazy pochodne są związane z wyrazami podstawowymi nie tylko znaczeniem, ale i formą, np:

dom - dom-ek
stal - stal-owy
mówić- mów-ca
robić - z-robić
czytać - prze-czytać.

W wyrazach pochodnych występują dwa człony. Jeden z nich to wyraz podstawowy lub jego część /temat/, np:

dom-, stal-, mów-, -czytać, -robić.

Jest to temat słowotwórczy lub podstawa słowotwórcza.
Za pomocą drugiego członu wyrazu pochodnego: /-ek, -owy, -ca, z-, prze-/ formujemy nowy wyraz. Ten człon nazywamy formantem.

Wyraz pochodny składa się więc z tematu słowotwórczego i formantu. Formant może występować po temacie słowotwórczym, np: robot-nik lub przed nim, np: z-robić.

III. RDZEŃ, PRZYROSTEK, PRZEDROSTEK

Najmniejsza, niepodzielna część wyrazu, to rdzeń.
Oto przykład szeregu wyrazów:

dziennikar-stwo
dziennik-arz
dzienn-ik
dzien-ny
dzień

→ Wyrazy te są spokrewnione znaczeniowo i mają wspólne elementy budowy. Jest to rodzina wyrazów.

Cząstka: dzien|dzień jest rdzeniem.
Cząstki: -stwo, -arz, -ik, -ny, to przyrostki, a cząstki, które mogą występować przed rdzeniem, to przedrostki, np: prze-, prze-czytać.

W rdzeniach odmieniających się wyrazów zachodzą wymiany samogło-

skowe:

e : o	np. żenić się - żona
e : a	np. leśny - las
o : ó	np. szkoła - szkółka
ę : ą	np. dęby - dąb
e : ó	np. pies - psa

Wymiany spółgłoskowe:

b : b	np. ryba - rybi
p : p	np. chłop - chłopi
w : w	np. zabawa - zabawić
s : s	np. kosa - kosić
t : ć	np. złoto - złocić
d : dź	np. rada - radzić
ch : sz	np. śmiech - śmieszny
k : cz	np. krzyk - krzyczeć
g : ż	np. waga - ważyć
r : rz	np. teatr - teatrze
t : c	np. spłata - spłacenie

IV. WYRAZY ZŁOŻONE

Wyrazy pochodne, które powstały od dwóch wyrazów podstawowych i zawierają dwa tematy słowotwórcze, nazywamy wyrazami złożonymi. Są to: złożenia, zestawienia, zrosty.

Złożenia:
połączone za pomocą formantu -o- lub -i- /-y/:

prost-o-kąt /prostokąt/
par-o-wóz /parowóz/
sam-o-lot /samolot/
łam-i-główka /łamigłówka/
wyrw-i-dąb /wyrwidąb/
męcz-y-dusza /męczydusza/
rzez-i-mieszek /rzezimieszek/

Zestawienia:
połączenia dwu wyrazów, które są nazwą jednego przedmiotu, np:

Stare Miasto, Biała Podlaska, Zielona Góra, wieczne pióro. Zestawienia zachowują odrębne akcenty i odrębną pisownię.

Zrosty:

w wyrazach złożonych typu: Białystok, Rzeczpospolita, dobranoc, Wielkanoc, wiarygodny, Bogumił - jeden z członów: biały-, pospolita-, dobra-, wielka-, wiary-, Bogu- jest zależny składniowo od drugiego, z którym jest połączony.

Tworzenie sktótowców:

Skrótowce - to forma upraszczania i skracania wypowiedzi.

1. Literowce - /sktótowce literowe/ składające się z pierwszych liter wyrazów pełnej nazwy. Mają one akcent na ostatniej zgłosce, np: PKO /Pekaó/ , PZU /Pezetú/, PKP /Pekapé/.

2. Głoskowce - /skrótowce głoskowe/ - składają się również z pierwszych liter wyrazów tworzących pełną nazwę, ale liter odczytywanych jako głoski. Środkowy wyraz musi zaczynać się samogłoską, np: ZUS /Zus/, PAN /Pan/, NOT /Not/. Skróty te mają końcówki odmiany, np: do ZUS-u, w ZUS-ie, do PAN-u, w PAN-ie.

3. Sylabowce - skrótowce sylabowe, w których poszczególnym wyrazom wchodzącym w skład pełnej nazwy odpowiadają kolejne sylaby, np: Pafawag /Państwowa Fabryka Wagonów/

4. Skrótowce mieszane - mają charakter częściowo literowy, a częściowo głoskowy lub sylabowy, np: CPLiA /Cepelia/=/Centrala Przemysłu Ludowego i Artystycznego/.

Ćwiczenia

1. Podane wyrazy ułóż w pary: wyraz podstawowy - wyraz pochodny, podkreśl głoski, które w wyrazach pokrewnych wymieniają się z innymi. W każdym wyrazie pochodnym kreską pionową odziel podstawę słowotwórczą od formantu.

pokój, dróżnik, drożeć, stary, ósmy, krowa, lekarz,
osiem, grupować, droga, drogi, grupa, lekarski, krówka,
pokojowy, starzec.

2. Przepisz podane wyrazy, dopisując do każdego pochodny przymiotnik utworzony przy pomocy formantu -utki.

mały, żółty, biały, wesoły, bliski, wąski

3. Przepisz podane niżej wyrazy, dopisując do każdego pochodny przymiotnik utworzony przy pomocy formantu -any.

wełna, skóra, drewno, szkło, ziemniak

4. Podane niżej wyrazy podziel na dwie grupy : utworzone za pomocą przyrostka i utworzone za pomocą przedrostka. Przepisz wyrazy, podkreślając przedrostki i przyrostki.

zaczerwienić, parterowy, domalować, polecić, wysłuchać, artystyczny

5. Od podanych przymiotników utwórz rzeczowniki za pomocą formantu /przyrostka/ -ość.

gęsty, prędki, szybki, obojętny, zawzięty, twardy, śmiały, stary.

6. Od podanych przymiotników utwórz przysiówki. Odzdziel w nich kreską podstawę słowotwórczą od formantu.

dobry, głuchy, piękny, ładny, wstrętny, głośny, cichy.

7. Za pomocą formantów: ob-, od-, nad-, pod-, w-, roz-, utwórz wyrazy pochodne od podanych niżej wyrazów.

chodzić, puszczać, ciągnąć, gryźć, szyć, skoczyć, kręcić, radzić, szukać.

8. Przepisz podane czasowniki, dodając przedrostek z-/s-, ś-/

...giąć, ...cinać, ...ziębnąć, ...lecieć, ...ciągać, ...rozumieć, ...zielenieć, ...dobyć, ...czernieć, ...dzierać, ...łożyć, ...rzucić, ...parzyć, ...kuć, ...topnieć, ...hańbić, ...fałszować, ...chudnąć, ...cierać, ...szyć, ...chlebiać.

9. Do podanych wyrazów dopisz wyrazy pochodne utworzone przy pomocy formantu -arz:

stół, beton, szatnia, księga, kosa, tynk, śmiecie.

10. Do podanych wyrazów dopisz wyrazy pochodne utworzone przy pomocy formantu -dło:

myć, szyć, kropić, sznurować, bielić.

11. Do podanych czasowników dopisz po kilka czasowników pochodnych utworzonych przy pomocy przedrostków ob-, od-, nad-, po-, w-, roz:

cisnąć, sadzić, sztukować, ciągnąć, szarpnąć.

12. Rozwiąż następujące skróty: AZS, CEZAS, GUS, MDM, MON, MSZ, NIK, NOT, ONZ, PAN, PAP, PCK, PGR, PKS, PTTK, TPD, ZURT.

13. Proszę podać antonimy:

1/ drogi - .....
mały - .....
prosty - .....
długi - .....

wrogi - .....
wojenny - .....
wesoły - .....
dobry - .....

wojskowy - .....
wysoki - .....
cichy - .....
zimny - .....

ładny - .....
stary - .....
jasny - .....
suchy - .....

2/ wszędzie - .....
wszystko - .....
większość - .....
taki sam - .....

często - .....
zawsze - .....
lepiej - .....
tak samo - .....

wszyscy - .....
więcej - .....
nadmiar - .....
drożej - .....

3/ w lewo - ..... z przodu - .....
góra - ..... na górę - .....
wysoko - ..... daleko - .....

przód - .....
na górze - .....

4/ wchodzę do domu - .....
zjeżdżam windą na dół - .....
znoszę paczkę z pierwszego piętra - .....
ubieram płaszcz - .....
zdejmuję buty - .....
zapalam papierosa - .....
wsiadam do samochodu - .....
kończę rozmowę - .....
wyjeżdżam na urlop - .....
włączam radio - .....

14. Proszę podać kilka znaczeń wyrazów:

droga	.....	.....	.....	.....
koło	.....	.....	.....	.....
stary	.....	.....	.....	.....
lekki	.....	.....	.....	.....
ostry	.....	.....	.....	.....
owoc	.....	.....	.....	.....
róg	.....	.....	.....	.....
palić	.....	.....	.....	.....
bateria	.....	.....	.....	.....
iść	.....	.....	.....	.....

15. Wskaż rdzeń, przed- i przyrostek:

a/ uczyć /się/ ręka
nauka /-owy/ poręczyciel
nauczyciel /-ka/ rękawica /-iczka/
uczony /-a/ rękaw
uczeń /-nnica/ podręcznik
nieuk zręczny /-nie/

/dziś słowo przestarzałe/ = oddawać w czyjeś ręce z zaufaniem, polecać.

K a p i t a n - wyraz zapożyczony z niemieckiego lub francuskiego, a może nawet bezpośrednio ze średniowiecznej łaciny, w której "capitaneus" = naczelny dowódca, co pochodzi od łacińskiego "caput", "capitis" - głowa.

M a j o r - zapożyczenie z łaciny /przez francuski lub niemiecki/, gdzie "maior" = większy, starszy, co jest formą stopnia wyższego od przymiotnika "magnus" /wielki/.

P u ł k o w n i k - rzeczownik pochodzący od wyrazu "pułk" /dawniej znaczył "ten, który ma pułk, dowodzi pułkiem"/. Nazwa "pułk", dawniejsza "pełk", jest prasłowiańska i znaczyła wówczas "oddział" /ludzi, wojska/. Ten sam rdzeń mamy w innych grupach języków indoeuropejskich /por. greckie "polis" - miasto, łac. "populus " - lud. niem. "Volk" - lud/.

G e n e r a ł - zapożyczone z łaciny /prawdopodobnie przez niemiecki, może też francuski/, gdzie "generalis" = naczelny. powszechny, ogólny, co jest przymiotnikiem od "genus" = rodzaj, ród.

M a r s z a ł e k - słowo zapożyczone bezpośrednio z czeskiego "marsalek", a to z dialektu średnio-górno-niemieckiego: "marschale", co znów ze staroniemieckiego "marahscalc" = koniuszy. Niewykluczone, że rozpowszechnieniu tego terminu sprzyjało słówko ze średniowiecznej łaciny - "mariscalcus".

W wykazie tym pominięto takie stopnie, które składają się z dwu wyrazów, lub są połączeniem przedrostka i rzeczownika, jak np: "starszy szeregowiec", "starszy kapral", "podporucznik", itp. Co znaczy przymiotnik "starszy" lub cząstka "pod" nie trzeba tłumaczyć.

M a r y n a r z - włoskie "marinaro", a to z łacińskiego /ściślej z łaciny średniowiecznej/ "marinarius", od łacińskiego przymiotnika "marinus" - morski.

M a t - holenderskie "maat" - towarzysz.

B o s m a n m a t - połączenie niemieckiego "Bootsmann" /człowiek z łodzi/ z holenderskim "maat", objaśnionym powyżej.

B o s m a n - patrz wyżej /bosmanmat/.

K o m a n d o r - francuskie "commandeur" /o tym samym co w polszczyźnie znaczeniu/, od czasownika "commander" - rozkazywać, a to z łacińskiego "commendoare" - zlecić, polecić.

A d m i r a ł - niemieckie "Admiral", ze starofrancuskiego "admiral" /wciąż jako nazwa stopnia wojskowego/. Słowo francuskie jest adaptacją średniowiecznołacińskiego "admiralis" - dowódca floty. To słowo jest z kolei zapożyczone do łaciny z arabskiego, gdzie "amir-al" znaczy - dowódca, dowódca tysiąca /żołnierzy/, dowódca transportu, /cząstka "amir" por. też "emir" - wódz, "al" = rodzajnik, albo modyfikacja arabskiego "alf" = tysiąc, albo "rahl"= transport/ Głoska "d" w formie "admirał" jest tłumaczona tym, że w średniowieczu wywodzono niesłusznie wyraz "admirał" od łacińskiego przymiotnika "admirabilis" = godny podziwu.

K a n o n i e r - francuskie "canonier", z łacińskiego "canon" działo.

B o m b a r d i e r - francuskie "bombardier", z łacińskiego "bombus" - niski dźwięk.

O g n i o m i s t r z - złożenie z tematów wyrazów "ogień" i "mistrz", "mistrz ognia".

R o t m i s t r z -połączenie tematów dwu słów "rota", "mistrz", obu zapożyczonych z niemieckiego. "Rota" - niemieckie "Rotta" - - banda, zgraja, a to ze starofrancuskiego "rote" - tłum, oddział; "mistrz", niemieckie "meister", z łacińskiego "magister" - nauczyciel.

W o j s k o - rzeczownik pochodzący od wyrazu "wój" - żołnierz, używana do wieku XV jako nazwa zbiorowa i w formie żeńskiej - - ta wojska /tak jak szlachta = zbiór szlachciców/. Od XVI wieku zaczyna występować w rodzaju nijakim.

D r u ż y n a - rzeczownik pochodzący od wyrazu "drug" - przyjaciel; znaczył początkowo "orszak wojenny".

P l u t o n - od francuskiego "peloton" - gromada /dokładniejsze objaśnienie podano w haśle "plutonowy".

K o m p a n i a - od francuskiego "compagnie", to z włoskiego

"compagnia" /w tym samym znaczeniu co dziś w polszczyźnie/, a to znowu od późnołacińskiego "companio" - kompan, towarzysz, dosłownie - współjedzący chleb.

B a t a l i o n - od francuskiego "batallion", to z włoskiego "bataglione" od "bataglia" - bitwa, a to z późnołacińskiego "battualia" - szermierka, od łacińskiego "battuere" - bić się.

P u ł k - ze słowiańskiego "pełk" - oddział wojska /dokładniejsze objaśnienie przy haśle "pułkownik"/.

B r y g a d a - francuskie "brigade", z włoskiego "brigata" - - oddział od "briga" - walka, spór.

D y w i z j a - francuskie "division" od łacińskiego "divisio" - - podział od "dividere"- dzielić.

K o r p u s - łacińskie "corpus" - ciało, główna część.

A r m i a - francuskie "armée" z łacińskiego "armatus"- uzbrojony, "arma" - broń.

F r o n t - francuskie "front" - z łacińskiego "frons , tis" - - czoło, przód.

D y w i z j o n - patrz "dywizja".

B a t e r i a - francuskie "batterie" od "battre" - bić.

S z w a d r o n - niemieckie "Schwadron" z dawnego "squadron" z włoskiego "squadrone" - duży czworokąt.

E s k a d r a - francuskie "escadre" , z włoskiego "sqradra" - -"ekierka", też zastęp, a to z łacińskiego "quadrare" - robić kwadraty.

Ćwiczenia frazeologiczne

1. Połącz parami:

1/ dokładać	1/ kłopot
2/ odgrywać	2/ uwaga
3/ sprawiać	3/ opinia
4/ zwracać	4/ pogląd
5/ przywiązywać	5/ rola
6/ zasięgnąć	6/ zalecenia
7/ podzielać	7/ przyjaźń
8/ przestrzegać	8/ starania
9/ zadzierzgnąć	9/ plany
10/ urzeczywistnić	10/ waga

2. Do przymiotników dobierz rzeczowniki:

1/ domorosły .....
2/ brukowy .....
3/ zasobny .....
4/ gardłowy .....
5/ niekłamany .....
6/ sromotny .....

/ prasa, rodzina, termin, podziw, klęska, artysta, geniusz, literatura, dom, sprawa, zachwyt, porażka, talent, powieść, gospodarstwo, zapał, entuzjazm/.

3. Połącz w związki czasowniki z rzeczownikami:

świadczyć	wyrządzić .....
udzielić	dopuścić .....
popełnić	uzyskać .....

/informacja, gwarancja, plony, poparcie, rada, pomoc, usługi, wskazówka, przestępstwo, nietakt, krzywdę, zniewaga, podłość/.

4. Jakie znaczenie mają przymiotniki w związkach?

- biały chleb - czarny chleb

- biały dzień
- białe skronie
- biała karta

- czarna noc
- czarny charakter
- czarny rynek

5. Jakim przysłówkiem można wyrazić treść zawartą w następujących frazeologizmach?

- na pierwszy ogień
- z pierwszej ręki
- za jednym zamachem
- jednym tchem
- dwa kroki stąd

- raz dwa
- jak dwa a dwa cztery
- nie ma dwóch zdań
- w dwóch słowach
- za trzy grosze

/szybko, najpierw, na pewno, mało, bezpośrednio, niedaleko, niewątpliwie, jednocześnie, krótko/.

6. Jaka różnica znaczeniowa dzieli związki?

- zawracać komu głowę
- wyciągać nogi

- zawracać komu w głowie
- wyciągnąć nogi

7. Co to znaczy?

- ciągnąć za język
- ciągnąć za włosy
- ciągnąć za uszy

- stawać na głowie
- stać /postawić/ na głowie
- postawić na nogi

8. Dodaj rzeczowniki do czasownika:

- pokonać .....
- przysporzyć .....
- wszcząć .....

- uśmierzyć .....
- rozproszyć .....
- wzbudzić .....

/ zachwyt, nieśmiałość, śledztwo, obawy, bunt, zmartwień, podejrzenia, wątpliwości, gniew, starania, trosk, lęk, kłopotów, dochodzenie, ból, podziw/.

9. Uzupełnij:

zły jak pies
twardy jak .....

głodny jak .....
wielki jak .....

zdrów jak	..... jak but
uparty jak	..... jak pień
pracowity jak	..... jak koń
chudy jak	..... jak burak
blady jak	..... jak beczka
jasne jak	
stary jak	
przebiegły jak	
zimny jak	

10. Uzupełnij tym samym czasownikiem /w drugim wypadku z zaimkiem "się"/: np. dostać , dostać się.

1/	..... rację	..... do błędu
2/	..... pieniędze	..... z opinią
3/	..... na studia	..... podwyżkę
4/	..... matki	..... radia
5/	..... katastrofę	..... uczuciem
6/	..... o pieniądze	..... niegrzeczne dziecko
7/	..... do użytku	..... depeszę
8/	..... bajki	..... za uniewinnieniem
9/	..... do władz	..... zebranie
10/	..... za siebie	..... obrazki

/dostać, upominać, nadawać, przyznawać, oglądać, powodować, liczyć, odwołać, słuchać, opowiadać/

11. /Trudniejsze!/

Pytania egzaminacyjne z zoologii:

1. Jakie zwierzę jest najbardziej skłonne do płaczu?
2. Jakie zwierzę jest najuboższe/najbiedniejsze/?
3. W co się lubi wpatrywać uporczywie pewien ptaszek?
4. Kiedy myszy mają zwyczaj urządzać zabawę taneczną?
5. Na jakim wierzchowcu zwykła jeździć łaska pańska?
6. O czym zapomina wół?
7. Jaki owad gryzie każdego z nas?
8. Jakie zwierzę pyszni się swoim ogonem?
9. Kogo bardzo kochają psy?

10. Czym się charakteryzuje każdy dudek?
11. Jakie ptaki bywają chwytane parami za ogon?
12. Jaki ptak niechętnie się przygotowuje do zamorskich podróży?
13. Jakiego zwierzęcia nie należy wywoływać z lasu?
14. Które ze zwierząt nie jest bynajmniej podobne do biskupa?

Podać przysłowia i zwroty, do których nawiązują te pytania, wyjaśnić ich treść.

Związki stałe - ćwiczenia strukturalne:

1. Następujące wyrażenia uzupełnić przymiotnikami utworzonymi od nazw zwierząt.

Wzór: żółwie tempo

1/ ..... zdrowie
2/ ..... przysługa
3/ ..... złośliwość
4/ ..... bródka
5/ ..... móżdżek
6/ ..... łby
7/ ..... skórka
8/ ..... blondyn
9/ ..... chód
10/ ..... polityka

2. W następujących zdaniach użyć odpowiednich czasowników:

1. Jan ..... jak z rękawa dowcipami.
2. Widząc, że moje argumenty nie przekonały matki, ... z innej beczki.
3. Jeśli on ci dalej będzie dokuczał, to go ..... na kwaśne jabłko.
4. Na imieninach Zosi ..... do upadłego.
5. Anka ..... to miasto jak własną kieszeń.
6. Czekając wiadomości od ciebie, ... jak na szpilkach.
7. Dlaczego zawsze ..... do nas jak po ogień?

3. Do następujących przysłówków dopisać czasowniki, które się z nimi łączą:

a/ 1/ ..... duszkiem
2/ ..... duchem

3/ ..... kamieniem 4/ ..... ciurkiem
5/ ..... półgębkiem 6/ ..... wilkiem

b/ 1/ ..... z kretesem 2/ ..... do rozpuku
3/ ..... do żywego 4/ ..... na jaw
5/ ..... na umór 6/ ..... w lot

4. Pod jakim względem osobliwe są następujące związki frazeologiczne?

1. "Mądrej głowie dość dwie słowie"-człowiekowi mądremu wystarcza aluzja.
2. "Dać dęba." - uciec.
3. "Poczciwy z kościami" - bardzo poczciwy.
4. "Na święty Jury, kiedy będą w niebie dziury" - pot. żart. nigdy.
5. "Być z kim za pan brat" - pozostawać z kimś w stosunkach familiarnych.
6. "Przyjdzie koza do woza" - będziesz jeszcze ode mnie zależny, będziesz zmuszony o coś prosić.
7. "Na święty Jan jagód dzban".
8. "Prawda to, jak się psi bodli, a rogów nie mieli" - - żart. nieco przestarzałe - kłamstwo, zmyślenie.
9. "Cmi się jak kotowi w ślepiach" - lampa, świeca pali się bardzo ciemno, daje mało światła.
10. "Czekaj tatka latka, aż kobyłę wilcy zjedzą!" - okrzyk wyrażający zawód, rozczarowanie czymś, co się bardzo opóźnia.

5. Następujące frazeologizmy zostały zniekształcone. Przywrócić im poprawną postać i ewentualnie wyjaśnić, pod jakim wpływem mogło nastąpić to wykolejenie:

1/ ulepieni z jednej mąki; 2/ mieć mleko pod wąsem;
3/ wywalać otwarte okno; 4/ kłaść łyżką do głowy;
5/ chować głowę w błoto; 6/ zacząć z innej pary kaloszy.

6. Do następujących wyrażeń dopisać przysłówki, które tworzą

wraz z nimi stały związek frazeologiczny:

1/ ..... jak po stole; 2/ ..... jak makiem zasiał; 3/ ..... jak z bicza trzasł; 4/ ..... jak w psiarni; 5/ ..... jak w uchu; 6/ .... choć oko wykol; 7/ ..... jak wymiótł; 8/ ..... jak w ulu.

7. Następujące frazeologizmy uzupełnić odpowiednimi czasownikami:

1. Czy słyszałeś, że Janek ostatnio ..... na zabój.
2. Adam ..... w żywy kamień kolegę, który go namówił na kupno starego samochodu.
3. Nie wychodź teraz z domu; przecież ..... jak z cebra.
4. W tej chwili twoje dobre rady ..... jak umarłemu kadzidło.
5. Podziwiam Tomka; ..... naprawdę jak dziki osioł, bez chwili wytchnienia.

8. W następujących porównaniach przemieszały się człony. Przywrócić poszczególnym frazeologizmom ich właściwą postać:

1/ mieć serce jak kamfora; 2/ iść jak na drożdżach; 3/ gryźć się jak łyse konie: 4/ biec jak kamień w wodę; 5/ czepiać się jak diabeł święconej wody; 6/ nudzić się jak zmokła kura; 7/ znać się jak pies z kotem; 8/ pić jak za pogrzebem; 9/ bać się jak rzep psiego ogona; 10/ rosnąć jak na skrzydłach; 11/ wyglądać jak struty; 12/ milczeć jak gąbka; 13/ chodzić jak mops; 14/ ulotnić sie jak wosk; 15/ przepaść jak głaz.

9. Dokończyć poniższe rymowane przysłowia i powiedzonka:

1. Cudze chwalicie, swego nie znacie ..... .
2. Szkoda czasu ..... .
3. Co się odwlecze, ...
4. Jest to cnota nad cnotami ..... .
5. Co nagle, ...
6. Baj , baju, ...

10. W następującym tekście wpisać opuszczone czasowniki:

O godzinie szóstej mieliśmy wyruszyć do teatru, ale mój mąż, który zawsze ..... jak sójka za morze, ... jak mucha w smole. Dopiero przed samą szóstą zaczął .... jak w ukropie. Tymczasem okazało się, że nasze bilety ..... jak kamfora, choć mąż ..... na wszystkie świętości, że je położył na biurku. Ich szukanie .... nam jak z kamienia. Wreszcie ..... dom na trzy spusty i ..... truchtem do przystanku. Niestety, tramwaj ..... jak za pogrzebem i oczywiście przyjechaliśmy w połowie pierwszego aktu.

11. W następujących frazeologizmach niewłaściwie zestawiono człony. Przywrócić poszczególnym związkom poprawną postać.

I. 1/ kurza siła;
2/ małpia grzywa;
3/ końska ślepota;
4/ niedźwiedzia zręczność;
5/ lwia kuracja.

II. 1/ koński apetyt;
2/ owczy wzrok;
3/ strusi ogon;
4/ orli żołądek;
5/ wilczy pęd.

12. Uzupełnić brakujące człony w poniższych frazeologizmach:

1. "Strach ma .....": - ze strachu jesteśmy skłonni wyolbrzymiać niebezpieczeństwo.
2. "Ściany mają ....." - sąsiedzi lubią podsłuchiwać.
3. "Kierownik ma ....."- kierownik ma protekcję, może liczyć na poparcie osoby wysoko postawionej.
4. "Ten projekt ma ..... i ....." - ten projekt jest sensowny i przemyślany.
5. "Janek ma ..... na ....." - Janek jest człowiekiem

rozsądnym i zaradnym.

6. "Kłamstwo ma ....." - kłamstwo szybko się wydaje.

13. Człony poniższych przysłów zostały przemieszane. Przywrócić poszczególnym frazeologizmom właściwą postać:

1. Co nagle, to niezdrowo.
2. Nie ma dymu bez pracy.
3. Nie mów hop, póki służą lata.
4. Nie pchaj swego nosa między drzwi.
5. Gość w dom, a baba swoje.

14. Podać przykłady przenośnego użycia następujących związków:

1/ Ciągnąć za język; 2/ ciągnąć za włosy; 3/ ciągnąć za uszy; 4/ stać /postawić/ na głowie.

15. Podanych określeń barw użyć w związkach o treści przenośnej:

1. Czarny kot ..... .
2. Czerwony sztandar ..... .
3. Białe płótno ..... .
4. Złoty promień ..... .
5. Srebrne włosy ..... .
6. Zielona trawa ..... .
7. Szary pył ..... .

16. Podkreślonych wyrazów użyć we frazeologizmach o znaczeniu przenośnym:

1. Gorący piec ..... .
2. Stalowa szyna ..... .
3. Wątłe dziecko ..... .
4. Tłusty rosół ..... .
5. Kamienny postument ..... .
6. Słomiana mata ..... .

17. Składniki niżej podanych związków wyrazowych mają treść

dosłowną. Wskazać frazeologizmy, w których elementy podkreślone mają znaczenie przenośne:

I.	1/ pogłębić kanał	pogłębić .....
	2/ zaostrzyć ołówek	zaostrzyć .....
	3/ snuć nić	snuć .....
II.	1/ soczysty owoc	soczysty .....
	2/ cierpkie powidła	cierpkie .....
	3/ mglisty poranek	mglisty .....

18. Jakim czasownikiem można zastąpić wszystkie przymiotniki w podanych związkach?

1/ dziwaczny pomysł
nielegalny lokator
szalona trwoga

2/ sucha staruszka
jałowa ziemia
ubogie lata

3/ obcisłe ubranie
ograniczony umysł
zwarty krąg
wąskie przejście

4/ nieduża kobieta
nieletnie dzieci
subtelne rysy
nieważny szczegół

5/ trwałe buty
niezłomne postanowienie
głęboki sen
intensywny kolor

6/ krótka chwila
drobne dzieci
słaby głos
skromne wymagania

19. Niektóre polskie frazeologizmy przekształcono w rzekome formuły matematyczne. O jakie związki chodzi?

1/ 5 : 10
2/ -5 -9
3/ 3 x 3
4/ 1/2 biedy
5/ włos : 4
6/ -dym -ogień
7/ oko = oko + ząb = ząb
8/ ziarnko + ziarnko = miarka
9/ -praca - kołacze
10/ /2 x grzyb/ + barszcz
11/ -ryba = /rak = ryba/
12/. 3/4 --- śmierć
13/ igła --- widły
14/ 2 x głowa ≠ 1 x głowa
15/ kij = /2 x koniec/
16/ /8 x cud/ + świat
17/ /2 x Kuba/ + /2 x Bóg/
18/ /2 x pieczeń/ + ogień
19/ ocet + /7 x złodziej/
20/ cielę + /2 x matka/

21/ /2 x sroka/ + ogon
22/ 4 x oko
23/ ściany + uszy
24/ - $\frac{\text{kamień}}{\text{kamień}}$
25/ skórka ≠ wyprawka
26/ - róża - kolec
27/ $\frac{\text{gruszki}}{\text{wierzba}}$
28/ szewc - buty
29/ /dzieci + ryby/ = głos
30/ Pac = pałac + pałac = Pac
31/ $\frac{\text{mysz}}{\text{miotła}}$
32/ /konie + wóz/ - baba
33/ /5 x koło/ + wóz
34/ stryjek - siekierka = = stryjek + kijek
35/ /2 x kruk/ + oko
36/ wół + kareta
37/ parasol + pogoda
38/ /Pan Bóg + świeczka/ + + /diabeł + ogarek/
39/ $\overline{\pi}$ x oko
40/ $\frac{2}{100}$

20. Rozszyfrować treść zawartą w następujących schematach O jakie związki chodzi?

1/ słówko ——— ptak

2/ wół
1 ——— Sas
2 ——— las

3/ kosa ——— kamień

4/ koza ——— wóz
- wóz

5/ ← Wojtek →

Synonimia i antonimia związków frazeologicznych:

1. Które z podanych tu frazeologizmów są synonimami?

1/ Do kitu; 2/ kuty na cztery nogi; 3/ nie mieć co do ust włożyć; 4/ co żywo; 5/ zmyć głowę; 6/ niewiele się komuś należy; 7/ złapać zająca; 8/ szpakami karmiony; 9/ ciarki mnie przeszły; 10/ jaką miarką mierzysz, taką ci oddadzą; 11/ patrzeć na księżą oborę; 12/ nakryć się nogami; 13/ w lot; 14/ drzeć z kim koty; 15/ do chrzanu; 16/ nie mieć co na ząb położyć; 17/ mieć z kim na pieńku; 18/ sprzedałby cię dwa razy; 19/ natrzeć uszu; 20/ mróz przeczodzi po kościach; 21/ jak ty mnie, tak ja tobie; 22/ być jedną nogą w grobie;

23/ lisem podszyty.

2. Wyjaśnić treść każdego frazeologizmu, posługując się innym, bliskoznacznym związkiem:

1. Gapić się jak sroka w gnat. .....
2. Wyłożyć co komu jak na talerz. .....
3. Kaczki zaganiać. .....
4. Dusza uciekła mu w pięty. .....
5. Rzucać słowa na wiatr. .....
6. Mieć zielono w głowie. .....
7. Klepać jak za panią matką pacierz. .....

3. Które z podanych miżej frazeologizmów są względem siebie synonimiczne?

1. Marzenie ściętej głowy. 2. Przypiąć łatkę. 3. Być kulą u nogi. 4. Mieć kiełbie we łbie. 5. Łgać jak z nut. 6. Niebieskie migdały. 7. Mieć kota. 8. Jak spaść z konia, to z dobrego. 9. Płacić komu tą samą monetą. 10. Nie święci garnki lepią. 11. Mieć nie wszystkich w domu. 12. Kłamać bez zająknienia. 13. Nie zostawić suchej nitki na kim. 14. Mieć niucha. 15. Być piątym kołem u wozu. 16. Mieć zajączki w głowie. 17. Gruszki na wierzbie. 18. Jak na lekarstwo. 19. Potrzeba jest matką wynalazków. 20. Nadrabiać miną. 21. Nie mieć piątej klepki. 22. Jak wisieć, to za obie nogi. 23. Jak w naparstku. 24. Odpłacać pięknym za nadobne. 25. Robić dobrą minę do złej gry. 26. Mieć nosa.

Rozwiązania ćwiczeń:

Związki stałe - rozwiązanie ćwiczenia 19.

1/ /wiedzieć co/ piąte przez dziesiąte - niedokładnie.

2/ /odezwać się/ ni w pięć ni w dziewięć - niezbyt sensownie, bez związku z tematem.

3/ /pleść trzy po trzy/ - mówić bez sensu.
4/ /pół biedy z czym/ - kłopot z czym jest mniejszy, niż z czym innym, np: Z kupnem mebli jest pół biedy /Kupno mebli to jeszcze pół biedy/, ale jak je przewieźć?
5/ /dzielić włos na czworo/ - rozważać, analizować co zbyt szczegółowo.
6/ /Nie ma dymu bez ognia/ - wszystko ma swoją przyczynę.
7/ /Oko za oko, ząb za ząb/ - biblijne.
8/ /ziarnko do ziarnka, a zbierze się miarka/.
9/ /Dwa grzyby w barszcz/ - zbędny nadmiar.
10/ /Bez pracy nie ma kołaczy/.
11/ /Na bezrybiu i rak ryba/.
12/ /Trzy ćwierci do śmierci/ - ktoś mizerny i chorowity; także w użyciu przysłówkowym - niewiele mu brakuje do śmierci.
13/ /robić z igły widły/ - wyolbrzymiać co.
14/ /Co dwie głowy, to nie jedna/.
15/ /Każdy kij ma dwa końce/
16/ /Ósmy cud świata/.
17/ /Jak Kuba Bogu, tak Bóg Kubie/.
18/ /upiec dwie pieczenie przy jednym ogniu/ - załatwić dwie sprawy przy jednej okazji.
19/ /kwaśny jak/ocet siedmiu złodziei/.
20/ /Pokorne cielę dwie matki ssie/ - człowiek pokorny zyskuje podwójnie.
21/ /trzymać dwie sroki za ogon/.
22/ /w cztery oczy/rozmawiać/ - rozmawiać z kim na osobności.
23/ /Ściany mają uszy/ - sąsiedzi lubią podsłuchiwać.
24/ /kamień na kamieniu/nie zostanie/ - coś /zwykle miasto, dom/ zostanie doszczętnie zburzone.
25/ /Nie warta skórka za wyprawkę/ - nakłady na coś zupełnie się nie opłacają.
26/ /Nie ma róży bez kolców/
27/ /gruszki na wierzbie/ - rzeczy całkowicie nierealne.
28/ /Szewc bez butów chodzi/ - osoba czymś się trudniąca, coś wytwarzająca - sama odczuwa braki w tym właśnie zakresie, np: Pan doktor nie ma czasu na leczenie? Wiado-

mo, szewc bez butów chodzi.

29/ /Dzieci i ryby głosu nie mają/

30/ /Wart Pac pałaca, a pałac Paca/ - obaj partnerzy, przeciwnicy itp. są siebie warci, żaden z nich nie jest lepszy.

31/ /siedzieć jak mysz pod miotłą/ - siedzieć cichutko, usiłując ukryć swoją obecność. Siedziałem jak mysz pod miotłą, kiedy w dyskusji krytykowano pracę naszego zespołu.

32/ /Baba z wozu, koniom lżej/.

33/ /piąte koło u wozu/ - rzecz zbędna.

34/ /Zamienił stryjek siekierkę na kijek/ - ktoś dokonał bardzo niekorzystnej zamiany.

35/ /Kruk krukowi oka nie wykole/ - swój swojemu nie zrobi krzywdy.

36/ /Nadaje się jak wół do karety/.

37/ /Parasol noś i przy pogodzie/.

38/ /I Panu Bogu świeczkę, i diabłu ogarek/ - o człowieku dwulicowym, lawirującym między dwoma antagonistycznymi obozami, przyznającym się do dwu ideologii itp.

39/ /pi razy oko/ - żartobliwe wyrażenie o znaczeniu - - niedokładnie - . Opisał pi razy oko jego wygląd. Ma pi razy oko sześćdziesiątkę.

40/ /na sto dwa/ - żartobliwe wyrażenie o znaczeniu - na pewno - .-Ale czy przyjdziesz? -Na sto dwa.
albo - lepiej niż można było przypuszczać. Nauczył się na sto dwa.
W znaczeniu pierwszym - frazeologizm synonimiczny względem wyrażeń : na mur, mur beton, jak dwa a dwa cztery.

- rozwiązanie ćwiczenia 20:

1/ "Słówko ptakiem wyleci, a powróci wołem " - plotki, nieopatrzne powiedzonka bywają wyolbrzymiane przez osoby postronne.

2/ "Jedno od Sasa, drugie od lasa" - dwie rzeczy, które powinny być zharmonizowane, pozostają w rażącej sprzeczności. Sukienka wieczorowa i sportowe półbuty - jedno od Sasa, drugie od lasa!

3/ "Trafiła kosa na kamień" - ktoś znalazł godnego siebie przeciwnika.
4/ "Przyjdzie koza do woza, a nie wóz do kozy" -
5/ "Dookoła Wojtek" - jedno w kółko, wciąż to samo - zwykle z czasownikami o znaczeniu "mówić".

Synonimia i antonimia związków frazeologicznych -
- rozwiązanie ćwiczenia 1:
1/ pot. "do kitu", "do chrzanu" - do niczego.
2/ "kuty na cztery nogi", "lisem podszyty", "szpakami karmiony" , "sprzedałby cię dwa razy" - sprytny.
3/ "nie mieć co do ust włożyć", "nie mieć co na ząb położyć" - - głodować.
4/ "co żywo", "w lot" - szybko /oba wyrażenia pojawiają się jednak w innych kontekstach: biec, pędzić co żywo; pojąć, zrozumieć w lot/
5/ "Zmyć głowę", "natrzeć uszu" - zbeształ.
6/ "niewiele się komu należy", "ktoś patrzy na księżą oborę", "jest jedną nogą w grobie" - ktoś jest bliski śmierci.
7/ "złapać zająca", "nakryć się nogami" - przewrócić się.
8/ "ciarki przechodzą", "mróz przechodzi komu po kościach" - - kogoś nagle ogarnia przerażenie.
9/ "Jaką miarką mierzysz, taką ci oddadzą", "Jak ty mnie, tak ja tobie" - jaki ty sam jesteś wobec innych, tacy będą inni wobec ciebie.
10/ "drzeć z kim koty" ,"mieć z kim na pieńku" - mieć z kim komflikty, żyć w niezgodzie.

- rozwiązanie ćwiczenia 2:
1/ "patrzeć jak cielę na malowane wrota" - z pewną różnicą znaczeniową; pierwszy związek znaczy - patrzeć uporczywie, drugi - patrzeć uporczywie i bezmyślnie.
2/ "wyłożyć jak na patelnię", "kłaść komu łopatą do głowy" - - tłumaczyć co bardzo przystępnie.
3/ "chodzić na rzęsach" - poruszać się niepewnie, chwiejnie pod wpływem alkoholu.
4/ "mieć duszę na ramieniu","oblewać się siódmym potem" -

- posp. trząść portkami, bać się.

5/ "robić z gęby cholewę", obiecywać co, a potem nie dotrzymywać słowa .

6/. "mieć pstro w głowie" - być niedojrzałym psychicznie, niepoważnym.

7/. "powtarzać jak papuga" - powtarzać bezmyślnie.

- rozwiązanie ćwiczenia 3:

1, 17, 6. "marzenie ściętej głowy", "gruszki na wierzbie", "niebieskie migdały" - rzeczy nierealne, czcze marzenia, mrzonki.

2, 13. "być kulą u nogi" - być zawadą - "być piątym kołem u wozu" - być niepotrzebnym, zawadzać /związki te różnią się od siebie intensywnością znaczeniową; por. konteksty: Liczna rodzina była mu kulą u nogi; musiał pracować na jej utrzymanie i nie zdołał ukończyć studiów mimo wybitnych zdolności.
Czuję się tu piątym kolem u wozu; przyszedłem wam pomóc, a tymczasem nie ma dla mnie nic do roboty/.

4, 7, 11, 16, 21. "mieć kiełbie we łbie", "mieć nie wszystkich w domu", "nie mieć piątej klepki" - żart. "mieć zajączki w głowie", posp. - "mieć kota" - nie być całkowicie przy zdrowych zmysłach, być trochę pomylonym.

5, 12, 29. "łgać jak z nut", "kłamać bez zająknienia", "łgać jak najęty" - kłamać z dużą pewnością siebie, bez odrobiny zmieszania.

8, 22. "Jak spaść z konia, to z d brego", "Jak wisieć, to za obie nogi" - jak ryzykować, to już angażować się poważnie, walczyć o dużą stawkę,np: Jak spaść z konia, to z dobrego; zwolniłem się z pracy i za wszystkie posiadane pieniądze kupiłem hodowlę kur.

9, 24, 28. "płacić komu tą samą monetą", "odpłacać pięknym za nadobne", "Jak Kuba Bogu, tak Bóg Kubie".

10, 19. "Nie święci garnki lepią", "potrzeba jest matką wynalazków" - z niewielką różnicą znaczeniową; związek pierwszy znaczy: jeśli się chce, można zrobić wszystko, drugi : jeśli zachodzi konieczność, czło-

wiek potrafi zrobić wszystko.

18, 23, 27, 30. "jak na lekarstwo", "jak w aptece", "jak w naparstku", "na jeden ząb" - bardzo mało.

14, 26. pot. "mieć nosa", "mieć niucha" - umieć co przewidzieć, szybko orientować się w sytuacji.

Bogactwo polskiej idiomatyki:

wcześnie - z kurami
nagle - jak nożem uciął
mało - na jeden ząb

Ćwiczenia

1. Zabawa z układaniem rzeczowników pospolitych - wg wzoru:

F a r m a k o l o g i a

ar	firma	galar
akr	flaga	graf /hrabia/
ara	figa	grafik/-a/
algi /glony/	farma	gra
alki /ptaki/	forma	grom
armia	fara	gram
arnika	frak	gil
Amor /Eros/	film	gloria
amfora	foka	gala
arak	fala	gama
arka	filar	golf
amok	flama	ikra
aria	flak	igloo
fama	folia	kra
fakir	gafa	kram
flora	gol	koral
kolia	log /w żegludze/	orka
kil /żegl./	lok	orgia
kafar	lir	oflag
kalmar	lira	ofiara

kaloria
kamfora
karat
kir
kara
kòlor
koala
karma
kora
klaka
komar
lama
logika
limfa
lak
laka

liga
laik
marka
malaga
makao
mag
magia
mol
molo
mara
miara
mafia
mrok
mak
marka
mila

rafa
ramol
rola
rolka
rama
rok
rak
oko

a. Nie znanych Ci w tym przykładzie rzeczowników poszukaj w słowniku.

b. Utwórz kilka popularnych rzeczowników własnych.

C W I C Z E N I A R O Ż N E

1. Połącz w pary:

uchwalić rekord	wyciągnąć /wysnuć/ zmartwień
siać przysługę	przysporzyć wniosek
ustanowić panikę	wyświadczyć dekret
wzniecić popłoch	

2. Uzupełnij:

Masz ..... rację.
Daj tę paczkę, ona jest dla ciebie ..... ciężka.
Spodziewałem się co najmniej pięciu listów, a dostałem .....
... trzy.
Zdenerwowany mówca zaczął pleść ..... .
Agresorzy ponieśli ..... klęskę.

3. Do podanych zdań wstaw:
rezygnować, przywiązywać wagę, wywrzeć, reagować, kazać, cofać się, spowodować, zaniechać.

Nie warto ..... na głupie żarty.
Nie należy ..... do tego, co o nas mówią luczie nieżyczliwi.
Wielkie wrażenie ..... na nas ta licytacja.
Kto ..... przed trudnościami, niczego w życiu nie osiągnie.
Zawodnik do końca nie powinien ..... walki.

4. Zmień mowę niezależną na zależną:

Dowódca rozkazał: Zarządzam odwrót.
Matka poprosiła córkę: Zrób mi gorącej herbaty.
Zawodnik zdecydował się: Jednak startuję.
Myśliwy zaniepokoił się: Co się stało z psem?

5. Jakie to części mowy:

1/ bieganie;	4/ kochliwy;
2/ surowość;	5/. mycie;
3/ śpiewanie;	6/ miękkość;

7/ milkliwy;
8/ dzielność;
9/ gadatliwy.

Odpowiedź: 1, 2, 3, 5, 6, 8 - rzeczowniki
4, 7 - przymiotniki

6. Z podanego tekstu wypisz osobno rzeczowniki, osobno przymiotniki, osobno czasowniki /słowa osobowe, imiesłowy, bezokoliczniki/, osobno zaimki, osobno liczebniki, osobno przyimki i osobno spójniki.

Portret jest to podobizna konkretnego człowieka, wykonana przez artystę malarza farbami na papierze, płótnie, desce albo na innym materiale. W portrecie chodzi o to, by zostały przez malarza ukazane wszelkie cechy fizyczne portretowanej postaci oraz indywidualność, charakter tej postaci. Jednym słowem - portret musi przypominać malowaną osobę.

7. Połącz:
wlókł, wiózł, mógł, gniótł, wyrósł, plótł, wiódł,
niósł, zmiótł,

lekarza do chorego
odnieść zwycięstwo
czapkę w ręku
trzy po trzy
nogę za nogą
ślepy kulawego
jak grzyby po deszczu
z powierzchni ziemi
ciężar w sercu

8. Połącz i uzupełnij:

ł...żko, n...ż, otw...r, kości...ł, pow...d,
pi...ro, spos...b, wz...r, wędr...wka, s...wka,
os...bka

ostry ..... z poduszkami

duży	do radości
gęsie	na wzgórzu
kwiecisty	na lenistwo
mądra	po górach
przebiegła	na jeziorze

9. Sformułuj polecenia w sposób uprzejmiejszy:

1. Powiedz mu o tym.
2. Przynieście jutro te książki.
3. Weź swoje rzeczy.
4. Niech on się dowie, gdzie to jest.
5. Przedstaw mi swojego kolegę.

10. Zmień wg wzoru:

Niech Tomek go przeprosi. - Dobrze by było, żeby Tomek go przeprosił.

1. Niech ojciec tam pójdzie.
2. Niech Ewa tam zacznie pracować.
3. Niech Maria wyjdzie za niego za mąż.
4. Niech twój mąż przestanie robić głupstwa.
5. Niech twoja żona nam to załatwi.

11. Zmień wg wzoru:

Może odpocząłby pan trochę? - Może odpoczęliby /-ście/ państwo trochę?

1. Może zostałby pan tu jeszcze?
2. Może zdążyłby pan na pociąg?
3. Może zainteresowałby się pan tym problemem?
4. Może wyszedłby pan ze mną na chwilę?
5. Może porozmawiałby pan z dyrektorem?
6. Może przedłużyłby pan sobie wizę?
7. Może zastanowiłby się pan nad tą propozycją?
8. Może zawiózłby pan na dworzec moją córkę?
9. Może zacząłby pan się uczyć polskiego?
10. Może chciałby pan poznać naszego szefa?

12. Opowiedz o cechach swoich znajomych, używając wyrazów podanych lub innych odpowiednich:

pracowici, gospodarni, oszczędni, weseli, poważni, obdarzeni poczuciem humoru, pogodni, zdolni, towarzyscy, inteligentni, mądrzy, sympatyczni, zaradni.

13. Opowiedz o rozwoju /imprezie/ sportu w Twoim kraju, używając np. podanych słów:

biegacze, lekkoatleci, piłkarze, koszykarze, narciarze, łyżwiarze, hokeiści, ciężarowcy, bokserzy, kolarze, zawodnicy, trenerzy.

14. Opowiedz o wybitnych ludziach nauki i sztuki swojego kraju, używając przy tym słów:

a/ malarze, rzeźbiarze, graficy, muzycy, śpiewacy, kompozytorzy, pisarze, poeci, dramaturdzy, architekci;

b/ uczeni, naukowcy, badacze, matematycy, fizycy, chemicy, biologowie, filologowie, filozofowie, socjologowie, historycy, prawnicy, ekonomiści;

c/ znani, słynni, sławni, doskonali, wybitni, świetni.

15. Opowiedz, jakie zawody są cenione w Twoim kraju, które są intratne i użyj przy tym słów:

a/ lekarze, stomatolodzy, robotnicy, rolnicy, rzemieślnicy, szewcy, krawcy, stolarze, farmaceuci, nauczyciele, prawnicy /adwokaci, sędziowie/, inżynierowie, technicy, mechanicy, elektrycy, redaktorzy, dziennikarze, sprzedawcy, kolejarze, kierowcy, urzędnicy;

b/ są cenieni, są dobrze opłacani, dobrze zarabiają, cieszą się poważaniem w społeczeństwie.

16. Napisz podane zdania w rodzaju męskim, opuszczając słowo "osoby".

1. Wszystkie osoby siedzące wstały.

2. Wszystkie osoby rozmawiające zamilkły.
3. Wszystkie osoby słuchające wykładu zamilkły.
4. Wszystkie osoby mieszkające tutaj są zadowolone.
5. Wszystkie osoby interesujące się festiwalem otrzymają dokładne programy.

17. Dodaj po jednym przymiotniku lub bliskoznacznym rzeczowniku.

a/ malutki ....., cieplutki ....., króciutki ....,
słabiutki ....., leciutki .....,

b/ szarawy ....., niebieskawy ....., bladawy .....,
pustawy ....., brudnawy ....., chłodnawy ....,
słodkawy ....., smutnawy ....., słonawy ..... .

18. Wyjaśnić co znaczą następujące związki frazeologiczne:

a/ być z kimś po słowie;
b/ z niejednego pieca chleb jeść;
c/ świecić za kogoś oczami;
d/ dzielić skórę na niedźwiedziu;
e/ pięta Achillesa;
f/ tajemnica Poliszynela;
g/ przejść Rubikon;
h/ iść jak po maśle;
i/ usta mu się nie zamykają;
j/ być nie w sosie;
k/ pasuje jak pięść do nosa;
l/ wrócić na tarczy;
ł/ być na ostatnich nogach;
m/ zrobić z igły widły;
n/ skakać komuś do oczu;
o/ góra urodziła mysz.

19. Proszę poprawić następujące przysłowia.
W jakich sytuacjach ich używamy?

a/ Kto pod kim dołki kopie, temu pan Bóg daje.
b/ Gość w dom, a głupiemu radość.

c/ Nie mów hop, póki służą lata.
d/ Zagląda,jak wół do karety.
e/ Wyskoczył, jak Zabłocki na mydle.

Odpowiedź:
Kto pod kim dołki kopie, ten sam w nie wpada.
Kto rano wstaje, temu pan Bóg daje.
Gość w dom, Bóg w dom.
Nie mów hop, dopóki nie przeskoczysz.
Używaj życia, póki służą lata.
Zagląda jak pies do jatki.
Pasuje jak wół do karety.
Wyskoczył jak Filip z konopi..
Wyszedł na tym, jak Zabłocki na mydle.

20. Utwórz co najmniej 9 wyrazów, biorąc cząstkę wyrazu z lewej ramki, dodając "ó" lub "u" oraz cząstkę wyrazu z prawej ramki /każdą cząstkę można zastosować KILKA razy w różnych wyrazach/.

poł	pag	dr	ó	wka	dnie	cik
kr	n	mas	u	tno	rek	cha
pos	wir	pł		tki	g	nąć

21. Utwórz co najmniej 9 wyrazów z cząstki z lewej ramki, "rz" lub "ż", cząstki z prawej ramki.

ka	ko	po	rz	yna	uch	ar
ja	b	cię	ż	ytek	eń	yść
pie	swo	je		mo	ądek	dy

22. Dokończ podane zdania:

1. Mąż bierze kurtkę, a ja ..... .
2. Piotr ubierze się jak zwykle, a ja ..... .
3. Janek zabierze ze sobą córkę, a ja ..... .

4. Ojciec niesie walzkę, a ja ..... .
5. Karol przyniesie wino, a ja ..... .
6. Kolega wiezie z wycieczki kwiaty, a ja ..... .
7. Siostra zawiezie samochodem dzieci, a ja ..... .

23. Zamień na 1 osobę liczby pojedynczej:

1. Jeździmy do pracy autobusem.
2. Chodzimy często do kina.
3. Odchodzimy od zmysłów.
4. Prowadzimy badania naukowe.
5. Sądzimy, że Marek nie ma racji.
6. Twierdzimy, że tak trzeba to załatwić.
7. Zwiedzimy zabytki Krakowa.

24. Zmień wg wzoru:

ona ... - on ...

1. Ona weszła do pokoju.
2. Ona zeszła po schodach na parter.
3. Ona podeszła do jakiegoś pana.
4. Ona obeszła stół dookoła.
5. Ona się z nim rozeszła.
6. Ona odeszła od niego.

25. Podkreśl prawidłowe wyrażenie:

"do wojny uczyłem się" - "do wybuchu wojny uczyłem się"
"dla wielu powodów" - "z wielu powodów"
"zrozumienie dla zadań" - "zrozumienie zadań"
"komisja do spraw" - "komisja dla spraw"
"jest chory" - "jest na chorobie"
"deska długości 5 m" - "deska o kługości 5 m"
"opierając się na ..." - "w oparciu o ..."
"brać się do roboty" - "brać się za robotę"

26. Zamień rzeczowniki oznaczające czynność na czasowniki i odwrotnie.

Odpowiedź:
1. ... zakupiła ...
2. ... tworzyli ...
3. ... zachwycił ...
4. ... odpadli ...

29. Dwa zdania połącz w jedno używając stopnia wyższego przymiotnika oraz przyimka "niż" lub "od".

1. Mój brat jest wysoki. Moja siostra jest niska.
2. Pomarańcze kosztują drogo. Jabłka kosztują tanio.
3. Środa była chłodna. Wtorek był ciepły.
4. Ta książka jest zła. Tamta książka jest dobra.

30. Wstaw czasowniki w odpowiedniej formie czasu przeszłego.

/Wejść/ sędzia, /spojrzeć/ i /rzec/: "Gdzie rodzice?" Chłopiec /wznieść/ zgasłe, błękitne źrenice i /ściągnąć/ świtkę na pierś swoją nagą, bo oto nagle od jednego słowa /zdjąć/ go zimno i pustka grobowa.

31. Wstaw odpowiednie formy czasu przeszłego.

1/ /biegnąć, biec/ Zając ..... szybko przez pole.
2/ /rosnąć/ W lesie ..... tylko drzewa iglaste.
3/ /zamknąć/ Mężczyzna głośno ..... drzwi za sobą.
4/ /ulec, ulegnąć/ Piotr ..... prośbom żony i kupił jej futro.

32. Z dwu zdań pojedynczych utwórz jedno złożone, posługując się imiesłowami.

1. Śpiewał wesoło. Maszerował przez las.
2. Wszedł do domu Powiedział głośno dzień dobry.
3. Zdjął płaszcz. Przywitał się ze wszystkimi.
4. Najadł się do syta. Usiadł w fotelu z książką.

33. Do przykładów w grupie B/ wpisać odpowiednie czasowniki spośród użytych w przykładach grupy A/:

A/
1. Pani Fijałkowska składała wizyty pożegnalne.
2. Tak mi żal budzić dziecko ze snu!
3. Dyrektor, witając się z kierownikiem, objął go i serdecznie uściskał.
4. Dlaczego milczysz uporczywie, nabrałeś wody w usta?
5. Muszę mu to oględnie powiedzieć, wypatruję tylko stosownej chwili.
6. Idziemy do opery, dostałem właśnie bilety ulgowe.
7. Wpadło ci coś do oka, muszę wywinąć powiekę, żeby to usunąć.
8. Kolega zachorował i muszę go jutro zastąpić w pracy.

B/
1. Przemoczyłem nogi i ..... kataru.
2. Chciałem wejść cichaczem, ale portier ..... mi drogę.
3. Dziewczyna ..... oczy, ale chłopca wciąż jeszcze nie było widać.
4. Od nowego roku kolega ..... kierownictwo zakładu.
5. Nie będę się z wami dłużej sprzeczać - ..... broń.
6. Zula swoim zachowaniem ..... niechęć otoczenia.
7. Żartujcie sobie ze mnie, nie dam się ..... .
8. Spadając ze schodów ..... koziołka.

34. Do przykładów w grupie B/ wpisać czasowniki, użyte w innych znaczeniach w grupie A/:

A/
1. Wacek zawinął rękawy i zabrał się do roboty.
2. Pastuch pędził stado krów.
3. Ojciec późno przyszedł do domu.
4. Spotkałem wczoraj znajomego.
5. Czy zabrałeś już swoje rzeczy z hotelu?
6. Konie zapadały w śniegu po kolana.
7. Zwinęłam nici na kłębek.
8. Wypaliłem dziś dziesięć papierosów.
9. Wszystkie płatki z kwiatów obleciały.
10. Pociągnąłem za rączkę staroświeckiego dzwonka.
11. Posuńcie się trochę dalej, zróbcie miejsce nowemu ko-

ledze.

B/ 1. Wiele czasu ..... Jerzemu studia nad okresem gotyku.
2. W tej trudnej sytuacji ..... nam z pomocą sąsiedzi.
3. Pociąg ..... na północ.
4. Cyganie ..... obóz i ..... dalej na wschód.
5. Martwię się o zdrowie matki, jest coraz słabsza, ostatnio wyraźnie się ..... .
6. Statek ..... do portu.
7. Ciemno już, zmrok ..... .
8. Ostrożnie obchodźcie się z bronią, może ..... .
9. Kowalskich ..... nieszczęście.

35. Podaj formę przeczącą, pamiętając o tym, że w tym wypadku trzeba także zastąpić formy dokonane niedokonanymi:

1. Powinien był to zrobić.
2. Powinnaś napisać do niego.
3. Powinniście zwrócić uwagę na to, co on robi.
4. Beata powinna była wyjść za niego za mąż.
5. Powinnyście wziąć ze sobą obie walizki.
6. Robert powinien zostać tam do jutra.
7. Hanka powinna zainteresować się tą sprawą.

36. Zmień na rodzaj niemęskoosobowy:

1. Oni powinni przyjechać tam o szóstej.
2. Oni nie powinni o tym zapominać.
3. Oni powinni byli wziąć to pod uwagę.
4. Oni powinni byli zastanowić się nad tym wcześniej.

37. Uzupełnij:

Mój przyjaciel, Sebastian, ... się wczoraj do mnie z następującą prośbą:
- Bądź tak dobry i ..... mi pewną przysługę. Postanowiłem ..... w telewizyjnym konkursie. Czy mógłbyś ..... mi kilku rad, jak mam się do tego mądrze przygotować?

- Chętnie ci ..... z pomocą - odpowiedziałem. Cieszę się, że ..... tam nie byle jaką rolę. Może nawet zdołasz .... wielki sukces i ..... pierwsze miejsce.
- Nie wiem, czy ..... twoje oczekiwania, boję się, że mogę je ..... . Trzeba się przecież ..... wyjątkowymi umiejętnościami, żeby ..... dobre wrażenie na członkach jury. Tak czy owak, ... już postanowienie i nie zamierzam od niego ..... . Postaram się ..... jak najwięcej wysiłku w przygotowanie się do tego konkursu. Za trzy miesiące się okaże, czy ..... wspaniałe zwycięstwo, czy też ..... sromotną albo ..... nie zauważony.

38. Proszę streścić wybrany artykuł.

39. Proszę podać znaczenie wyrażeń frazeologicznych; podać inne związane z częściami ciała:

- mieć kogoś na karku
- coś jest na czyjejś głowie
- coś leży komuś na sercu
- ktoś jest dla kogoś pępkiem świata
- trzymać język za zębami
- trzymać kciuki
- stracić głowę
- stać na głowie
- leżeć do góry brzuchem
- ktoś jest bez serca

40. Proszę podać znaczenie słów:

mina, bateria, operacja, dom, pole, para, droga, róg.

41. Proszę napisać zdania:

- Lubię spotykać /ta kobieta/
- Unikam /ta kobieta/
- Nienawidzę /ta dziewczyna/
- Szukam ostatnio /nowa praca/
- Załatwiam teraz /pewna sprawa/

42. Proszę streścić obejrzany ostatnio film.

43. Określ znaczenie podanych wyrażeń frazeologicznych:

- być gościem w domu
- czuć się jak u siebie w domu
- być głową domu
- postawić dom na nogi
- trząść domem
- założyć dom
- być z dobrego domu

44. Proszę utworzyć przymiotniki od rzeczowników:

generał -	tragedia -	orientacja -
geniusz -	eksperyment -	wolność -
legenda -	konflikt -	żołnierz -

45. Proszę napisać zdania:

- Warszawa, zwiedzać, 4, dobry, przyjaciel;
- Na wykład ma być 5 Węgier, 2 Czych i 16 Polak;
- Przyjść 2 generał, 3 płk, 4 kpt, 5 mjr i 28 żołnierz.

46. Gdybym został prezydentem .....

47. Co to znaczy?

- grać pierwsze skrzypce
- wszystko gra
- kiszki marsza grają
- grać podrzędną rolę
- grać na zwłokę
- grać w otwarte karty
- co jest grane?
- prowadzić podwójną grę

48. Proszę utworzyć pr ymiotniki:

- bez skutku
- bez broni

- bez ceny
- bez sensu
- bez kresu
- bez celu
- bez troski
- bez myśli
- bez błędu

49. Proszę napisać zdania:

- potrzebuję od ciebie /pomoc/
- wymagam od ciebie /posłuszeństwo/
- wystarcza mi /czas/ na wszystko/
- pozwoliła mi czytać /ta książka/
- zabroniła mi czytać /ta książka/

TEKSTY DO CWICZEN RÓŻNYCH

1. Struktura języka wojskowego.

Rozważania nad istotą języka wojskowego dały okazję do naszkicowania ogólnych warunków wywierających wpływ na jego strukturę. Najistotniejszą jej cechą jest podział języka wojskowego jako całości na odmiany specjalistyczne. Każdy, ktokolwiek bliżej zetknął się z rzeczywistością wojskową, może potwierdzić, że zawodowy język wojskowy stanowi raczej wielość niż jedność. Pojęcia zarówno jedności, jak i wielości są w tym wypadku względne, a ustalenie, gdzie kończy się jedna, a zaczyna druga, jest rzeczą niezwykle trudną. Nie jest przy tym pewne, czy rzeczywiście istnieje potrzeba wytyczania wszelkich możliwych linii rozgraniczenia.

Pomiędzy odmianami specjalistycznymi, wchodzącymi w skład języka wojskowego, zachodzą związki w rozmaitych płaszczyznach i o rozmaitym natężeniu. Również nasilenie tych cech, które stanowią o wojskowej autentyczności poszczególnych odmian specjalistycznych, a zwłaszcza przepojenie ich terminologią i frazeologią języka dowódczo-sztabowego, bywa bardzo różne. Jak już wspomniano, nasycenie nimi konkretnych specjalistycznych odmian może się wahać, poczynając od bezwzględnej dominacji, a kończąc na bardzo skromnym udziale. Jest wszakże pewne, że w żadnej z odmian języka

wojskowego nie znajdziemy sumy cech specyficznie wojskowych. Język dowódczo-sztabowy również nie skupia wszystkich. Poza tym przypuszczalnie nie zawiera ich więcej niż niektóre inne języki specjalistyczne wchodzące w skład zbioru. Dokładniejsze badania, jeśli zostaną przeprowadzone, mogą dowieść na przykład, że słownictwo artyleryjskie jest bogatrze od słownictwa języka dowódczo-sztabowego.

Wewnątrz języka wojskowego i jego odmian specjalistycznych zachodzą dalsze podziały, szczególnie widoczne w tych odmianach, których wojskowy charakter nie nasuwa większych wątpliwości. Podobnie jak w innych, tak i w tym wypadku najbardziej reprezentatywny jest język dowódczo-sztabowy. Wśród tych podziałów bardzo istotne znaczenie ma zróżnicowanie ze względu na szczebel dowodzenia. Nie jest to czynnik ani czysto mechaniczny, ani też prosty w swojej strukturze. Szczebel dowodzenia oddziaływa na język specjalistyczny przez: /1/ funkcje, jakie spełnia organ dowodzenia wzięty w całości i jednostkowe funkcje wykonywane przez poszczególne zespoły i poszczególnych specjalistów spośród kadry; /2/ kwalifikacje zawodowe i specjalistyczne kadry, /3/ rodzaj uzbrojenia i wyposażenia technicznego, z jakim kadra się styka na poziomie danego szczebla dowodzenia, /4/ rodzaj i ścisłość związków kadry organu dowodzenia z żołnierzami służby zasadniczej, pracownikami cywilnymi wojska i środowiskami pozawojskowymi. Oczywiście, działają także inne czynniki, odgrywające mniejszą rolę w kształtowaniu się nie tylko pojedynczo wziętej odmiany specjalistycznej, lecz także wojskowego języka zawodowego w całości.

Uciekając się do przykładów praktycznych, można wskazać pewne widoczne różnice między językiem dowódcy batalionu a językiem dowódcy plutonu. Jeśli znów przyjrzymy się językowi oficera sztabu armii, to okaże się, że różni się on od języka dowódcy plutonu o wiele bardziej niż język dowódcy batalionu[x]. Charakterystyczne jest przy tym to, że oficer sztabu armii zna świetnie język dowódcy plutonu, jakkolwiek się nim na co dzień nie posługuje. Sytuacji tej nie można jednakże odwrócić. Wynika to z dwóch przyczyn - organizacyjnej, gdyż działania plutonu są tylko frag-

mentem i to bardzo drobnym działań armii, oraz kadrowej, ponieważ oficerowie sztabu armii byli w przeszłości dowódcami plutonów. Praktycznie im wyższy szczebel dowodzenia, tym bogatsza jest każda specjalistyczna odmiana języka wojskowego. Jednocześnie rośnie jednak jej nasycenie elementami przejętymi z innych odmian specjalistycznych, a zwłaszcza z języka dowódczo-sztabowego.

---

x/ Pewne wyobrażenie o zasadniczych różnicach zachodzących pomiędzy zasobem pojęć, z jakim ma się do czynienia na każdym z tych trzech szczebli dowodzenia, może dać zestawienie głównych czynników, które mają na to wpływ. Należy zdać sobie sprawę z różnic ilościowych, które występują w nich zależnie od szczebla dowodzenia:

a/ stan liczebny pododdziału, oddziału lub związku,
b/ rozległość obszaru działania,
c/ rodzaj oddziaływania ogniem i ruchem,
d/ rozmaitość uzbrojenia,
e/ natężenie obiegu i przetwarzania informacji.

Stopień skomplikowania podstawowych pojęć na każdym szczeblu dowodzenia nie jest zatem prostą wielokrotnością sytuacji na szczeblu niższym, lecz iloczynem wielokrotności zachodzącej w zakresie każdego z wymienionych czynników. Przy tym nie wszystkie czynniki zostały wymienione. Zasobowi pojęć towarzyszy nieodłącznie odpowiadający mu zasób leksykalny i pewien zbiór prawideł korzystania z systemu gramatycznego języka. Zachodzi obawa, że dystansu dzielącego osobiste języki /w obrębie wojskowego języka zawodowego/ dowódcy plutonu, dowódcy batalionu i oficera sztabu armii, nie są w stanie trafnie zilustrować przypadkowo wybrane próbki tekstów.

B i b l i o g r a f i a

1. BARTNICKA B., SOTKIEWICZ H., Gramatyka języka polskiego dla cudzoziemców, WARSZAWA 1990.
2. BUTTLER D., Język i my, WARSZAWA 1987.
3. BUTTLER D., KURKOWSKA H., SOTKIEWICZ H., Kultura języka polskiego, WARSZAWA 1982.
4. DOROSZEWSKI W., Słownik poprawnej polszczyzny, WARSZAWA 1977.
5. DOROSZEWSKI W., O kulturę słowa, WARSZAWA 1979.
6. DOROSZEWSKI W., Kryteria poprawności językowej, WARSZAWA 1950.
7. DUBISZ St., NAGAJOWA M., PUZYNIA J., Język i my, WARSZAWA 1986.
8. JAWORSKI M., Podręczna gramatyka języka polskiego, WARSZAWA 1974.
9. KLEMENSIEWICZ Z., Zarys składni polskiej, WARSZAWA 1957.
10. KOCHAŃSKI W., KLEBAMOWSKA B, MARKOWSKI A., O dobrej i złej polszczyźnie, WARSZAWA 1989.
11. PRZYŁUBSCY E: F., Język polski na co dzień, WARSZAWA 1985.
12. NAGAJOWA M., Słowo do słowa, WARSZAWA 1974r.
13. MALCZEWSKI J., Szkolny słownik terminów nauki o języku, WARSZAWA 1980.
14. SKORUPKA St., Język polski, WARSZAWA 1974.
15. SKORUPKA St., Język polski, WARSZAWA 1968.

S p i s t r e ś c i

1. WSTĘP 3
2. FONETYKA - mgr T.Kaczmarek 5
3. RZECZOWNIKI - mgr Z.Korulczyk 22
4. CZASOWNIKI - mgr A.Jankowska 65
5. PRZYMIOTNIKI - mgr E.Filipowicz 104
6. LICZEBNIKI - mgr A.Jankowska 115
7. ZAIMKI - mgr E.Filipowicz, mgr Z.Korulczyk 135
8. NIEODMIENNE CZĘŚCI MOWY - mgr E.Filipowicz 143
9. SKŁADNIA - mgr G.Jadczak 148
10. SŁOWNICTWO - mgr M.Kordas 191
11. SŁOWOTWÓRSTWO - mgr M.Kordas 210
12. ĆWICZENIA RÓŻNE..... 238
13. BIBLIOGRAFIA 253

Druk AON nr 363/WW

BIBLIOTEKA GŁÓWNA - ARCHIWUM
Nr awid. 60482
II
Akademii Obrony Narodowej